MC
135.919

Mint Mohamed koporsója

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Mint Mohamed koporsója

Szemtanú
Fiatalok, mint a történelem szereplői
I.

Sorozatszerkesztők
Döbör András
Jancsák Csaba
Kiss Gábor Ferenc

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MICHNAY GYULA

Mint Mohamed koporsója

Életrajzi írások

BELVEDERE MERIDIONALE

Szeged, 2001

A kötet megjelenését támogatták

Magyar Millennium Kormánybiztosi Hivatal
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
EMKE Kft.

Szerkesztették
Jancsák Csaba
Kiss Gábor Ferenc

Sajtó alá rendezte
P. Karajos Kinga
OSZK művelődési főtanácsos

MC 135.919

2001.

© Belvedere Meridionale, 2001
© Michnay Gyula, 2001

Tartalom

Valóság mítoszi fényben 7
Ajánlás 9
Előszó 11
Életrajzi adatok 13
Sopron 17
Ahol Hitler abbahagyta, Sztálin folytatta! 27
A terv 33
Előkészületek 35
A szökés 39
Tovább egyedül 54
Irány a vasfüggöny 58
Szabad földön 64
Mikor Bauer Robi barátommal álnéven átmentünk Belgiumba 77
Minden úgy van jól, ahogy történt!!! 87
Gondolatok és élmények 98
Újmalomsok 104
A szülői házban. Anyám 113
Anyuka 117
Andika 118
Julika 120
Dinuka 123
Gizi néni 125
Vilmos bácsi 128
Puskin, a nyúl 130
Járgányaim 134
Tohonya 145
Vérbajtárs 148
Bodor Poldi és a lekvár 149
Dr. Marton József 150
Iván és a vaddisznó 151
A csempész 152
A Tyukász 153
Nelson 154
Stuttgart 156
Utószó 162

OSZK

Valóság mítoszi fényben

Amikor a pokol rászabadul egy országra, felbomlik a társadalmat összefogó erkölcsi háló, és köznapi tapasztalattá válik a teljes emberi kiszolgáltatottság és a jogtiprás, kellenek a szabadító történetek. Történetek arról, hogy a gonosz hatalma mégsem maradéktalan, hogy az emberi bátorság és értelem képes megtalálni valamiféle keskeny ösvényt, amely a szabadságba vezet. Az ilyen történetek valóságosak, hiszen eleven emberek alakjához és sorsához fűződnek, mindazonáltal mitikusak és legendásak, mint az ősi mítoszok, a népmesék, a legendáriumok történetei. A léleknek szüksége van a vigaszra és a fényre, és a gonosz hatalmát megtörő legkisebb siker is ellenállásra, továbbélésre: túlélésre bátorít.

Ilyen valóságos, mégis mitikus történet fűződik a lassan nyolcvanadik évébe lépő Michnay Gyula nevéhez, akinek 1951-ben sikerült a hírhedett recski haláltáborból megszöknie. Michnay katonatiszti családban született, felmenői között többnyire evangélikus lelkészek voltak találhatók, felvidéki rokonságában voltak németek és szlovákok, nagynénje a trianoni szerződést kierőszakoló, Magyarországon félelmetes nevű francia miniszterelnök: Georges Clemenceau menye volt. Ő maga is katonatiszti pályára készült, 1944-ben a nácikkal és nyilasokkal szembeforduló ellenállási mozgalom résztvevője volt, 1945 után azonban pontosan tudta, hogy csak a megszállók személye változott, maga a megszállás maradt. Így hurcolta el a politikai rendőrség, került a hírhedett Buda-dél-i, majd a kistarcsai internálótáborba, végül Recskre, a magyar Gulágra, amely semmiben sem különbözött a szovjet rendszer más haláltáboraitól. A recski kényszermunkatábor történetét, az ott fogvatartottak szenvedéseit számosan megörökítették az elmúlt évtizedekben, így Erdey Sándor, Gábori György, Bíró Sándor, Nyeste Zoltán, Böszörményi Géza, Györgyey Ferenc Aladár, Benkő Zoltán és Sztáray Zoltán visszaemlékezései, illetve Faludy György nemzetközi sikert aratott önéletrajza: a Pokolbéli víg napjaim.

Recskről nem lehetett megszökni, akiket oda hurcoltak, azokat halálra szánta az Államvédelmi Hatóság. (A recski rabok szabadulásukat

később, 1953-ban Nagy Imre miniszterelnöknek köszönhették!) Michnay Gyulának mégis sikerült: néhányadmagával kijutott a táborból, és neki egyedül sikerült Ausztriába menekülnie. Mindezt magam annak idején Michnay egy beszámolójából tudtam meg, ez az Új Látóhatár című müncheni emigráns folyóirat 1982-es évfolyamában látott napvilágot. Most aztán a Mint Mohamed koporsója című emlékirat részletesebben is elmondja a híres szökés történetét, beleágyazva a szerző életének és családjának történetébe, kiegészítve emigrációs életének eseményeivel.

A történethez hozzátartozik a nyugati világban történt elhelyezkedés históriája is. A recski kényszermunkatáborról az amerikai katonai hatóságoknak, akikhez a megmenekült Michnay Gyula fordult, fogalmuk sem volt, a megszökött rab közléseit kommunista provokációnak tartották, és csak később döbbentek rá arra, hogy Michnay minden szava igaz. A raboknak az a névsora is hitelesnek bizonyult, amelyet a szökött fogoly emlékezetében vitt magával, több száz nevet tanulva meg. Mint az Új Látóhatárban megjelent közlemény egy jegyzete elmondja, Michnay Gyula tanúvallomása eljutott az ENSZ keretében működő Ideiglenes Kényszermunka Bizottsághoz is, és így hozzájárult ahhoz, hogy a nyilvánosság figyelme következtében, Sztálin halála után a szovjet hatóságok részben felszámolják a kényszermunkatáborok rendszerét. Persze csak részben, minthogy a Gulág még évtizedekig szedte áldozatait.

Az igazi győzelem azonban talán nem is ebben volt, hanem a szökés erkölcsi hatásában: abban a felismerésben, hogy a józan ész, a leleményesség és a bátorság sikereket érhet el az elaljasodott erőszakkal szemben. Michnay Gyula szökésének legendája támadt, és mint minden legenda, minden mítosz ez is azt szolgálta, hogy a Jó egyszer győzedelmeskedjék a Rossz felett.

Pomogáts Béla

Ajánlás

Ajánlom pedig ezt a könyvecskét „Gabi mamának", Dénes Pista barátom édesanyjának. Az ő meg nem szűnő unszolására láttam végre neki, hogy élményeimet rögzítsem.

Visszagondolok édesapámra is, és egy vele való, majdnem utolsó, ösztönző találkozásra.

Apám ekkor, már jóval túl a nyolcvanon, németországi házunk udvarán, a nyírfa alatti padon ült botjára támaszkodva, és nézett maga elé. É valamit a kertben ügyködtem, s időnként rávetődött a tekintetem. Amikor figyelmesebben megnéztem, láttam, hogy a semmibe révedő tekintete mellett néha elmosolyodik az arca. Odamentem, s megkérdeztem:

– Apám, nem figyellek, de akaratlanul is észreveszem, hogy időnként elmosolyodsz. Mire gondolsz?

– Tudod, fiam – válaszolta –, megöregedtem, erőim fogytán itt csak elüldögélek, s szemeim előtt lefuttatom az elmúlt s múló éveket, eseményeket, mint egy filmet. Ha egy kedves jelenethez érek, bizonyára elmosolyodom. Hála Istennek! A sok rossz mellett van elég kedves emlékem is. Gyűjtsd össze a kedves emlékeidet, hogy legyen mire gondolnod, ha majd Te is megöregszel!

Nem vagyok író, és nem képzelem be magamnak, hogy remekművet alkotok. Inkább a magam szórakoztatására megkísérlem tarka, hepe-hupás életem néhány epizódját feleleveníteni, habár az idő sok elemet elmosott – főleg a rosszakat.

Micnhay Gyula

Élni, óh élni, mi szép
s embernek lenni, mily édes álomkép…

Előszó

Ez az írás nem regény, nem családi krónika, csupán részben életrajz. Nagyrészt azon gondolatok összefoglalása, melyek olyan emberben támadnak, aki keresi helyét a nagyvilágban, de az vonakodik őt befogadni. Évtizedek telnek az életből, küzdve a létért, se ide, se oda nem tartozva, lebegve, „mint Mohamed koporsója". Sikerül megállapodnia, kenyeret, fedelet, szociális biztonságot találva: szabad emberként, s nincs lekötelezve senkinek sem.

Igen! Az ember társas lény, szokták mondani. S igaz az is, hogy minden emberben akár tudatosan, akár tudat alatt szunnyad a vágy, valamely közösséghez tartozni, amely befogadja, s ahol nemcsak kötelességei, hanem jogai is vannak. Ez az óhaj szép, de a feltételeket nem mindig könnyű teljesíteni, sőt olykor lehetetlen. Különösen azokat, amelyeket a természet a születés pillanatában, mint láthatatlan púpokat ad útravalóul – levehetetlenül.

Az emberi ostobaság, a rosszindulat a saját érdeküket előtérbe helyezőket gyakran úgy megvadítja, hogy képesek a másik embert kihasználni, megfosztani jogaitól – különösen a szabadság jogától –, üldözni, sőt elpusztítani azt.

A sok rossz közül, legyen az fizikai avagy lelki, bizonyára a legroszszabb a kiszolgáltatottság és tehetetlenség érzése.

A hívő ember ilyenkor imádkozik. A hit minden bizonnyal óriási erőt ad a rossz elviseléséhez.

Én nem vagyok hívő ember. Ennek ellenére mindenkor tiszteltem, sőt, ha igazat akarok mondani, sokszor irigyeltem is a hívő embereket, köztük számos jó barátomat.

A reménytelenségből támadó emésztő gondolatoknak előbb-utóbb fizikai összeomlás a vége. Letargia, összeomlás, öngyilkosság.

Nem félek, és soha nem is féltem a haláltól. Ha gyógyíthatatlan betegség érne, nyomorult kimúlással fenyegetve, nem várnám ki...

Megaláztatás, elutasítás, mellőzés perceiben vagy anyagi veszteségkor mindig ez az epigramma jutott eszembe:

Hős Fannius a harcból elfutott,

S utána kardjába dőlt legott.
No lám! Meghalt az ostoba,
Hogy meg ne kelljen halnia.

Abban a pillanatban az élet ment tovább. Jól eszembe véstem anyai nagyapám mondását is:

„Mielőtt kinyitod a szádat, kapcsold be az agyadat!" – mert a török közmondás azt tartja: a nyelv több ember vesztét okozta, mint a kard.

Csodálatos mondás! Igazi követni való, jó tanács. A szavait tartani tudó embernek sikerül elnyernie környezete bizalmát. Az ember gondolatai csaponghatnak szabadon, azokban olvasni nem lehet, de egy meggondolatlanul, rossz helyen, rossz időben kiejtett szónak jóvátehetetlen következményei lehetnek.

Végül is, ha mégis szóra kell nyitni a szájunkat, akkor is csak úgy tegyük, ahogy a latinok mondták:

NIL NISI BENE!

A szerző

Életrajzi adatok

Családunk gyökerei írásban a XVI. századig vezethetők vissza. A családi hagyományok – legendaszerűen – még messzebbre nyúlnak.

Élt valahol „Bohémiában" (Morvaországban) egy Mrnkovics nevű főúri család – valamelyik közülük bán is volt. A család tagjai Husz János hívei lettek, és menekülniük kellett. Leszármazottaik egyike a mai Németország keleti részén lakó Michna nevű családba nősült be. A „Nagy Iván"-ban MRNKOVICS-MICHNA néven vannak feltüntetve. 1604-ben a család egy tagja, Michna Mihály magyar nemességet is kapott. A család ezen ága, Luther követője, Árva megyébe települt át, s legtöbbjük, mint evangélikus lelkész terjesztette a hitet. Valószínű ugyanúgy bírták a szlovák és a német nyelvet, mint a latint.

Közvetlen ősöm (dédapám), Endre, Lipcsében és Halleban végzett teológiát. Tanulmányait befejezve visszatért Pozsonyba, ahol lelkészként a teológia professzora és a Lyceum egyik alapítója lett. (Emléktáblája ma is látható a Lyceum falán.)

Fiai egyike a nagyapám, aki Bécsben végezte a jogot, Galántán lett járásbíró. Családot alapítva feleségül vett egy német lányt, Birnbaum Emíliát. Testvérei, Lajos és Albert a monarchia katonái voltak, tábornoki és altábornagyi rangban.

Apámék heten voltak testvérek: Árpád bányászmérnök és jogász doktor, Jakab és Gyula (apám) hivatásos katonák, Jenő jogász doktor, a Jelzálog Hitelbank igazgatója, Margit, Dr. Keszler Theodor járásbíró neje, Ida, Clemenceau a („Tigris") menye és Gizella, Dr. Füzesséry György kuriaelnök felesége, mind kiváló emberek és nagyszerű jellemek voltak. Csak egy példa: Árpád nagybátyám, mint helyettes bányászati államtitkár a harmincas években a nagy pécsi bányászsztrájk kivizsgálására kapott megbízást. A meglévő igazságérzete mellé megvolt a bátorsága a bányászoknak adni igazat. Ez a tette a bányászok körében olyan értékkel bírt, hogy 1945 után, mint egyetlen magasrangú horthysta hivatalnok, teljes nyugdíjat kapott, és a haja szála sem görbült meg.

Apám a soproni II. Rákóczi Ferenc főreál után Mödlingben került a tiszti akadémiára, de fél év után – miután nagybátyja, Ludwig lett a mödlingi katonai akadémia parancsnoka – áthelyezték a Ludovikára. A Ludovika elvégzése után, ahol Dálnoki Miklós Béla, Dálnoki Veress Lajos és Lakatos Géza évfolyamtársa volt, Trencsénbe, a 15. gyalogezredbe került. Apám a magyar mellett anyanyelvi szinten beszélt németül és szlovákul, valamint tudott franciául és oroszul is.

Érdekes megjegyezni, hogy Kun Béla apám századában szolgált, mint hadapród őrmester.

1914-ben az apám az orosz frontra került, ahonnan 1915-ben bekövetkezett sérülése miatt a kassai kórházba került, ahol anyám mint orvosnő dolgozott. Itt ismerkedtek össze, és szerettek egymásba.

Apám gyógyulása után visszament a frontra, ahol fogságba esett Kun Bélával együtt.

1917-ben Amerika belépett a háborúba. Anyám, Dr. Szaliter Szidónia, aki Magyarországon élő amerikai állampolgárságú szülők gyermeke volt, több Vöröskeresztes kitüntetés ellenére fenyegetett helyzetbe került. Kapcsolataik révén végül sikerült apámmal távházasságot kötnie. Szüleim házasságlevelében ez áll: s menyasszony orvosnő, Budapest Andrássy utcai lakos; a vőlegény főhadnagy, Tomszk – Oroszország. Ez a körülmény még ma is sok nehézségem okozója.

Oroszországban kitört, majd győzött a forradalom. Kun Béla „nagyfiú" lett, s járt propaganda előadásokat tartani a hadifogolytáborokba. Tomszkban felismerte apámat, aki katonáival mindig igen emberséges volt. Ezt honorálta Kun Béla, mikor magával vitte apámat Moszkvába, hogy hamarabb hazakerülhessen. Apám Moszkvában egy ideig hadtörténetet tanított egy katonai akadémián, s közben jól megtanult oroszul. Az Europa-szállóban volt elszállásolva, ahol dr. Münnich Ferenc volt a szobatársa. Ezek a kapcsolatok nem politikai jellegűek, hanem ismeretségi szintűek voltak olyannyira, hogy az úgynevezett „Becsületügyi Eljárás" sem marasztalta el.

Időközben a háború elveszett, felbomlott a monarchia, apám igyekezett az első vonattal haza. Ungváron a csehek leszedték a vonatról, mert mint galántai születésű hivatásos tisztet besorozták a cseh hadse-

regbe. Mivel apám ragaszkodott hozzá, hogy Magyarországra kíván menni, ezt szökési kísérletnek tekintették, letartóztatták és Pozsonyba szállították. Innét egy gyerekkori pajtása és az őr segítségével sikerült lelépnie úgy, hogy átúszta a Dunát. Sajnos a magyar hadsereg a trianoni békeszerződés XXIII. paragrafusa miatt nem fogadhatta be, s félő volt, hogy a Kisantant Bizottság letartóztatja, és visszaadja a cseheknek. Az egyetlen lehetősége a maradásra csak az volt, hogy kiszuperáltatja magát, miután jobb fülére gránátnyomás következtében süket volt. Indoka voltam én is a maradásnak, mert 1922. május 3-án világra jöttem.

Apám, mint szolgálaton kívüli százados – biztos, ami biztos alapon – velünk először Egyedre, majd Malomsokra költözött, ahol anyám, mint orvos, rendelőt nyitott.

Szüleim nem voltak gazdagok. Apám végkielégítését elvitte az infláció. Anyám orvosi keresete volt a létfenntartási alapunk. Én, egyelőre felváltva, hol az anyai nagymamánál (nagyapám 1918-ban meghalt), ki német volt, és magyarul alig tudott, hol az amerikai nagyszülőknél voltam. Hol a német, hol az angol volt a „hivatalos nyelv". Szüleimet csak hébe-hóba láttam egészen hét éves koromig.

Visszakerülve Malomsokra szüleimhez, elkezdtem az elemit. Anyai nagyszüleim 1930-ban visszatértek New Yorkba, remélve, hogy az 1917-ben államosított vagyonukat visszaperelhetik, illetve az Amerikában zárolt magyar javakból kárpótlást kaphatnak. Kezdetben még gyér kapcsolatunk a háború miatt teljesen megszűnt. Nagyszüleim 1947-ben haltak meg New Yorkban.

A négy elemi elvégzése után a pápai református kollégiumba jártam, majd 1937-ben felvettek Pécsre, a Zrínyi Miklós honvéd főreálba. Ezt megelőzően, miután a Kisantant Bizottság végre elhagyta Magyarországot, apámat behívták a hadseregbe, elvégezte a törzstiszti tanfolyamot, előléptették őrnaggyá, s mint magyar törzstiszt automatikusan magyar állampolgárrá vált.

Miután két évet töltöttem el Pécsett, 1939-ben ismét egy szokatlanul fura esemény következtében – ami még sohasem fordult elő – áthelyeztek Sopronba, a II. Rákóczi Ferenc tiszti nevelőintézetbe.

Úgy történt, hogy az akkor érettségi előtt álló VIII. évfolyam növendékei egy éjjel betörtek a tanári szobába azzal a céllal, hogy kilopják az érettségi tételeket. Pechükre a katolikus tábori lelkész főhadnagy (a tanári szoba a katolikus kápolna mellett volt) ottfelejtett valamit, és be akart menni a kápolnába. Itt valaki leütötte. Nagy és titkos botrány lett az ügyből. Tekintve, hogy az „atyák" nagyrésze tábornok, altábornagy, vezérezredes volt, az ügyet el kellett tussolni. A vétkes évfolyam elkerült az akadémiára. Igen ám, de én „napos növendék" voltam azon az éjszakán. A zászlóalj ügyeletes nyolcadéves, aki persze tudott a betörésről, félrevont, és viccesen javasolta: sétáltassam meg „Kemsztehát" papát – Kresaldó őrnagyot, az ügyeletes tisztet. Közismert voltam pajkos hajlamomról, felbiztatott tehát, hogy a folyosókon utánozzak állathangokat, huhogjak, hogy az öreg ezt hallva engem kövessen felderítő útján, és eszébe ne jusson rossz időben a tanári szoba felé venni útját.

Becsületszó, hallgatási parancs ide-oda, áthelyeztek Sopronba...

Ekkor kezdődött életem nagy pálfordulása, melyről ma is csak azt mondhatom: így volt jó!

Sopron

Pécshez viszonyítva minden tekintetben rosszabb volt. Régi kaszárnyaépületek, állandó osztályvándorlások, nehezen fűthető hálótermek, rossz koszt stb. Fejétől büdösödik a hal! Sillay ezredes, egy idegbeteg, ordítós örömkatona volt, „jótulajdonságaiból" sok átragadt, főleg a csapattisztekre. Az állandó kitolósdinak sokszori célpontja voltam, mert igaz, ami igaz, egy nyápic, pattanásos, rusnya „bakatojás" voltam.

Furcsa, Pécsett volt három pártfogóm: Szőts főhadnagy (tornatanár), Molnár Béla (tökfejű melanzs) alezredes, német tanár és Csuti Gyula ezredes, a helyettes intézetparancsnok.

Szőts „Muki" elismeréssel adózott – mint mondta – bámulatos szívósságomnak, strapabírásomnak, különösen az időközönkénti menetgyakorlatokon (30-40 km). Mikor is a nagy, koránfejlett kamaszok már mind kidöglöttek, akkor csak a „Szőrös Bizsu" (Bizony Ervin) és én – nemegyszer 2-3 plusz puskával vállunkon – bírtuk a menetet, a többi csak támolygott. Azonkívül értékelte és élvezte kópéságomat is.

Molnár Bélának, a legrettegettebb tanárnak imponált egyrészt német nyelvtudásom színvonala, valamint, hogy volt merszem másokért szembeszállni vele.

Csuti ezredes honorálta angol nyelvtudásomat, mert az egész intézetben csak ő, gróf Korniss és én tudtunk angolul. Ahol csak lehetett, kitüntetett megszólításával, természetesen angolul. Gyakran voltunk mindhárman együtt szolgálatban, s ilyenkor eljátszottuk az „angolőrjárat"-ot.

Sopronban csak Bujdos Balázs katolikus esperes, alezredes, magyar tanár (Blézy) volt az, aki kedvelte dolgozataim „paraszt" nyelvezetét. Ezzel szemben évfolyamtársaim, akárcsak Pécsett, kivétel nélkül a szívükbe fogadtak, s mesebeli arany bajtársak voltak. Barátaim maradtak akkor is, amikor „beborult felettem az ég"! (Többekkel van most is kapcsolatom a ma még élők közül).

1940-et írtunk, amikor a hitleri náci őrület hullámai átcsaptak Magyarországra. Kezdetét vette az „őskutatás". Anyai dédapám 1848 táján Svájcból vetődött Magyarországra, s eredetileg Saltier-nak, a köny-

nyebb kiejtés végett Szaliternek hívták. Tiszalökön lett valami halászati vagy árvízvédelmi biztos. Itt feleségül vett egy Molnár Borbála nevű paraszt lányt, s több gyermekük is született. Köztük nagyapám: Szaliter Farkas, aki nyugtalan, vállalkozó szellemű lélek volt.

Vegyészetet tanult, és 1870 körül kivándorolt Amerikába. Jómódra tett szert. New Yorkban összeismerkedett egy Máramarosszigetről kivándorolt, amerikai állampolgár zsidóval, akivel társult. 1885 körül hazalátogatott, és feleségül vette barátja húgát, Matildot. Négy gyermekük közül anyám és egy fiú Huszton, majd miután családostul ismét visszatért az Államokba, ott még egy fiú és egy lánygyermeke született. Anyám New Yorkban járt elemibe.

1904-ben ismét visszajöttek Magyarországra, és nagyapám Magyar Szappannművek néven egy kis gyárat alapított Budapesten. Az üzlet nagyon jól ment, és nagyapám igencsak jómódú lett.

Anyám a felső leányiskolát és az egyetemet Budapesten végezte. A háború kitörése után Kassára, az ottani honvédkórházba ment orvosnak. (Tudvalevő, hogy Amerika csak 1917-ben lépett be a háborúba.)

A náci őrület teljes súlya nehezedett ránk. A rokonság egy része Hitler híve, apámék ellene foglaltak állást. Meg kell jegyeznem, hogy a rokoni kapcsolatokat mindez nem érintette, csupán zavarta. A családi tanács összeült, köztük több tábornok és magasrangú politikus, és többen azt javasolták, apám váljon el anyámtól. Mikor a német nagyanyám meghallotta, miről is van szó, felállt, és azt mondta apámnak: „Gyulácskám, ha ezt megteszi, akkor ennek a háznak a küszöbét többé nem lépheti át." Ezzel a téma egyszer és mindenkorra el volt intézve...

A következmények azonban nagyon is hamar jelentkeztek. Engem kiebrudaltak a katonaiskolából, bár névleg csak szabadságoltak, visszavonásig. Hamarosan világossá vált, hogy Hitler elveszíti a háborút, s az ellenállás kezdett formálódni. Mindenesetre nekem bujkálnom kellett, vagyis lemerülnöm a feledés homályába. Előbb Adonyban, a Magyar Növénynemesítő RT. zöldségszárító üzemébe, egy németeknek dolgozó hadiüzembe lettem „vezényelve", majd mint munkaszolgálatos, a IX. Kmsz. Zászlóalj 2. századában húzódtam meg. Mindezt úgy volt le-

hetséges manipulálni, hogy apám ez időben Győrszentmártonban volt a behívó központ parancsnoka. Innét, időnként pár órára „pofavizitre" berendelt, és néhány órát tölthettem beavatott barátok társaságában; a Ludovikán is „feltűntem".

Az ellenállás egyre nagyobb méreteket öltött, s nem véletlen, hogy apám barátai álltak mögötte: Lakatos Géza, Dálnoki Veress Lajos, Dálnoki Miklós Béla, Pongrácz, Hennyei Gusztáv, ugyanaz az évfolyam. Közéjük tartozott Káló Gyula katolikus esperes, aki életét adta az ügyért, akárcsak édesanyám.

Újmalomsok község határában feküdt az egyik Teleki-birtok, Ponyvád puszta, ahol anyám volt az uradalmi orvos. Szüleim a Telekiekkel igen szívélyes viszonyban voltak, amely Teleki Pál önkéntes halála után még jobban elmélyült. Magyarország háborúba való belépése nagyon rosszul jött családunknak. Apám semmi téren nem volt hajlandó engedni a németbarát oldal nyomásának. Ennek ellenére a tagok becsületére váljon, hogy védőkarjukat le nem vették rólam, s a „származási pötty" következményeit igyekezetek tompítani. Az amerikai nagyszülők papírjait nem tudván produkálni, nyakatekert megoldások születtek, amelyek azonban mindvégig jól funkcionáltak, habár minden pillanatban katasztrofálissá válhatott volna a helyzetem, ha valaki rájön...

Jómagam fiatal, életerős, de tapasztalatlan voltam, és nem volt veszélyérzetem. Falun nevelkedtem parasztgyerekek között, akiket egyenlő emberpajtásnak tekintettem. Nem esett nehezemre az új helyzetet respektálnom, sőt sikerült beolvadnom. Csodálatos új barátságok alakultak ki, melyek mindmáig is tartanak.

Azután hirtelen komolyra fordult a helyzet. Egyrészt Sztálingrád után többeknek is egyre világosabb lett, hogy a háború nem nyerhető meg. Mások viszont vakon, makacsul hittek a győzelemben. Az ellenállók fokozták működésüket. Apámat Kárpátaljára, Szobráncra helyezték közigazgatási parancsnoknak, ahol titkos megbízása is volt. Orosz nyelvtudása révén bekapcsolódott a kiugrási előkészületekbe. Ezen kívül igyekezett segíteni az üldözötteknek, nem egyszer életüket, sőt vagyonukat is megmentette.

Malomsokon maradt anyám a Telekiek révén jutott szerephez. Hogy pontosan mi és hogy történt, azt csak hosszú évek múlva, elejtett, szórványos szavakból és csak nagyjából tudom rekonstruálni. 1944 tavaszán Ponyvád pusztán, a Teleki kastélyba ejtőernyővel titkon érkezett szövetséges megbízottak tartózkodtak, akiknek el kellett jutniuk a kormányzóhoz. Anyám, mint orvos, sürgős betegszállításra kért egy mentőautót, s így jutottak el a küldöttek Budapestre. A Gestapo tudomást szerzett erről, és elrendelték anyám letartóztatását. A főbíró, aki apám barátja volt, ezt megüzente anyámnak: „Nagyságos Asszonyom, meneküljön a németek úton vannak!"

Anyám perceken belül döntött. Pár búcsúsort írt, s apám vadászfegyverével 1944. június 24-én agyonlőtte magát. A lakosság óriási részvéta mellett temették el.

Én ekkor már Záhonyban, a Kropsch és Rauscher fatelepen, amely német OT hadiüzem volt – hídalkatrészek és rohamcsónakok gyártásával foglalkozott –, voltam hivatalos MUSZ (munkaszolgálatos) tolmács, Dálnoki Veress Lajos által aláírt megbízással, valójában mint hivatásos tiszt tevékenykedtem. A kiugrani készülő kormány élén ekkor már apám legjobb barátja, Lakatos Géza állt, és én vártam az „X." órára.

Forró nyár volt. Záhonyon át a visszavonuló és a deportáló szerelvények sora vonult keresztül. A céltalan őrület drámája játszódott le a szemem előtt. A szövetségesek repülői szétvertek minden összeköttetést. Tökéletesnek látszott a káosz.

Végre, október 15-én elhangzott Horthy kapitulációs szózata a rádióban. Külön futár – egy szakaszvezető – hozta a parancsot: megakadályozni a Tisza hidak felrobbantását és kapcsolatba lépni az oroszokkal!

Másnap éjszaka Kisvárdán már oroszok voltak, és már nálunk is volt egy orosz rádióstiszt, aki perfektül tudott magyarul. Az Eszényiek házában lett elrejtve. Az Odescalchi-kastályban egy parancsnok nélküli, leszakadt tüzérüteg húzódott meg. Ők vállalták – s mint később megtudtam, részben sikerrel –, hogy eltávolítják a híd alól a robbanó tölteteket. Én a telepre mentem, és vártuk, hogy odaérjenek az oro-

szok. A terület teljesen kiürítettnek látszott. Csak pár MUSZ-os (ruszin és zsidó), vagy húszan maradtunk. A többiek, szabad elhatározásukból Erdélyi Zoltán szakaszvezetővel (kiről nemrég fedeztem fel, hogy él, Farádon), és az OT embereivel visszavonultak. Nekünk fegyverünk nem volt. A balszerencse nyakunkra hozta – mivel disznóvágásra gyűlt össze a társaság, és vigyázatlanok voltunk – a 7. nehéz páncéltörős egység egyik utóvéd járőrét. Egy Jakab nevezetű, árpádsávos tartalékos főhadnagy vezetésével körülfogva minket, agyonlövéssel fenyegetőztek. Örökölt hidegvérem mentette meg a helyzetet. Mindegyikünk civilben volt, és én odavágódtam a főhadnagy elé, szólva, hogy négyszemközti jelentenivalóm van. A szemmelláthatóan tökéletes katonára valló fellépésem meglepte a főhadnagyot, és félrelépett velem.

– Hivatásos tiszt vagyok, különleges megbízatással – mondtam, – kérem, hozzon össze egy hivatásos tiszttel!

Annyi eszem volt, hogy nem mutattam Veress Lajos nyílt parancsát. Jóllehet, nem hitt nekem, de levitt a hídhoz. S mit ad Isten! Kisvárda felől – a szerintem már kiürített terület felől – két „Ansaldo" páncélos totyog, és ki hajol ki a toronyból: H. Pali soproni évfolyamtársam.

– Heccsen-Pecs! – kiáltottam rá.

– Mi az MICHI, hogy kerülsz ide?

– Van nálad valami kézifegyver?

Pali ledobott egy géppisztolyt.

– Szevasz! – mondta, és töfögött tovább.

– Na, látja főhadnagy úr! – szóltam kezemben a géppisztollyal. Nem hagytam ott a 20 munkaszolgálatost, hanem a főhadnagy embereivel együtt visszavonultunk a hídon túlra. Különösen azért, hogy a tüzérek, valamint az orosz rádiós tiszt nehogy kézre kerüljenek.

Később módomban állt H. Palinak viszontszolgálatot tennem, amikor egy népbírósági tárgyaláson egy orosz falu felgyújtásával vádolták.

A visszavonulás meglehetősen simán ment, mert a front eleinte felbomlóban volt. Csupán egyes árpádsávos, tábori csendőrök jelentettek veszélyt a munkaszolgálatosokra. Hármat közülük sikerült biztonságba helyeznem egy honvéd tábori ezred pékségénél: Schaefer Antal

tiszalöki, Herskovics Mihály ungvári és Landau Lajos munkácsi munkaszolgálatosokat, akik valóban tanult pékek voltak.

Mikóházánál megálltunk egy kútnál vizet inni. Már alkonyodott, amikor váratlanul feltűnt két „Rata", s tűz alá vette a falut. Mindenki szétszaladt. Egy Pollack Miska nevű (jelenleg Montrealban élő) budapesti vagány maradt csak mellettem. Nem volt mit tenni! Meg kellett próbálni eljutni Sátoraljaújhelyre és „eligazítást kérni". Egy hivatásos tiszt, civilben, alakulat nélkül: biztos halál. Szerencsére Pollacknál volt a társaság dohánykészlete. Még pár napja, Záhonyban, egy német kórházvonat személyzetétől egy disznóért szereztük a rengeteg szivart. Sátoraljaújhelyen, az eligazítónál, mint hadiüzemi munkások, a váci műszaki szertárhoz tartozónak mondtuk magunkat, s így ide kaptunk eligazítást. A kisvasúttal átmentünk Sárospatakra, s onnan még az éjjel megérkeztünk Pestre. Pollack – sógora révén – egy KISKA alakulatnál húzta meg magát, nekem meg volt hová forduljak.

A primitív söpredék védtelen embereket gyilkolt és rabolt. Egy Kelemen nevezetű, fél lábára rokkant százados, aki főleg az „életmentés"-vonalon dolgozott, kapcsolatot szervezett a Hold utcai zsidó ellenállási csoporttal, akik titkos nyomdában hamis menleveleket nyomtattak. Ezeket hordtuk (egyenruhában), osztottuk, ahol csak lehetett, s próbáltunk kapcsolatba lépni más csoportokkal is.

Kelemennek volt kapcsolata a Nagy Jenő ezredes vezette csoporthoz az Andrássy úton. Kétszer is jártam ott Kelemennel, de semmi lehetőség nem mutatkozott.

Egy nap Kelemen berontott hozzám (a Vilmos császár u. 21-ben laktam Keményéknél, egy falumbeli házmesternél):

– Azonnal tűnj el! Nagyékat lerohanták!

Mint később megtudtam, másnap már nyilasok kerestek. Név nélkül ugyan, de valószínű, hogy valaki utalhatott rám.

Misi bácsi azonban tagja volt a Nyilas Pártnak, így aztán el tudta hárítani a gyanúsítást. Én sem mulasztottam el pár hónap múlva kiállni, és megmenteni őt.

Budára, a Zsigmond utca 14-be, a német nagyanyámhoz költöztem. Furcsa dolgokat produkál néha az élet. Nagynéném egyik legjobb ba-

rátnője, Géresiné Ujfalussy Ilona (Incsi néni), Szálasi egyik titkárnője, óriás gyémánt nyilaskereszttel a nyakán majd mindennapos vendég volt. Egy alapjában véve életvidám, jólelkű, kedves nő volt. Hogy hogy a fenébe került a „Nemzetvezető" közelébe és bűvkörébe, teljesen érthetetlen még ma is előttem. Igaz, politikáról sosem beszéltünk. Korábban a Földhitelintézet tisztviselője és neves szavalóművész volt. Talán a szereplési vágy?... Soha nem jött üres kézzel, mindig hozott ennivalót.

1944 karácsonyán, szenteste is nálunk volt. Úgy négy óra lehetett, mikor suhogni kezdtek az első gránátok, nemsokára kialudt a villany. Gyertyákat gyújtottunk a karácsonyfán, amikor kopogtattak. Géppisztolyos nyilasok voltak, és Géresi testvérnőt keresték. Pár szót motyogtak, s Incsi néni nagy izgatottan, táskáját kapva elment velük. Másnap rémülten érkezett vissza, s megtudtam tőle, hogy Buda körül bezárult az ostromgyűrű, és már ők sem tudtak kijutni.

Incsi nénit soha többé nem láttam, de kinyomoztam, hogy sikerült egy orosz katonai kórházban ápolónőként megbújnia (igen belevaló és csinos nő lévén), ahol egy orvos ezredes beleszeretett, és elvette feleségül. Utána hová lett? Mi lett vele? Nem tudom...

A front már közvetlen körülöttünk volt. A házban németek, köztük két elzászi SS volt elszállásolva. A közvetlen szomszédban, a Radetzky kaszárnyában nyilasok tanyáztak. Összebarátkoztam a két elzászival (tudták, vége a dalnak), és megnyertem őket arra, hogy senkit ne engedjenek be a házba. Cserébe megígértem nekik, hogy elbújtatjuk őket, és eljuttatjuk a közelben lévő, Fő utcai francia nagykövetségre. Szavamat sikerült is beváltanom.

Gyönyörű, napos téli idő volt. A stormovikok sorozatai kopogtak az utcán. A ház igen biztos volt. A körút Szeifert-házi oldalán már oroszok voltak. A front közelsége csak a kézifegyverek puffogtatását jelentette. Se repülő bombázás, sem aknatűz nem volt.

Az élelem viszont igencsak fogyóban volt. Az udvarunkon pár ló rágta a matracokat. Egy a házban lakó hentes sorjában levágta őket, s a lakók megosztoztak a húson. Teltek a napok, és front nem mozdult.

Egy, ugyancsak a házunkban dekkoló, Jeney nevű zászlóssal (a házmesterék vejével) elhatároztuk, hogy átmegyünk a fronton.

A két „franciával" megbeszéltük, hogy amikor ők lesznek a Meinlházban, mi fehér zászlóval átrohanunk a Szeifert-házba a ruszkikhoz. A kirakat és az ablakok már régen kitörtek, s az oroszok a pult mögül lövöldöztek. Megbeszéltük velük azt is, hogy mihelyt mi átértünk, ők gyorsan vetkőzzenek ki, s azonnal menjenek le a pincébe, a sufnikba. Így is lett. Én tudtam már annyit oroszul, hogy könnyen szót értettünk. Egy őrnagy elé vittek. Megmondtam neki, hogy a következő sarokig, a Radetzky-ig szabad az út. Jeneyvel (már ruszki köpenyben és sapkában) mentünk elöl, s mögöttünk a ruszkik. Meleg volt az a pár lépés át a körúton, mert ha csak egy lövés is csattan, nekünk végünk. De simán ment minden. Sőt a Radetzky is üres volt, és a Batthyány térig nem volt semmi ellenállás. Miután meg tudtam magam értetni oroszul, egy rendkívül furcsa összetételű csapathoz osztottak be. Pár magyar csendőr piros karszalaggal és orosz zöldsapkás tábori csendőrök egy Marczibányi téri romház alagsorában. Hulla fáradt voltam, s egy ócska matracon elaludtam. Óriási zajra és fegyverropogásra ébredtem. Nappali világosság volt.

– Tüzelőállásba! Mindenki!

De egy lélek sem jött felénk.

Reggelig tartott a harci zaj. Ahogy hajnalodott, benépesült az utca. A csendőrökkel és a ruszkikkal elindultunk a Széna tér felé. Szörnyű látványban volt részünk.

Hullahegyek, sebesült és halott németek egymás hegyén-hátán. A környező házakban lévő embereket az oroszok kihajtották, hogy válogassák szét a sebesülteket és a halottakat, és az előbbieket vigyék védett helyre, ahogy lehet. Láttam mozogni orosz szanitéceket és orvosokat, akik igyekeztek megtenni, amit lehetett. A németek kitörési kísérletét vérbe fojtották. A vár is elesett. Alakulatunk a Lukács fürdőben lett elszállásolva. Mindannyian, az „idegenek" (a csendőrök is) kaptunk igazolványt – sajnos, akkor még nem tudtam oroszul olvasni –, ami szabad mozgást biztosított. Két egyenruhás magyar csendőrrel, rajtam orosz köpeny és sapka volt, elkísértük a két „franciát" a Fő ut-

cai követségre, mondván, hogy francia hadifoglyok. Hogy mi lett a sorsuk, azt nem tudom...

A budai utcákon napokig tartott, míg a hullákat eltakarították. A csendőröket máshová vitték. Az alakulatból 10-15 ember csónakkal átköltözött Pestre az Angyal utca 14. szám alá. Én maradtam az alakulatnál, ott lődörögtem, és az égvilágon semmit sem csináltam. Legfeljebb a közeli örömnegyed kurvái és katona-kuncsaftjai közötti, nemegyszer tettleges vitákban kellett közvetítenem. Szabadon mozoghattam, sikerült hamarosan több barátot is meglelnem. Egy napon kit látok befordulni a kapun? A. P.-t, az orosz hadnagyot, a záhonyi volt munkaszolgálatost. A nyakamba borult, és elmondta, hogy F. Tibi a Britanniában van, mint az orosz ellenőrző bizottság tisztje. Elvitt a Britanniába, majd visszamentünk az Angyal utcába, ahol „lejelentett", és elintézte, hogy mint tolmács működhessek (pro forma) a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál. Remek papírt szerzett hozzá, valódit. Szabad mozgás 0-24 óráig, sőt orosz tiszt kíséretében használhatom az orosz járműveket is. Ezek után azt hinné az ember, hogy minden rendben, de kezdett kijönni rajtam a sok izgalom és sorscsapás. Nem tudtam igazán örülni. Valamiféle búskomorság vett rajtam erőt. Nem azt a világot láttam eljönni, amire vártam.

A sok megaláztatás ellenére sem voltam képes bosszút állni, sőt igyekeztem segíteni és menteni, akiket lehetett, köztük számos barátot és rokont.

Nyár lett, mire apámtól megtudtam, hogy él, és le tudtam utazni Malomsokra. Hasonló lelkiállapotban volt, mint én. Kitűnő orosz nyelvtudása lehetővé tette, hogy segítsen az embereken, és igen jó viszonyban volt a falunkba beszállásolt, pápai repülőtéri pilótaegység tisztjeivel.

Apám barátai, Dálnoki Miklós Bélával az élen, nagyfiúk lettek. Apámat is hívták, tábornoki rangot kínáltak neki. Se ő, sem én nem vállaltunk semmiféle szerepet. Kilátástalannak láttuk jövőnket, jóllehet, enni-innivalóban nem volt hiányunk, sőt még sikerült sok éhes szájat, köztük barátokat, rokonokat is ellátni. Valahogy mégis üres volt az életem.

Visszamentem Budapestre, ahol a SZEB tudta valami hasznomat venni. Balatonboglárról jelentkeztek francia hadifoglyok, akik hazakívánkoztak. Néha feltűntek amerikai és angol szülők, kiknek gyermekei vagy családtagjai itt lelték halálukat, itt lettek eltemetve. Ezeket kalauzoltam, mint tolmács, vagy a magyaroknak kiadott háborús bűnösöket kísérő katonák elszállásolásáról gondoskodtam.

Sikerült felvennem a kapcsolatot párizsi nagynénémmel. Úgy gondoltam – és ő meg is ígérte –, hogy ha egészségem (főleg a lelki) helyreáll, kimegyek Párizsba, s beiratkozom a Sorbonne-ra. A sors azonban másképp akarta.

Ahol Hitler abbahagyta, Sztálin folytatta!

Mint már említettem, üres volt a lelkem. Nem volt semmi konkrét elképzelésem. A létet azonban fent kellett tartani. Nemcsak magamról, hanem a családról is nekem kellett gondoskodnom. Nagyanyámék, nagybácsik, nagynénik mindegyike idős nyugdíjas volt. A pénznek amúgy sem volt értéke. Vagyonnal és értékekkel nem rendelkeztek.

Abban az időben korlátlan mozgási szabadságot élveztem. Ezt a tőkét tudtam bevinni egy „szállítmányozási vállalkozásba"-ba. A társamnak volt egy Magomobiltaxiból átalakított kis teherautója, nekem meg jó papírjaim. Elvállaltuk, hogy a falunkból Pestre, az ott élő rokonoknak élelmet szállítsunk, természetesen szállítási engedéllyel. Mindemellett mégsem volt ez „feketézés", legfeljebb nem mértük a zsákokat, s így maradt annyi, hogy el tudtuk látni rokonainkat, és nekünk is maradt annyi, hogy jól éltünk. De ebből megtollasodni...? – ehhez a dimenziók nem nyújtottak elég lehetőséget. A Bethlen téren laktam egy szoba-konyhás lakásban.

Egy este, 1947. április 20-án, úgy este 10 óra tájban feljött hozzám egy barátom, Berwald Miklós, egy másik fiatalemberrel, akit dr. Lukács Imre építészmérnökként mutatott be. Elmondták, hogy Lukács másnap reggel elutazik, s nem akarja bőröndjét kétszer keresztülcipelni a városon, engedjem meg, hogy nálam hagyhassa, s csak korán reggel jöjjön érte. A Bethlen tér valóban közel volt a Keleti pályaudvarhoz, a bőröndöt is kinyitották, és láthattam, hogy főleg női fehérnemű van benne. Mindez a feleségéé, mondta. Így hát nem gyanakodtam.

Lukács nem jött. Délelőtt 10 óra felé átmentem a szemben levő borbélyhoz nyiratkozni, de szóltam Kerper bácsinak, hogy odaát vagyok, ha keresnének.

Épp, hogy csak elkészültem a borbélynál, amikor jött az öreg:

– Magát keresik az ÁVO-ról!

– Engem az ÁVO-ról? – álmélkodtam el. – Ugyan, mit akarnak?

– Én nem tudom. – mondta.

Fizettem, s távoztam az üzletből. Odamentem a két nyomozóhoz, akik már vártak.

– Ismer egy dr. Lukács Imrét?

– Ismerni nem ismerem, de tegnap nálam hagyott egy bőröndöt.

A nyomozók feljöttek velem a lakásba, fogták a koffert, és mondták, menjek velük az ÁVH-ra. Az Andrássy út 60-ban egy szobába vittek, s újból megkérdezték, hogy honnan, mióta ismerem Lukácsot, és mit tudok róla.

– Nem ismerem – feleltem. – Semmit sem tudok róla, kérdezzék meg Berwaldot! Ő hozta fel hozzám, s hagyták ott a bőröndöt azzal, hogy másnap reggel érte jön a Lukács.

Akármennyire erősítettem, hogy nem ismerem, nem hitték el. Pedig Lukács is csak azt mondhatta.

Levittek a pincébe, hat hetet töltöttem ott el, de hazudnék, ha azt állítanám, hogy bántottak.

Hat hét után átadtak az oroszoknak a Vilma királyné útra. Azok is meg akarták tudni, mióta ismerem Lukácsot, és mit tudok róla. Ott sem nyúlt hozzám senki, bár az igaz, hogy nálam volt az orosz igazolványom is.

Már vagy hat hete voltam ott, amikor az oroszok behozták Berwaldot. Kiderült, hogy barátom akkor hajnalban Nagyváradra utazott, mert odavaló volt, s onnan hozták a ruszkik Budapestre.

Ő tanúsította, hogy még sejtelmem sem lehet arról, ki Lukács, hiszen aznap láttam először, s ő mutatott be neki. Ő sem tudott róla sokat, csak annyit, hogy együtt jártak iskolába, és hosszú évek óta csak akkor találkozott vele, amikor a koffert lerakták nálam. Hogy mit csinált a köztes időben Lukács, arról fogalma sincs.

Miután bebizonyosodott, hogy igazat mondtam, az orosz őrnagy azt mondta:

– Mehet haza!

Berwaldot is elengedték még aznap.

– Tovaris major! Kérem, én három hónapja el vagyok tűnve, valószínű, hogy a lakásomban már lakik valaki. Kérem, igazolja a helyzetemet, mert a lakásra és a benne lévő holmimra szükségem van.

– Jó, értem! – mondta az őrnagy. – Elvisszük az ÁVO-ra, majd azok intézkednek!

Megfürödhettem, megborotválkozhattam, majd egy főhadnagy autóval elvitt az ÁVO-ra, közben meg is vacsoráztunk egy étteremben.

Az Andrássy úton leadott. Leültettek egy folyosón, s mondták, hogy várjak. Én vártam, csak vártam, közben teltek az órák, s reggel lett. Ekkor levittek a fogdára, s még aznap elém tettek egy internálási határozatot, melyben csak ennyi állt: „Nevezett szabadon hagyása államvédelmi szempontból aggályos."

Végül is Buda-Délen kötöttem ki egy internáló táborban. Innét tudtam értesíteni apámat, aki eljött hozzám beszélőre, és ő mesélte el mi történt. Apám ugyanis a háború előtt egy időben az adonyi raktár katonai parancsnoka volt, s innen ismerte Dr. Ferenczi államügyészt, aki a háború előtt ügyvéd volt Adonyban. Apám az ő segítségét kérte, hogy megtudja az okot, mivel vádolnak. Ferenczi volt az, aki megtudta, és elmondta apámnak.

Akkoriban maradt kint Svájcban Nagy Ferenc magyar miniszterelnök, ellenben a személyi titkára, Dr. Kapocs Ferenc Magyarországon rekedt s ő volt a cellatársam a Vilma királyné úton. Mindig le volt törve, és sokat sírt. Elmondta, az a benyomása, hogy Nagy Ferenc őt tudatosan hagyta itt, mert lányának, Júliának udvarolt, s ezt Nagy Ferenc ferde szemmel nézte.

Kapocsot éjjelente hallgatták ki, s mielőtt visszaengedték a cellába, megmondták neki, hogy legközelebb miről kérdezik, addig gondolkodjon arról.

Engem akkor sem, most sem érdekel a politika, de akkor ott unalmamban végighallgattam Kapocsot, s gyakran átbeszélgettük a témákat. Utólag jól belegondolva, akkor én ott akaratlanul is államtitkok birtokába jutottam.

A Kapocsnak feltett kérdésekből hozzáértő azonnal tudhatta, hogy mire megy ki a játék. Mármint azt értem ez alatt, hogy az akkor még elnök Tildy Zoltán és még miniszter Riess, úgymond „bukott" emberek voltak.

Tettek fel olyan kérdéseket Kapocsnak, amelyben arra céloztak, kik és milyen titkosszolgálatok emberei jártak náluk, különösen az angol és amerikai kapcsolatok érdekelték őket.

Még emlékszem, hogy Kapocs az amerikaiak részéről Mr. Varennay-t, az angolok részéről Mr. Ramsay-t említett meg nekem. Dr. Kapocstól tudom, akivel Buda-Délen is találkoztam, hogy őt is akkor adták át az ÁVO-nak, amikor engem.

Kikérdezése közben kotyoghatta el valahogy, hogy ezekről a dolgokról én is tudhatok.

Aki mindezt apámnak elmesélte, azt is hozzátette:

– Szerencséje van a fiának, hogy az oroszoktól nem ment haza, mert könnyen előfordulhatott volna, hogy az utcán lövik agyon, nehogy ezekről eljárjon a szája!

Nem maradt más hátra, mint azon elmélkednem, hogy pechem vagy szerencsém van-e?

Valószínű, azt feltételezték – merthogy bizony az ÁVO-n sok mindent feltételeztek –, hogy jobb dolgom sincs, mint rohanni az érdekeltekhez, és fülükbe kiabálni:

– Pakolj Pista, meszelés lesz! – mindenesetre én nyakig ültem a pácban, és a jövőmet illetően tele voltam kétségekkel és kilátástalansággal.

Mindig, még ma is a gyors, de nem hebehurgya elhatározások híve voltam, illetve vagyok. Elhatároztam, hogy megszököm.

Abban az időben még az internáló táborokban viszonylag emberséges körülmények uralkodtak. Volt beszélő, kaphattunk csomagot, és időnként az udvaron volt mozielőadás is. A pontos dátumra nem emlékszem, de az egyik ilyen filmvetítés alatt én bent maradtam az épületben. Holdfényes éjszaka volt, s ahogy kinéztem, nem láttam őrt. Így hát átléptem a kőfalra néző emeleti ablakon – a földszinti termek ablakain rács volt –, s kiugrottam. Pechemre az őr pont az ablak alatti mélyedésben ült. A huppanás zajára előugrott, s rám fogta a puskáját. Úgy tettem, mintha kibicsaklott volna a bokám.

A rendőr belém kapaszkodva vonszolt a törzsépület felé. Amikor a bokros részhez értünk, hirtelen „meggyógyulva" belöktem a bokrok közé, s futottam a kertben a rácskerítés felé. Sajnos nem esett ki a puska a kezéből, utánam lőtt. S uram fia! Eltalált! Lezuhantam. A lövésre több rendőr is ott termett, és megfogtak.

A golyó a bal könyököm fölött, mintegy 10 cm-es alagutat fúrva jött ki. Mit részletezzem... Bevittek a gyengélkedőre, ahol Bajusz doktor bekötözött. De a baj – mint tudjuk – nem jár egyedül.

A sebem begyulladt, azaz elgennyesedett. Nem tudni, mitől, de lehet, hogy a ruhámtól. A karom egyre dagadt, s fokozódott a lázam. A lövéscsatornán kellett volna egy gézcsíkot áthúzni, s egy draincsövön a gennyet elvezetni, de Bajusz dr. nem merte ezt megcsinálni, mert érzéstelenítő nem volt.

– Kérem, doktor bajtárs, húzza át érzéstelenítés nélkül – mondtam. – Fogjon hozzá, míg nem lesz késő!

Úgy is lett. Ültem a széken, körülöttem Dreyfus és kísérete, akik lenyűgözve bámulták, hogy rólam ömlik a veríték, de pisszenés nélkül álltam a kínt, amíg Bajusz doktor a gézcsíkot egy sebész-fogóval áthúzta a seben.

Megmenekült a karom, s csodák csodájára nem is maradt nyomorék. Mert szerencse a szerencsétlenségben, hogy a golyó nem talált csontot vagy izületet. De ha csak 5 cm-rel arrébb ér a találat, akkor végem, mert akkor pont szíven lő. Ezt megúsztam!

Dreyfuss annyira a látvány hatása alá került – amely lelkierőm nagyságát bizonyította –, hogy meg sem büntetett, sőt a későbbiekben nekem elnézett olyan dolgokat is, amiért mások fogdát vagy alapos rugdosást kaptak.

Az internáló táborok életét, az ottani bánásmódot már számosan megírták, részletezték és elemezték. Újabbat én sem tudok. Nem is beszélve arról, hogy az évek múlása a részleteket el is mosta.

Soha nem vezettem naplót, így az emlékezet ködéből csak a kellemes vagy humoros esetek maradtak meg bennem.

A rosszat nem egyszer rosszabb követte az életem folyamán, s a pucér létfenntartásért folytatott küzdelemben egyszerűen nem volt időm az emlékeimmel foglalkozni. Szerencsére azonban a memóriám jó – ahogy barátaim mondják, felér két elefántéval –, így kísérletet teszek arra, hogy felidézzek pár élményt. Őszintén szólva sokszor kételkedem magam is, hogy minden igaz-e, amin keresztül mentem, amit átéltem, vagy álmodtam csupán?! De hát a sebhelyek a karomon, s az időköz-

ben beszerzett és megőrzött iratok tanúskodnak az egykor fájó, de ma már begyógyult és alig-alig sajgó testi és lelki kínokról, melyeken – mint most is – néha elmélázgatok.

Mindazonáltal hiszem, hogy mindennek volt valamilyen értelme, mert:

„Élni, oh élni mi szép és embernek
lenni, mily édes álomkép"... (Madách)

A terv

Legális szabadulásommal kapcsolatban feladtam minden reményt. Recsk számomra nem volt bevehetetlen vár. Volt egy egyszemélyes elképzelésem, amit akkor hajtottam volna végre, ha a nagy terv nem merül fel.

A hegyoldalban – ahol a későbbi kötélpálya kivezető szakasza volt – állt egy őrház, a pihenő. A hegytetőtől lefelé, munkából jövet naponta ott mentem el mellette, a kerítéstől megközelítőleg 10 méterre. Az őrtorony alatt volt egy kiskapu, mely állandóan tárva-nyitva, ugyanis ezen járt ki az őrszemélyzet váltásra.

Tervem pedig az volt, hogy fahordáskor, amikor az őr pont nem arra néz (ami gyakran előfordult), ledobom a fát, s usgyi, kirohanok a nyári alkonyatba, mint Zrínyi Szigetvárból. A terv sikerének valószínűsége 75% volt. Valahányszor arra mentünk, szinte küzdeni kellett magammal, hogy neki ne lóduljak. Gyakran imádkoztam, hogy maradjon meg ez a lehetőség addig, amíg annyira felmelegszik az idő, hogy nappal lehessen a szabad ég alatt aludni. Azt is reméltem, hogy valóra válik a spejzolási igénylés lehetősége, valóban kapok 1-2 kg krumplicukrot, s ennek, valamint egy-két kenyér és szalonna birtokában 8-10 nap alatt legyaloglok Bécsig. Gyermekkorom óta ismertem és jártam az erdőket, mezőket, hegyeket, völgyeket, soha nem tévedtem el, hiszen falun nőttem fel. Meg tudtam különböztetni az éjszaka hangjait, nem láttam rémeket, s nem voltam babonás sem. A természetben éreztem magamat a legnagyobb biztonságban. Úgy okoskodtam, hogy akit én nem látok, az engem sem lát a sötétben, és mindig azon voltam, hogy ha ilyesmire kerülne sor, én pillantsam meg először a másikat.

1944-ben hasonló körülmények között már megtettem pár száz kilométert.

Egy napon, úgy április elején, odajön hozzám Lőcsey Géza:

– A víztartály mellett, a két őrtorony között a kerítésen vágtak egy nyílást, melyen 7 kőműves egy ÁVO-s kísérővel naponta kijár. Biztosan építenek oda valamit! – mondta.

Tudtuk, hogy a bányanyitás eléggé előrehaladt. A felső humuszréteg elhordása után már csak a csupasz kő maradt, amit robbantani kell. Úgy okoskodtak, hogy a robbanóanyag-raktárt biztonsági okokból nyilván nem a tábor területén belül, hanem azon kívül építik, hogy ha a rabok netán fel is lázadnának, ne kerülhessenek a robbanóanyag birtokába. Ide járt ki a hét ember kísérővel dolgozni. Megfigyeltük azt is, hogy erre a munkára olyanokat válogattak ki, akik akkor sem szöktek vagy szökhettek volna meg, ha az őr nincs mellettük.

A kijárat tervezésénél valaki elkövette azt a hibát, hogy a kerítés nyílását nem valamelyik őrtorony alá, hanem a kettő közé tervezte.

Ez a hanyagság volt az a parányi rés, amit mi kis fantáziával és nagy merészséggel a szabadságba kivezető úttá bővíthettünk.

Első gondolatunk természetesen az volt, hogy valahogy be kellene bulizni magunkat a kőművesek csapatába, ami persze a korábbiakat figyelembe véve halott ötlet volt. Stern Pali, aki szintén jelen volt, nevetve így reagált:

– Talán inkább nekünk kellene beöltözni kőművesnek és ÁVOsnak, s úgy kimasírozni!

Az új változat sem okozott valami nagy lelkesedést, mert mondani könnyű, de kivitelezni annál nehezebb.

Mindenesetre abban maradtunk, hogy Lőcseyék, pontosabban Lőcsey és Haraszti, akik a nyílás közelében dolgoznak, figyelik a ki- és bejárást. Hamarosan kifürkészték, hogy a kőművesek minden teketória nélkül járnak ki és be, nem kell a toronyőröknél lejelentkezniük. Azt is megfigyeltük, hogy vasárnap a kőművesek sem mennek ki dolgozni, – ugyanúgy, ahogy mi is – tábor- és körletrendezést végeznek.

Ekkor érlelődött meg a terv, csupán a kellékek hiányoztak.

Előkészületek

Tartalékban még volt elrejtve ing- és nadrágtöbbletünk, valamint pár civil ruhánk.

Az ÁVO-s ruházatot Lőcsey vette munkába. Egy rab nadrágjából drótkefével kikeféltük a „tábornoki" csíkot – közelről azért meglátszott a helye –, s megvolt a nadrág.

Szépen kivasalt egy inget, amelyre gatyamadzagból varrt rangjelzést. Zubbonyból szabta ki a sapkát, melynek sablonját Stern Pali szerezte meg fifikásan a szabóműhelyből, ahol az internálták ÁVO-s sapkát is készítettek. Bement beszélgetni a szabóműhelybe:

– Hát bizony, szép szakma a sapkakészítés! Én is kalapos szerettem volna lenni, de az apám suszternek adott! – mondta, addig sürgölődve-forgolódva, nézegetve, míg megugrasztotta a sablont. Ennek alapján szabta ki Lőcsey a sapkát. Ugyancsak Stern Palinak volt egy alsónadrágja, amely vízbe mártva pont az ÁVO-kéket adta. Ebből lett szalag a sapkához.

Stern Pali azok közé az emberek közé tartozott, akik mindent természetesnek tartanak, ami velük történik, legyen az akár jó, akár rossz. A legbajtársiasabb bajtárs volt, akit valaha is ismertem. Mindenkinek mindent megtett, amire lehetősége nyílott, és még csak köszönetet sem várt érte. Az érettségi mellé még kitanulta a cipészmesterséget is, s így, mint szakképzett, a tábor szusztерműhelyében dolgozott. Itt javították az őrszemélyzet lábbelijét is, így leesett neki borravalóként egy pár cigaretta. Ő maga nem dohányzott. A cigarettákat, sőt sokszor az ételadagját is szétosztotta.

Megtermett, fekete hajú, kissé lomha mozgású, de annál elevenebb eszű és humorú, bohém lélek volt. Egy olyan ember, akire nem lehetett haragudni. A náci időkben Dachauba deportálták, Recskre tiltott határátlépésért internálták.

Ruzicska Karcsinak a büntető brigádban volt egy széles nadrágszíja, amelyet én megvettem tőle három csajka babért. Nem tudta, mire kell. A csizmát Stern Pali készítette el, és Kertésszel „adjusztálták" ki a szusztерműhelyben.

Kihut Jóskát is beavattuk a tervbe, ugyanis ő a fűrészgépnél dolgozott. Lőcsey lerajzolta neki a géppisztolyt, Kihut meg fából kifűrészelte. Susztertintával befestettük az alkatrészeket feketére és barnára, egy rossz zsákból gurtni készült, pléhből meg tusaborító lemez is került rá. Tökéletes látványt nyújtott.

Persze mindez nem ment máról-holnapra. Körülbelül hat hét kellett ahhoz, hogy a legnagyobb titokban minden elkészülhessen. Ott, ahol megközelítőleg 200 ember van összezsúfolva egy barakkban, nem könnyű valamit úgy csinálni, hogy senki ne vegyen észre semmit. Lőcsey például csak úgy tudott varrni, hogy vasárnap a délutáni pihenő alatt két beavatott melléfeküdt a felső priccsre, s alvást színlelve úgy tartották kétfelől a pokrócot, hogy középen még látni lehessen a varráshoz. A kész ruhadarabokat a szalmazsákban elrejteni igen kockázatos volt, mert állandóan a levegőben lógott a „hippis" – a motozás, kutatás – lehetősége. A géppisztoly elkészítése és őrzése nem volt olyan veszélyes, mert külön-külön csak színes fadarabok voltak, amelyeket csak induláskor szándékoztunk összeszegelni.

Mikor a „kegyszerek" elkészültek, próbát is kellett tartani, főleg azért, hogy hogyan fest az álruha a tornyoknak megfelelő távolságból és magasságból.

Bizony, kicsit komplikáltak voltak a „próbák", mert a hely a körletben és az udvaron igen kicsi volt. A nadrágpróbát úgy oldottuk meg, hogy ketten közülünk felmásztak a barakk padlására, a cserepeket félretolták, miközben Lőcsey kiszaladt a nadrágban az udvarra, megállt, egyszer-kétszer megfordult, mint egy manöken, aztán rohant vissza a barakkba. Mikor minden kész és szerintünk a célnak megfelelő volt, egy cementes zsákba rejtve eldugtuk egy üres barakk alá.

Senki sem sejtette, mi készül.

Esténként, munka után néha összejöttünk megbeszélni a munka állását, de együttes összejövetelt nem kockáztathattunk meg, mert a besúgók csak kiszúrták volna, ha többször együtt látnak minket. Különböző helyeken laktunk: Stern, Kihut, Kertész a törzsbarakkban; Mózes és Mendi az I/2-es; Lőcsey és Haraszti a II/3-as, én a II/2-es barakkban.

Nem túlzás, ha azt állítom, hogy az előkészítési munkálatok több veszéllyel jártak, mint maga a szökés.

A csoportban én voltam az összetartó erő, habár a többiek is mind karakán gyerekek voltak, de számukra a probléma a kerítsen kívül kezdődött. Ezen a vonalon én szaktekintélynek számítottam. Többen jöttek tanácsért, vagy akkor, ha valami elképzelésük volt szökéssel kapcsolatban.

Kistarcsáról, a központi internálótáborból sikerült egyeseknek pár egyéni akció révén meglépniük, de főleg csak azoknak, akik kijárhattak dolgozni. Recsken ilyen lehetőség kevés volt. Minden más terv inkább öngyilkossági kísérletnek, mintsem esélynek számított.

Én voltam az, aki társaimat sürgetve a mielőbbi kivitelezést szorgalmaztam, mert ahogy a rabság évei telnek, a rabokban egyre inkább lankad a tettrekészség. Idővel elfásulnak, és csak ábrándoznak. Ez Recsken fokozottan volt érvényben, mert a lelki apátia mellett a nehéz fizikai munka következtében a testi kimerültség is fokozódott, mely gyakran kikapcsolta a gondolkodóképességet.

A rabok már csak reménykedtek abban, hogy valami csoda révén kiszabadulnak, s ha terveinket csupán megsejtették volna, számosan „közérdekből" lebuktattak volna.

Akkor este, amikor letartóztattak, moziba készültem. Különös és talán nevetséges, de egész idő alatt olthatatlan vágy égett bennem, hogy moziba mehessek. Talán ez a „bogár" is hozzájárult ahhoz, hogy intenzíven mindig csak a szökésre gondoltam. Egyszerűen:

MOZIBA AKARTAM MENNI!

Az, hogy Pesten első utam mégsem a moziba vezetett, az egyrészt talán azért volt, mert megtört a varázs, hiszen a lehetőség erre megvolt, most már megtehettem volna. Másrészt viszont a megtört varázs helyét elfoglalta rögtön a kötelességtudat azokkal szemben, akik Recsken maradtak.

Kész volt tehát minden a szökéshez, csak az időpontot kellett kitűzni. Az idő múlásával azonban a mersz csökkent, ugyanakkor rémület is élt bennünk, hogy kívülállók valamit megszimatolhatnak, és minden pillanatban bekövetkezhet az árulás. Mielőbb cselekedni kellett. Sze-

rencsére a törzstagokon kívül senki sem tudott semmi bizonyosat. Legfeljebb sejtettek valamit. A dolog nem tűrt halasztást. Társaim ugyan a május 20-i időpontot korainak tartották, meg akarták várni, hogy a fák még zöldebbé, lombosabbá váljanak, továbbá még mindig reménykedtek a spejzolási ígéretben. Én azonban nem voltam hajlandó tovább várni: megfenyegettem őket, ha nem jönnek vasárnap, akkor a következő héten megjátszom az egyéni utamat – erre közülük senkinek sem volt lehetősége, mert mindenkinek más volt a munkaidő beosztása –, akkor pedig számukra befellegzett. Így aztán nem maradt más hátra, mint engedni a zsarolásnak, s nekiindulni!

A szökés

Eljött a várva várt nap, 1951. május 20-a, vasárnap. Gyönyörű, verőfényes napra virradtunk. Ébresztő után egy pillanatra mindannyian összetalálkoztunk.

– Rendben van minden. Indulás!

– Ahogy az őrség összeáll – 9 óra előtt –, gyülekező!

– Mózes Miska és én a bánya-WC magasságában csatlakozunk.

A többiek egymás közelében dolgoztak, úgyhogy ők egyenesen jöhettek. Sietve bementem a barakkba, és még felhúztam magamra 2 inget meg egy pulóvert. Kertész Géza, a szomszédom, ki is szúrta:

– Meg vagy bolondulva? Elolvadsz. – mondta.

Én azzal tértem ki, hogy meg vagyok fázva, és ki akarom izzadni. Volt három tartalék kenyerem, de csak egyet mertem magamhoz venni. Majd meghasadt a szívem érte, de nem mertem további gyanút kelteni.

Dénes Pistike, mint minden reggel, aznap is oda jött hozzám, s szokásához híven megkérdezte:

– Mi újság, Jules?

Gorombán mordultam rá:

– Pistikém! Menj innét a jólnevelt fenébe!

Megütközve bámult rám, s a fejét csóválva mondta:

– Meg vagy háborodva Jules? Mi bajod van velem?

– Majd este megtudod, de most kotródj!

Játszottam a haragosat.

Szegény Pistike! Méltatlankodva elkullogott. Nem mondhattam el neki, mi készül. Attól nem kellett tartanom, hogy elárul, hiszen Pistike egyike volt a legderekabbaknak, és a legjobb barátaim közé tartozott. Tudtam azonban, hogy miattam úgyis előveszik, s ha kiderül, hogy tudott a szökésről, az számára végzetessé válhatna. Viszont ha nem tudja, így akkor sem mondhatna róla bármit is, ha akarna.

(Így is félholtra verték, és csak a csoda mentette meg, hogy az átélt kínzásokat valahogy kibírta, amiket a barátságunkért kellett elszenvednie.)

Ez a vasárnap is úgy kezdődött, mint a többi táborrendezési nap. Ilyenkor a brigádok összekeveredtek. Bár minden brigádnak megvolt a saját feladata, de a munkahelyek úgy egymásba folytak, hogy nem tűnt fel senkinek sem, ha valaki idegen brigádbeli volt a közelében.

Cseh Döncivel hordtam a gyeptéglát, s közeledett a kitűzött idő. Kihut húzott el mellettem, s jelentőségteljesen odaszólt:

– Az őrség összeállt!

Nagy gondban voltam, hogyan rázzam le Döncit. Fél kilenc lehetett, s bár óránk ugyan nem volt, de nem késhettem le a találkozót. Indulnom kellett volna. Bizony, tanácstalan voltam. Ebben a pillanatban Dönci letette a trógli végét, és azt mondta:

– Megyek a retikre! Dekkolj!

Megoldódott a problémám. Gyorsan eltűntem az erdőben, s irány a bánya! Igyekeznem kellett, még jókora út állt előttem. A bányában összetalálkoztam Fodor Boldi kebelbarátommal.

– Na! Hova-hova, Jules oly sietve?

– Megyek haza! – válaszoltam.

– He, he-he! Szevasz! – mondta nevetve Boldikám. De szerettem volna tudni, mit gondoltál délután?

Mózes Miska már ott ült a WC-n, letelepedtem mellé. Ott kucorgott Okolicsányi Pali bácsi is. Ahogy ott ülünk, megszólalt egy kakukk.

– Na, kikakukkolja, meddig maradunk? – szólalt meg Pali bácsi.

Abban a pillanatban kakukkolt is, kilencet.

– Nos – morfondírozott az öreg –, kilenc vagy kilenc hónap?

– Kilenc perc! – mondta Mózes mosolyogva.

Pali bácsi még csak nem is mosolygott, csak ránézett, és a tekintete azt mondta: „Na barátom! Te is be vagy aztán már csavarodva!"

Mózes is, én is, mindketten felálltunk és vagy 100 méterre bementünk az erdőbe, keresve egy jó helyet, ahonnét mindkét irányba jól elláthattunk.

Nem kellett sokat, talán csak öt percet várnunk. Jöttek. Elöl Lőcsey, aki remekül festett ÁVO-sként. Kölcsönösen örültünk, hogy a terv eddig ragyogóan működött. Persze a java még hátra volt, de az is csak percek alatt játszódott le. Hajszálra úgy, ahogy elképzeltük.

Lőcsey, mint ÁVO-s, vezette a csoportot, utána a két Stern, Pali és Mendi, továbbá Haraszti és Kertész, kezükben egy-egy vödörrel, utánuk Kihut, vállán egy lapáttal, a végén Mózes és én, egy-egy nagy kővel a hónunk alatt. Pont úgy, ahogy a kőművesek szoktak kivonulni.

Nem voltam ideges, a szívem is normálisan vert, valami rendkívüli nyugodtság szállt meg. Mintha nem is életről-halálról lenne szó, úgy néztem bajtársaimra és a tornyokra.

A többiek is nagyon természetesen viselkedtek, még nevetgéltek is.

Az egyik toronyban az őr elfordult, a másik közömbösen nézett felénk. Valószínűleg az ő gondolatai is hetedhét országban járhattak, várva a közeli váltás idejét, s talán azt tervezte, mit is csinál szabadidejében. Nem gondolt ő arra, hogy vasárnap van, s ilyenkor a raboknak a táborrendezés az egyetlen munkájuk. Ügyet sem vetett ránk. Elképzelésünk itt is helyesnek bizonyult.

Azt is reméltük, hogy nem közli majd a váltással, hogy kívül is dolgoznak, mert hisz ez nem is tartozott rá. S így majd jó pár óra eltelik, míg rájönnek, hogy hol is szivárogtunk ki.

Míg élek, nem fogom ezt a kivonulást elfelejteni!

A tornyok 40-40 méterre álltak, s nekünk 30 métert kellett az erődig megtennünk, a kerítésen keresztül.

Lőcsey kilépett a „nyomsávra", kezében egy cigaretta. Kezét felemelte a szájához és mélyet slukkolt. Ezzel el is takarta az arcát a csapatot néző őr elől. Nyolc lépést tudott így megtenni, aztán elhajította a „csikket". Ebben a pillanatban Kihut kiugrott a csikkre, az előzetes koreográfia szerint. Pszichológiai tény, hogy a szem önkéntelenül a mozgást követi. Míg az őr Kihutot nézte, aki keresgélte és felvette a „csikket", jókorát slukkolva belőle, addig Lőcsey újabb 10 lépést tehetett.

Ekkor már csak a hátát lehetett látni a toronyból.

Nehéz pillanatok voltak ezek, míg mindannyiunknak sikerült elérni az erdőben épülő bódékat. A legcsekélyebb gyanút sem ébresztettük fel.

Minden olyan szépen sikerült volna, ha a fiúk időközben nem veszítik el a fejüket, s uralmukat idegeik felett. Nekem megvolt az elkép-

zelésem arról, hogyan juthatnánk mindannyian szabad földre. Tervem az volt, hogy még aznap átlépjük a csehszlovák határt. Úgy számítottam, hogy eltelik egy-két nap, mire rájönnek, hogy elhagytuk az országot, s csak akkor riasztják a cseheket. Addigra kis szerencsével elértük volna az osztrák határt. Nyolc elszánt ember igen nagy erőt képvisel. Könnyűszerrel tartóztathattunk volna fel egy teherautót. A sofőrnek betömtük volna a száját, s sofőrünk, Lőcsey, aki a háború után teherautó sofőr volt, átvette volna a volánt. A 300 km-t az osztrák határig 10-12 óra alatt meg lehetett volna tenni. Útközben 2-3, máskülönben gyanútlanul igazoltatható tartóztathatott volna fel, akiket legyűrni nem lett volna nagy művészet. Legfeljebb azokat is feldobjuk a kocsira, s visszük magunkkal.

Természetesen jöhettek volna nem várt komplikációk, de aki mer, az nyer, s aki időt nyer, életet nyer. Nyolc ember viszont gyalog, egy menetben már tömeg, és szinte lehetetlenség lett volna 300 km-t étlen-szomjan, feltűnés nélkül a mi ruháinkban megtenni.

A többiek, talán ennek tudatában vagy ki tudja, miért, a megbeszélt északi irány, Szlovákia helyett dél felé kezdtek el rohanni. Kiáltani nem lehetett, hiszen a tornyok közvetlen hallótávolságban álltak.

Utánuk futni szinte képtelenség volt, mert vágtattak, mint akiket veszett kutya kerget. Csak Lőcseyt nem kapta el a pánik. S bár ő volt legelöl, nyugodtan bevárta Mózest és engem, akik leghátul jöttünk. Mosolygott. Géza remek legény volt. Atléta termetű, szőke, éleseszű és bátor. Nagyszerű bajtárs.

Már Buda-Délről és Kistarcsáról is többször próbált megszökni, de a balszerencse valahogy mindig üldözte. Buda-Délen egy alkalommal már a kőfalon lovagolt, amikor észrevette egy szemfüles őr, és a lábainál fogva rángatta vissza. Egy vetődés és szabad lett volna. Kistarcsán sikerült egy társával belógnia beszélőre, melynek ajtaja be volt zárva, de őrizetlenül a szabadba nyílott. Az álkulcs beletört a zárba, s ő nem vette észre, hogy ennek ellenére az ajtó kinyílt. Időközben észrevették őket, és lebuktak.

Ilyenkor persze rettentő verés és fogda következett. Más réges-rég belepusztult volna ennyi testi és lelki szenvedésbe, de ő fel sem vette,

újra és újra, folyton csak a szökésen járt az esze. Tudtam róla, hogy özvegy édesanyja és két lánytestvére Bécsben él.

Harmadmagammal, Lőcseyvel és Mózessel északnak meneteltünk, de a szlovákiai „túra" tervét fennálló helyzetünkben egy pillanat alatt elvetettük.

Nem messze a tábortól elértük a Csevice patakot. Átugrottuk, szaladtunk vagy 50 métert, majd ugyanazon a nyomon visszarohantunk, s a vízben haladtunk pár száz métert. Mikor kiléptünk a vízből, klórmeszet szórtunk a „csizmánk" talpára. Ezzel a kutyás üldözést 100 százalékosan kizártuk, ugyanis a kutyák érzékeny szaglását a fejlődő klórgáz teljesen elveszi. Így ettől a továbbiakban nem kellett tartani. Ahogy felértünk az első magaslatra, megálltunk egy percre megszusszanni. Felmásztam egy nagy fára, ahonnan beláthattam a táborba. A nagy távolságból rabtársaink csak apró pöttyöknek látszottak. Pár percig figyeltem, de miután nem láttam nyomát semmi szokatlannak, csoportosulásnak, bevonulásnak, így megbizonyosodtam arról, hogy szökésünket még nem fedezték fel. Magamban éreztem ekkor annyi lelkierőt – mert a testivel a kőtörés következtében nemigen lehetett dicsekedni –, hogy átverekszem magam Nyugatra.

Igyekeznünk kellett, már csak azért is, mert vasárnap és gyönyörű idő lévén a Mátra ezen részét a kirándulók a délutáni órákra érik el, s nem volt tanácsos bárki előtt mutatkoznunk, nehogy elárulhassa menekülésünk irányát.

S milyen különös a véletlen, a barátaim egyike a feleségével – kik később a szökésben segítségemre voltak – pont ebben az időben alig pár száz méterre voltak tőlünk – mint az utóbb kiderült, amikor a történteket rekonstruáltuk. Ő mesélte, hogyan kutatta át az erdőt az ÁVO és a katonaság, s hogyan igazoltatták őket is.

Nem tudhattuk, mikor fedezik fel a szökést. Minden percet ki kellett használnunk. Óriási tempót diktáltunk, hegyeken, völgyeken át. Miután térképünk nem volt, és a vidéket egyikünk sem ismerte, így csak azon igyekeztünk, hogy mielőbb elérjük a Zagyva folyót, amely nyugatra folyik, és annak völgyében könnyedén tudjuk tartani az irányt. Egyelőre még északnak kellett mennünk. Ahhoz, hogy az irányt

tarthassuk, a Kisterenye felé vezető vasútvonalat kellett volna követnünk. Kora délután léptük át a vasútvonalat, s a vasúttal párhuzamosan haladtunk egy hegygerincen. Kisterenye magasságába érve, pár órai gyaloglás után megpihentünk a domboldalon. Innen jól láthattuk a Zagyva kanyarulatát, az országutat, és beláthattunk a faluba is.

Késő délután volt, mikor feltűnt egy végeláthatatlannak tűnő teherautó-konvoj az országúton. Nem méltattuk különösebb figyelemre, mert arra mentek, ahonnan mi jöttünk. Nem is gondoltunk semmi rosszra.

Alkonyatkor leereszkedtünk a falu alá, hogy keresztezhessük a Salgótarján-Hatvan vasútvonalat, s végre nyugatra fordulhassunk. A kisterenyei marhavásártér szélén egy magányos ház állt, előtte egy ember, akit megszólítottunk, mert időközben beesteledett.

– Katonák vagyunk, s elakadt a vontatónk. Honnét lehet telefonálni?

A sötétben valóban úgy nézhettünk ki, mint a katonák. Lőcsey adjusztált ruhája szinte kifogástalan volt, s a miénken sem látszott annyira a sötétben a piros stráf. A fa géppisztolyt, mint felesleges terhet, időközben már elhajítottuk. Így az ember barátságos melegséggel válaszolt.

Beszélgetés közben elmondta, hogy nem tudja, mi történhetett, de úgy délután fél öt körül az ÁVO és a katonaság szállta meg a falut, s házról-házra járva mindenkit igazoltattak. Megdöbbentünk. Most már értettük, mi volt az a nagy felvonulás az országúton.

Őszintén szólva, nem gondoltuk, hogy ekkora lesz a felfordulás. Úgy hittük, hogy ha rájönnek, hogy hiányzunk, eltelik még pár óra, míg a tábort kutatják át, és legfeljebb 10-15 km-es körzetben keresnek kutyákkal, ha pedig nem találnak, akkor majd köröztetnek. Csak később, Pesten értesültem arról, hogy számos helyőrséget mozgósítottak miattunk, akik kéz a kézben fésülték át az egész Mátrát. A karhatalmi szervek és az ÁVO különböző alakulatai szisztematikusan kutatták át a falvakat és azok határait. Az egész ország rendőrségét riadóztatták, a határokra felvonult az egész mozgatható határőrség, és olyan ember-

vadászat kezdődött, amilyenre még nem volt példa az ország fennállása óta. A költségek felülmúlták egy nagy hadgyakorlat kiadásait.

No de mi ekkor ennek csak a szelét éreztük. Szerencsére az első gyűrűből már kicsúsztunk, mivel az országutat csak jóval később zárták le, nem tételezve fel azt, hogy ilyen rövid idő alatt ennyit haladhattunk.

Elköszöntünk, és lelopóztunk a temető mellett lévő utcasarokig. Mindössze 50 métert kellett volna megtennünk, hogy átszaladjunk a falu utcáján. Leshelyünkről láttuk, hogy kb. ötpercenként járőrök cirkálnak. Nem kockáztathattuk, hogy a lámpa alatt elhaladva meglássanak. Nem maradt más hátra, mint visszahátrálni vagy két kilométert, és északnyugati irányban megkerülni a falut, miután az északra egy másik faluval – a nevére már nem emlékszem – össze volt épülve.

Leértünk a Zagyvához, és annak északi partján haladtunk tovább. Innen jól látható volt, amint teherautók teljes reflektorfénnyel haladtak az országúton. Minden 100-200 méteren megálltak, s leoltották reflektoraikat. Azt gondoltuk, hogy őrszemeket ellenőriznek, vagy lesben állnak. Mikor pirkadni kezdett, elhagytuk a Zagyvát, átvágtunk az országúton, és belefeküdtünk a búzatáblába. Majd' megvesztünk a hidegtől és éhesek is voltunk. Pár óra múlva – amikor már feljött a nap – kezdtünk csak felmelegedni.

Ez az öröm a déli órákra kínszenvedéssé vált, mert délben kíméletlenül tűzött a nap, csak úgy ömlött rólunk a veríték. Mozdulni sem mertünk, mert láttuk, hogy a dűlőúton időnként dzsipek szaladgálnak. Nem messze tőlünk, a szomszédos földön egy asszony kapált. Szegény asszony! Késő délután, munka közben, mikor velünk egy vonalba ért és meglátott minket, majd' elájult ijedtében! Sajnos mi nem tehettünk mást: ráijesztettünk, hogy elvágjuk a torkát, ha kiabálni mer, de utasítottuk, hogy kapáljon tovább, de ne távolodjon el. Elképzelhető, hogy szerencsétlen asszonynak milyen megváltás volt a szürkület, amikor is Isten nevében útjára engedtük.

A továbbiakban is a nappalok voltak legnehezebbek. Sem mozdulni, sem beszélgetni nem volt tanácsos. Az állandó éhség miatt képtelenek voltunk másra gondolni, mint evésre, ételekre; a szomjúságtól ki-

cserepesedett a szánk, s az alvás nem volt pihenés, csupán 2-3 órás kimerült kábulat. Hajnalban a harmat áztatta ruháinkban dideregtünk, délben a verejtéktől lucskos ruháinkban perzselődtünk. Aki nem élt át ilyesmit, az el sem tudja képzelni. Mégis, mikor eljött az este, az agyunk kitisztult, s lábaink vittek tovább. Újból emberek lettünk, akik élni akarnak. Sajnos a végzet mindannyiunk elé más feladatot rótt. A feltételeket a szükség szabta, s mindegyikünknek és egyre nehezebb lett azokat közös nevezőre hozni. Egyszóval, nappal rejtőztünk, éjjel meneteltünk.

Aznap éjjel, elérve Mátraverebély cigánytelepét, egy asszonnyal találkoztunk. Éjfélre járhatott, amikor odaértünk. Az építkezésről felismertük, hogy dádé telepen vagyunk. Egy móré a kútról hozott vizet. Kértünk egy pohár vizet, s közben persze mondtuk a mesét, hogy katonák vagyunk, s elakadtunk a vontatóval... A beszélgetés zajára egy asszony szólt ki:

– Kicsodák maguk?

A cigány megnyugtatta:

– Slapicok!

Duma ide, duma oda, egyszer csak megkérdezte:

– Nincs valami eladnivalójuk? Ing? Nadrág?

Örömmel kaptunk a szón. Mindannyiunkon volt egy-két ing, nadrág.

– Pénzért nem adjuk el, de ennivalóért igen.

Adott kenyeret, zsírt és egy jó darab szalonnát. Az én ÁVO-s csizmámért, amit lekönyörgött a lábamról – miután én valami olyasmit mondtam, hogy van még egy pár csizmám a vontatón –, adott egy ócska félcipőt, hogy ne kelljen mezítláb mennem „odáig". Ott a kútnál jól befalatoztunk, és elköszöntünk. Ezen a gyönyörű, csillagos éjszakán a csillagok után tájékozódva mentünk tovább. Mózes Miska, nemhiába volt székely gyerek, bámulatosan tudott tájékozódni a csillagok állása szerint. Még mielőtt elindultunk volna, a lelkére kötöttem a cigánynak, hogy a nadrágot mossa ki jól, mert benne van a „kincstári piros jelzés".

Bécsben tudtam meg, hogy nem fogadta meg a tanácsomat, s másnap úgy „generális módra", parádézva vonult dolgozni. Mondani sem kell, hogy az első sarkon elkapta egy ÁVO-s járőr, s pillanatok alatt leszakított egy „vontatóra való" tolóspofont, míg el tudta végre mondani, hogy hogyan jutott a nadrághoz és a csizmához.

A „csuka", amit a cigány adott, kiszolgálhatott korábban egy pár nemzedéket, mert félórai hordás után átkozottul nyomni kezdte a lábujjamat. Olyan rövid volt, hogy inkább levettem, s mezítláb gyalogoltam tovább. A mezítlábas gyalogtúrát a kicserzett talpam fel sem vette. A lábtyűt azért nem dobtam el, mert mást szerezni helyette pillanatnyilag nem állt módomban, s tudtam azt is, ha elérem a fővárost, akkor mégiscsak rá kell erőszakolnom a lábamra, mert azért Pesten sincs még olyan szegénység, hogy az emberek mezítláb járjanak, s a feltűnést mindenképpen el kell kerülnöm.

Így haladtunk tovább, aznap éjjel érintettük Szentkutat. Előző nap ott búcsú lehetett, a tisztáson érezhető volt még a tömjén szaga. Felszedtünk egy csomó újságot, és alig vártuk, hogy megvilágosodjon! Csak úgy faltuk a betűket! Nappalra megint a gabonában húzódtunk meg, és éjjel indultunk tovább. Sokszor láttuk a vonatokat, melyek ezüst kígyókként siklottak, hallottuk a nehéz tehervonatok dübörgését, a gyárak zaját, az erdőkbe aludni térő madarak csevegését, a rohanó vadak patáinak dobogását, a békák kuruttyolását. A levegő a völgyekben kellemesen langyos, a hegytetőkön csodálatosan tiszta és üdítően friss volt. Sajnos jött a virradat, a harmat a nyirkos hideggel, s nekünk ismét rejtőzködni kellett. Brrr...

Nappal soha nem mentünk az erdőbe vagy a bokros részekre, mert az látszott logikusnak, hogy ilyen rejtőzködésre alkalmas helyeken keresnek, s álmukban sem jutnak eszükbe, hogy nyílt terepen rejtőzködünk.

Harmadnapra értünk Pásztó határába. Itt jól befészkeltük magunkat egy elhagyott kunyhóba, hogy végre jól kialudjuk magunkat. Az alvásból egy tőlünk alig pár méterre megszólaló hangra riadtunk fel:

– Fel a kezekkel!

Azt hittem, itt a világ vége. Lőcsey ki akart ugrani, alig tudtam visszarántani. Egy repedésen keresztül kilestünk. Uram fia! Egy négytagú ÁVO-s járőr ment a közeli dűlőúton, kb. 20 méterre tőlünk, és az egyik őr csupán tréfából kiáltott rá a másikra. Elképzelhető, hogy mekkora kő esett le a szívünkről! Hason kúszva hagytuk el a kunyhót – attól tartva, hogy előbb-utóbb átkutatják –, s ismét befeküdtünk a gabonába. Ott lapultunk, s már kezdett sötétedni, amikor meghallottuk, hogy suhog a búza a közelünkben: lépések, valami vagy valaki közeledik. Elállt a lélegzetünk. Egy paraszt jött ki este megnézni a vetést.

Mózes egy vetődéssel elkapta a lábát, nyikkanni sem tudott, úgy lekaptuk. Azt hiszem, a jóember közel lehetett a szívszélhűdéshez, na de rögtön megnyugtattuk, hogy nem bántjuk. Hamarosan megnyugodott, és elmesélte, hogy az ÁVO teljesen bevadult, a falvakban az árnyékszékeket is átkutatják, ágyakat, kemencéket túrnak szét. Sötét volt, amikor útjára engedtük.

Már nem emlékszem pontosan, hogy melyik napon merre jártunk, de arra igen, hogy Ordaspuszta közelében egy ingért juhsajtot és kenyeret cseréltünk egyszerű parasztemberekkel.

Gondoltuk, hogy sejtették, kik vagyunk, de nem kérdezősködtek, s mi sem álltunk meg beszélgetni.

Tovább folytatva az utat, lementünk a vasútvonal közelébe, mintegy 50 méterre a sínektől, azokkal párhuzamosan haladtunk a vetésben, míg a vasútvonal el nem kanyarodott dél felé. Ekkor egyenesen haladtunk tovább nyugati irányba, ezzel lerövidítettük az aszódi kanyart. Tény az, hogy a hatodik naptól nem láttunk többé járőröket a dűlőutakon. Elhagytuk a Mátrát, beértünk a Cserhát berkeibe. Ezen a részen nem szenvedtünk annyit a szomjúságtól, mert gyakran találtunk tiszta vizű patakra. Áthaladtunk egy magaslati legelőn – talán a bujáki legelőn? –, majd beértünk egy fiatal tölgyerdőbe, ahol nemsokára végeszakadt az erdei útnak. Az ég – szökésünk óta először – hirtelen beborult és ömleni kezdett az eső. Megfeneklettünk. A fiatal cserjék között lehetetlen volt még egy lépést is tenni. Az ágak véresre verték az arcunkat, s nem volt egy talpalatnyi száraz hely sem, ahol bevárhattuk volna a virradatot. Kimerültünk, az összerogyás határán álltunk,

pontosabban inogtunk, amikor nem is olyan messziről kutyaugatást hallottunk. Összeszedtük a szinte nem is létező maradék erőnket, s az ugatás irányába törtettünk. Egy tisztásra jutottunk, melyen egy erdészház állott. Az eső is elállt, s egy nagy fa oltalmában vacogva, egymást melengetve nagy nehezen vártuk ki a reggelt. Hajnalban egy fiatalember, az erdész jött ki a házból. Megszólítottuk. Csapzottságunkhoz, s a csíkos ruhánkhoz nem kellett sok magyarázat. Tudta, kik vagyunk. Barátságosan küldött vagy 100 méterrel előbbre, hogy ott húzódjunk meg a sűrű bokrok között, mert a fuvarosok rövidesen megérkeznek a fáért, nehogy meglássanak vagy meghalljanak bennünket. Addig maradjunk csendben, majd ő jön és segít. Volt annyi emberismeretünk, hogy tudtuk, megbízhatunk benne.

Úgy is tettünk, ahogy mondta. Beültünk a bokrok közé. Nem hagyott sokat váratni magára, jött is hamarosan, a karján egy nagy kosárral. Szalonnát, tejet és kenyeret hozott. Hagyta, hogy jóllakjunk, s csak azután kérdezte meg, hogy kik vagyunk, és miért kergetnek bennünket. Mikor elmondtuk, megkérdezte, nem volt-e ott egy rokona, akit közel egy éve tartóztatott le az ÁVO, s azóta nincs semmi hír róla. Nagyon megörült, amikor kiderült, hogy Mózes Miska ismerte, mert egy barakkban laktak. A nevére nem emlékszem, de azt tudom, hogy az erdészné nagybátyja volt az illető. Szappant és borotvapengét kértünk, amiért visszament és hozta is, sőt ezenfelül adott még 5- Ft-ot is, amit én tettem el. Nagyon köszöntük a szívességét, ő meg eligazított, merre menjünk.

Nemsokára egy vízmosáshoz értünk, ahol egy parányi vízesés is volt. Bokrok szegélyezték, de a nap jól besütött. Itt jól behaboztuk magunkat, s kölcsönösen megborotváltuk egymást. A pengét cérnával ráerősítettük egy vékony vesszőre, s máris kész volt a borotva. Nem mondhatnám, hogy mennyei élvezet volt, inkább békanyúzásnak tűnt, de végül is jól esett megszabadulni borzas ábrázatunktól, valamint a több napos kosztól, ami útközben ránktapadt. A délelőtt a tisztálkodással telt el. Ebédre megettük a maradék ennivalót, majd egy jót aludtunk.

A nap már lenyugvóban volt, amikor felébredtünk. Előttünk a tisztáson egy róka vadászott. Nem vett észre minket, mert a szél az ő irányából fújt. Még nem volt sötét, amikor elindultunk. Mózes egyre szótlanabb lett, s megemlítette, úgy érzi, láza van. Nem panaszkodott, csak nyugtalanul tekintgetett maga mögé, gyakran hirtelen megállt hallgatózni. Idegessége kezdett ránk is átragadni. Kicsit jobban haladtunk, de a hangulat megromlott. Két társam úgy viselkedett, mintha nem tudnák, hogy meg is kell érkeznünk valahová. Egyrészt olyan óvatosak voltak, mint az erdők vadjai, minden neszre, zajra reagáltak, másrészt máskor képesek voltak megállni egy gyümölcsfa alatt, és ártatlanul éretlen gyümölcsöt rágcsáltak. Ilyenkor alig tudtam továbbindulásra nógatni őket. Utólag visszagondolva, szegény Mózes Miska annyira lázas lehetett, hogy pillanatokra nem is volt magánál. A csizma óriási hólyagot dörzsölt a sarkára, ami mostanra teljesen elgennyedt. Ekkor már én sem voltam teljes ítélőképességem birtokában, csak az motoszkált bennem, hogy minél előbb el kell érni a fővárost, ahol segítőkész emberekre, barátokra találok.

Szirák község határában jártunk. Itt egy magányos háznál este kaptunk egy tányér levest. Hangsúlyoznom kell, hogy soha, sehol sem koldultunk. Kérés nélkül kínáltak meg, amit nem utasítottunk vissza, s bár az éhség nem elsőszámú problémánk volt, de éhesek voltunk.

Inkább a nyugodt alvás hiányzott, amiről persze szó sem lehetett, s az egyedüli orvosság az volt: menni, menni, hogy mielőbb túl legyünk a nehezén. Ha kalóriához nem is, de vitaminokhoz bőven jutottunk. Most is nevetnem kell, ha eszembe jut, hogy például Acsa község határában felettünk egy ágyás hagymát. Én magam bezabáltam vagy másfél kilóra valót. Egy harapás – egy fej hagyma. Aztán rá vizet ittunk a patakból. Egész éjjel nem győztünk kérődzni, de a mindenhez szokott gyomrunkat ez sem csapta el. Esténként majdnem mindig találkoztunk a földeken dolgozó parasztokkal, s ha volt náluk ennivaló, odaadták nekünk. Ezektől mindig érdeklődtünk, merre van a szlovák határ, s aztán mindig a megadott irányba indultunk el, mintha oda is akarnánk menni. Amikor eltűntek a látóhatárról, gyorsan irányt változtattunk. Ezzel csak esetleges üldözőinket akartuk félrevezetni. Hadd higgyék:

eltévedve bolyongunk, és nem találunk át Szlovákiába! Feltételezem, hogy ennek a taktikának köszönhetően nem zárták le Budapestet teljesen. Mire kapcsoltak – amikor Mózes Miskát elkapták –, akkor én már biztonságban voltam. Csupán egyetlen emberrel találkoztunk, aki rosszindulattal viseltetett velünk szemben. Estefelé az árok partján pihentünk, amikor arra hajtotta állatait egy kanász. Ránk kiáltott:

– Igazolják magukat!

Mi aztán egy-kettőre „leigazoltuk" magunkat nála úgy, hogy nem győzte szedni a lábait, hogy az időközben előrehaladt kondáját utolérje!

A hegyek között nem sok ennivaló akadt. Egyszer találtunk egy cseresznyefát, amelynek gyümölcse még majdnem teljesen éretlen, zöld volt, de mi rendesen megkopasztottuk.

A tempónk is jelentősen visszaesett. Az erdős részeken nappal is meneteltünk, de ha elértünk egy tisztást, kénytelenek voltunk valamelyik irányban megkerülni, mert Mózes ragaszkodott ahhoz, hogy csak a fák alatt hajlandó menni. Elméletben igaza is volt, de az idő múlásával állóképességünk is romlott. Különösen nekem, hiszen abban az időben is vékonyka legény voltam. Ebből aztán folyton viták keletkeztek. Ők ragaszkodtak az óvatossághoz, én meg a nagyobb iramhoz, mert éreztem, hogy az erőm már nem tart ki sokáig.

Ezen az éjjelen egy helyen megálltunk, s ledőltünk pihenni. Szerettünk volna egy kicsit aludni, mert nem lehetett, mert Mózes folyton felugrált, mint aki hall valamit, vagy veszélyt érez. Már Lőcsey is megsokallta ezt az állapotot, s mérgesen rászólt:

– Te Miska! Maradj veszteg! Megbolondítasz minket is!

Erre Mózes, se szó, se beszéd felugrott, s elrohant, faképnél hagyva minket. Mi nyugodtan heverésztünk tovább. Gondoltuk, idővel csak megjön az esze, és visszatér hozzánk. Miután eltelt 2-3 óra, és nem jelentkezett, kettesben indultunk tovább. Csak 30 év múlva találkoztam ismét vele, ekkor mesélte el elfogatásának történetét.

Ketten maradtunk tehát, és hatalmas iramot diktálva nemsokára megpillantottuk a váci „Kopasz-hegy"-et, és az irányt többé nem vesztethettük el. Beesteledett, amikor egy TSz-pusztára értünk, ahol a régi ka-

tonamesével beállítva egy tányér babfőzelékhez jutottunk. Megköszöntük, és délnyugatnak vettük az irányt. Egész éjjel mentünk, szőlőkön, kerítéseken kersztül.

Sződligetnél léptük át a Budapest-Vác vasútvonalat, és egy óriási réten átvágva, Dunakeszi műhelytelepnél elértük a Dunát.

Elértük tehát elő célunkat: a Dunát. Sajnos csónakot sehol sem láttunk, s nem volt más átkelési lehetőség sem. Ahhoz, hogy a „második felvonás"-t elkezdhessük, nem láttam más lehetőséget, csak azt, hogy mielőbb be kell jutnunk a városba. A Duna vize jéghideg volt. A parton hívogató víkendházak, ideális pihenőhelyek, biztosan találtunk volna ágyat, takarót. Nehéz volt elhessegetni a csábító lehetőséget, s valószínű, hogy Lőcsey is ennek bűvkörébe került, amikor kijelentette:

– Én megvárom az estét, vagy találok egy csónakot, vagy legvégső esetben átúszom a Dunát, mert nekem is vannak a budai oldalon megbízható helyeim, de én most innen nem mozdulok.

Még azt is hozzátette a fentiek indoklásául, hogy ő egy „Pechvogel" – ezt a kifejezést használta –, úgyhogy nem meri a nappali bemenetelt megkockáztatni.

Gyönyrű, verőfényes délelőtt volt, ekkor már éreztem, hogy szédülök a kimerültségtől. A Dunában kimostam a nadrágomból a piros csíkot a fogkefémmel – ami szegény Csuti Gyurkáé volt – úgy, hogy nyoma sem maradt.

Csuti Gyurkát még Kistarcsáról vitték el valami kémhistória miatt a bíróságra, ahol el is ítélték, és fel is akasztották.

Amíg a nadrágom száradt, próbáltam Gézát rábeszélni, hogy tartson velem, de ő csökönyösen ragaszkodott az estéhez, így nem maradt más hátra, mint egyedül futni versenyt az idővel.

Éhségérzetem teljesen elmúlott; tapasztalatból tudtam, hogy ez az utolsó tartalékaimnak kimerülését jelenti. Az akarat ilyenkor még egy darabig viszi az embert, s én ezt a darabot még ki akartam használni, a hátralevő utat meg akartam tenni. Nem maradt más hátra, megöleltük egymást, megállapodva abban, hogy legkésőbb másnap este 9-kor a bécsi országúton, a 8-as kilométerkőnél találkozunk. Elbúcsúztunk.

Előzőleg találkoztunk egy asszonnyal, aki figyelmeztetett bennünket, hogy vigyázzunk, mert az utakon mindenkit igazoltatnak. Különben meg a teherautókat kutatják át. Gondolta – s ezt meg is mondta –, hogy minket kereshetnek, s azért figyelmeztet minket, mert az ő férje is politikai okból van lecsukva. Tőle mi ne tartsunk.

OSZK

Tovább egyedül

Volt rajtam egy barna pulóver, a zsávolynadrág és a cigánytól kapott barna félcipő; kezemben egy meszesvödör, amit az egyik kabin előtt találtam. Topis voltam, kétségtelen, de malteros legénynek megfeleltem. Így bandukoltam a vasút mellett Újpest felé. Elértem a villamos végállomást, és felszálltam egy villamosra; senki sem hederített rám.

Délre állítottam be Pogány Gyuri barátomhoz, kivel még a nyilas időkben buliztunk együtt, s aki feleségestül volt Kistarcsán tiltott határátlépési kísérlet miatt. Csak ennyit kérdezett:

– Fehér vagy fekete?

– Fekete – válaszoltam.

A felesége szó nélkül ment a szekrényhez, kivett egy öltönyt, s egy pár cipőt. A fürdőszobában lemosdottam, megborotválkoztam. Megváltás volt lerúgnom az ócska szűk cipőt. A „kincstári" holmiktól már nem volt ilyen könnyű megszabadulnom. A szemétbe nem lehetett dobni. Maradt az elégetés vagy az elásás, de pillanatnyilag nem volt hol megtenni bármelyiket is. Így hát szépen becsomagoltuk, átkötöttük madzaggal, hogy majd valahol megpróbálom „elveszteni". Kaptam egy remek ebédet. Nem akarom ecsetelni, mit éreztem akkor, amikor a meleg étel kezdett a bensőmben felszívódni! Az erőm visszatért. Rögvest más színben láttam a világot! Adtak 300 forintot. Ebéd után lementünk egy közeli borbélyhoz, ahol lenyírták a sörényemet. Az ördög sem ismert volna rám, mert már egy csöppet sem hasonlítottam ahhoz a képhez, amit annak idején az ÁVO készített rólam, s aminek alapján köröztek. Kicsit még visszamentem Pogányékhoz beszélgetni. Kérdezték, hogy kik vannak Recsken az újpesti és más ismerősök közül. Megmondtam, de a lelkükre kötöttem, hogy ne szóljanak senkinek se róla.

Sajnos nem fogadták meg a tanácsomat. Gyuri pár nap múlva találkozott az utcán Báró Sanyi rabtársam édesapjával, aki sírva panaszolta el neki, hogy még ennyi idő után sem tud semmit a fiáról. A barátom megsajnálta az öreget, s megmondta neki, hogy a fia

Recsken van, és él. Az öreg Báró pár napig tartotta magát, de aztán elment a Belügyminisztériumba, és ott esdekelt, hogy engedjék szabadon a fiát Recskről. Leültették. Hamarosan jöttek az ÁVO-ról, és egy-kettőre kivallotta, honnét tudja, hogy a fia Recsken van. Pogányék két évet ültek miatta, jelenleg Ausztráliában élnek.

Pogányéktól egy másik barátomhoz mentem. Ők voltak azok, akik szökésünk napján a Mátrában kirándultak, s akiket ott szintén igazoltattak. Ő is adott pénzt, s a Lőcsey részére ruhát, mivel hasonló volt a méretük.

Barátom szüleinek hentes standjuk volt a vásárcsarnokban, bőven elláttak hát útravalóval – más halandók ezt abban az időben ezt nem tehették meg –, akár egy hétig is elég lett volna az ennivalóm.

Csak a cipő nem hagyott nyugodni. Bár ami rajtam volt, az tágabb, mint a cigányé, de estére csak beledagadt ebbe is a lábam. Persze ez csak azért történhetett meg, mert lábaim már elszoktak a normális cipő viselésétől. Recsken akkora csizmám volt, mint egy ladik, jó sok kapca fért bele, s ott ez volt a lényeg.

A levetett rabruhámat még mindig magammal cipeltem. Megpróbáltam, hogy egy hídról a Dunába ejtem, de soha nem volt tiszta a levegő. Le is tettem róla, mert időközben eszembe jutottak Léderné is, aki így bukott le a meggyilkolt Kudelka ruháival. Nem csak hídról, de a rakpartról is kísérleteztem „vízbe temetéssel", de mindig jött valaki. Végül is a vonatom indulása előtt röviddel egy mozi ruhatárába tettem be. Kiszámítottam, hogy legfeljebb másnap adják le a talált tárgyak osztályára, és mire kiderítik, hogy miféle „díszruha" ez, és kié lehet, addigra én már árkon-bokron túl leszek.

Minden rosszban akad valami jó is. Engem „bal karján lőtt seb"-bel köröztek, de az már nem állt benne a körözésben, hogy mikori a seb. Ezalatt a buda-déli lövést értették, tehát nem friss sérülést. S így, ha valaki mégis felismerni vélt, eszébe sem jutott volna, hogy mégis én lehetek, hiszen friss lőtt sebben nem lehet csomagokat cipelni, s nekem mind a két kezem csomagokkal volt tele.

Az isten tudja, nem ez volt-e pont a szerencsém? Közben eltelt az idő, s ahogy Lőcseyvel megállapodtunk, este kivillamosoztam a

megbeszélt találkahelyre. Már nyolckor ott voltam a ruhával felszerelkezve. Sajnos azonban hiába sétálgattam ott, Lőcsey nem jelent meg. Az eső is elkezdett csepegni, nem volt értelme tovább várni. Belevéstem egy nagy „M" betűt a kilométerkőbe, amely még ma is bizonyítja, hogy ott voltam. Mint később kiderült, Lőcsey is ott volt, de szerencsétlenségére nem ismert fel, mert ő a túloldalon sétált.

Bár lett volna hol aludnom, mégsem kockáztattam. Helyesebbnek véltem a Déli Pályaudvarról Martonvásárra utazni, s ott az állomáson aludtam egy padon. Reggel ismét beutaztam Budapestre, majd a Nyugatiból ki Dunakeszire. Itt átkutattam a víkendházakat, ahol két napja elváltunk Lőcseytől, gondolva, hogy meglelem, de nem találtam sehol. Az éjszakát egy kabinban töltöttem, majd reggel ismét beutaztam Pestre egy korai munkásvonattal. A délelőttöt a Hungária fürdőben szunyókáltam végig. Előtte a szemben levő cukrászdában megreggelizem, míg az RR-es kocsi, ki a hajnali fürdőzőket igazoltatta a pénztárnál, el nem megy. A fürdő után megebédeltem egy kifőzdében, s délután mentem tovább Lőcseyt keresni. Kiutaztam Óbudára, mert tudtam, hogy ott lakik egy hölgyismerőse. Nem volt ott, illetve a hölgy azt mondta:

– Nincs itt!

Nem tudom, hogy Géza később odament-e, avagy már akkor is ott, csak a hölgy – ÁVO-snak nézve engem – letagadta.

Otthagytam egy cédulát, melyre ezt írtam: „Malomsokra ne menj! 'Meleg'!"

Ugyanis előzőleg beszéltünk Lőcseyvel arról, hogy ha sikerül elkötnünk egy csónakot, akkor Budapestet csak érintjük, megyünk tovább Malomsokra, s ott pihenjük ki magunkat. Ugyanis Újmalomsokon volt a házunk, ahol anyám orvos volt. Itt, úgy gondoltam, biztonságban lettünk volna, senki sem jelentett volna fel. Számos helyen rejtettek volna el bennünket. Fennállt tehát annak a lehetősége, hogy nem találkozván, Géza esetleg odamegy, remélve, hogy engem ott talál. Az előző napokban azonban találkoztam egy falumbéli családdal, akik elmesélték, hogy az előző héten jártak otthon, s a gecsegyarmati állomástól – ami Malomsoktól mindössze 12

km – hatszor igazoltatták őket; Malomsok egy hétig vesztegzár alatt volt. A lakosságot még a mezőre sem engedték ki dolgozni, ennek ellenére az egész falu szívből drukkolt, hogy el ne kapjanak. Édesanyám sírjánál is lestek rám, sőt a szomszédos községekben is megszálltak egyes házakat.

Szóval, Gézát nem találtam. Talán ha nem kerüljük el egymást, minden másképp alakul a jövőben, de így „egy fecske nem csinál nyarat!" Ezek után nem volt értelme tovább Pesten időznöm, és elhatároztam, hogy még aznap este nekivágok a határnak.

Délután még felhívtam Dénes Pistiék lakását, az apja jelentkezett. Nem mondtam meg, ki vagyok, csak közöltem vele, hogy Pisti él, és Recsken van. Dr. Dénes nagyon kért, hogy menjek fel hozzájuk. Próbáltam megértetni vele, hogy „nincs eltávozási engedélyem", és kellemetlenségük származhat belőle, ha felmegyek. Ennek ellenére annyira kérlelt, hogy az ő felelősségére menjek el hozzájuk, hogy taxiba ültem, s 2-3 órát időztem ott. Az ÁVO eljutott hozzájuk is, pedig még a nyugati kihallgató szerveknek sem árultam el, hogy mely ismerőseimnél, barátaimnál jártam a szökés után.

Sokan azt gondolják, hogy nagy könnyelműség volt annyi időt Pesten vesztegelnem, mikor minden rendőrnél ott volt a képem és a körözés rólam. Esetleg azt is gondolhatják, hogy mégsem volt ilyen nagy felfordulás miattam, s állításaim túlzóak. Most nem egy voltam a sok közül, hanem az egyetlen, akit az államhatalom minden eszközt bevetve hajszolt.

Elég tapasztalatom volt a múltból, amikor az életem és a szabadságom is veszélybe került, meg tudom tehát ítélni, mi a helyes, mit kell tennem. Úgy gondoltam, hogy az a helyes taktika, ami ellenkezik a logikával. Így az első szakaszban: gyorsabban haladni, mint az kiszámítható. Irányt venni északnak, de nyugatnak haladni, s nem az erdőben megbújni nappal, hanem a nyílt terepen. Ezzel a „harcmodorral" sikerült néhány nap lélegzetvételnyi időt nyernem, elterelve a figyelmet Budapestről, hogy erkölcsi kötelességemnek eleget téve megpróbáljam Lőcseyt fellelni, s nem rajtam múlott, hogy nem jártam eredménnyel.

Irány a vasfüggöny

Június elseje, pénteki nap volt, amikor 11 órakor a vonat kiindult a Déliből. Ez a szerelvény egyike volt az úgynevezett „Bikavonat"-oknak. Így nevezte tréfásan a köznyelv azokat a hétvégi vonatokat, amelyeken a dolgozó férjek utaztak le a Balatonnál nyaraló családjukhoz. A Dunántúlon az éjszakák már melegebbek voltak, nem úgy, mint a Mátra-Cserhát erdeiben, tehát a peronon utaztam. Nem is annyira az idegesség, mint a biztonság miatt, bár tagadhatatlan, hogy ezekben a napokban igencsak idegfeszültségben éltem. Amennyiben valami gyanúsat észleltem, a peronról időben leugorhattam volna. Alaposan átgondoltam előzőleg: a gyaloglás ugyan sokkal biztonságosabbnak tűnt, de megint csak éjjel haladhattam volna, s bár volt elég ennivalóm, ismeretlen helyeken mégis történhet baleset. Így inkább a vonat mellett döntöttem, mert úgy okoskodtam, hogy ha valami megzavarja az utazást, még mindig folytathatom az utat gyalog.

Minden baj nélkül reggel 7 órakor érkeztem Balatonszentgyörgyre, ahonnan csatlakozás Keszthelyre 8-kor volt. Keszthelyről északnyugatnak – Celldömölk felé – csak délben indult újabb vonat. Sajnos Magyarországon a vonatok még ma sem olyan fürgék, mint a nyugati országokban, s a csatlakozások – főleg azokban az években – még egyáltalán nem voltak jók. A közel 200 km-es út megtételéhez majd egy teljes nap kellett.

A keszthelyi várakozási időt egy cukrászdában töltöttem el; itt különben is annyi idegen arc volt, hogy egy új fel sem tűnt.

Celldömölkön csupán pár perc időm volt az átszállásra. Épp hogy csak meg tudtam váltani a jegyemet, s máris indult a vonat. A vonatjegyeket mindig szakaszról-szakaszra váltottam meg, mert egy budapesti utas a határ irányában könnyen szemet szúrhat a kalauznak. Egyébként is hallottam olyan esetről, amikor így bukott le egy társaság.

Celldömölkről van egy vasútvonal, mely tisztes távolságban ugyan, de párhuzamosan halad északi irányban a határral. Csapod községnél lép be a határsávba. Az előző állomásnál, Répcelaknál van egy elágazás: az egyik vágány megy keletre, Beled állomásra, a másik Csapodra.

A Celldömölkön váltott jegy mindkét irányba érvényes. Gondoltam, Csapodig elmehetek, mert onnan északi irányban a következő állomás Fertőszentmiklós – egy csomópont –, s itt ugyancsak ellenőrzik a vonatot azok, akik a Győr-Csorna irányból jövő vonatot is ellenőrzik.

Szemerkélt az eső, amikor befutottunk Répcelakra. A vonal itt egyvágányú, s várni kellett, míg az ellenvonat megérkezik. A vasúti kocsi, amelyben én voltam, pont úgy állt meg, hogy velem szemben állt az IBUSZ édességes és újságos bódéja. Kinézve az ablakon látom, hogy a kirakatban van valamilyen sztaniolba csomagolt cukorka. Mivel volt még húsz forintom, leszálltam, hogy megvegyem.

Ahogy megyek visszafelé, felnéztem a kocsiba. Még a vér is meghűlt az ereimben: határvadászok szálltak fel időközben a vonatra, s az egyik pont az én ablakomon nézett ki! Időközben beérkezett az ellenvonat, ez adta az ötletet, ugyanis az keletnek, Csorna irányába tartott.

– Bajtárs! Legyen szíves, adja le a csomagom, itt a vonatom! – szóltam oda a katonának.

Az szó nélkül felnyúlt a csomagtartóba, és leadta.

Felugrottam a másik vonatra, de a másik oldalon rögtön le is szálltam, s meghúzódtam a vasúti töltés mellett, míg a vonatok kiindultak az állomásról.

35 km-re álltam a határtól, illetve attól a határrésztől, ahol is az átjutást terveztem. Északnak ugyan csak 20 km-re volt a határ, de azt nem tartottam biztonságosnak. Egy közeli faluban lakott egy barátom, gondoltam, meglátogatom. Ő ugyan nem volt otthon, de a felesége hallott már rólam, s ezt az éjszakát náluk töltöttem. Elmesélte, hogy ők is hallották, hogy valakit nagyon keresnek, mert őket is igazoltatták a minap, amikor egy másik faluba hajtottak lovaskocsival rokoni látogatásra. Azt is hallotta, hogy a rendőrség és a katonaság láncot alkotva, vizsgálta át a Hanságot, ami a Hegyeshalomtól a Fertő-tóig terjedő rész. A falum, Újmalomsok ezzel a szakasszal fekszik egy magasságban. Valószínűleg az volt a feltételezésük, hogy mivel ott éltem, azt a részt ismerem a legjobban, tehát ott kísérelem meg az átjutást. Hát igen! Amennyiben Malomsokról indultam volna, valószínű, azt a részt vá-

lasztom, mert valóban ismertem minden ingoványt, mocsarat, és ott bajosan fogtak volna el. Budapest felől viszont nagyon nehéz volt megközelíteni azt a területet.

Másnap reggel barátom édesapja fogta a csomagomat, ami ekkor már csak egy öreg aktatáska volt, tele ennivalóval, bedugta egy zsákba, amit ő vitt. A vállamra adott egy kapát, s különböző dűlő- és erdei utakon elkalauzolt Röjtökmuzsalyig. Innét már ismertem a terepet. Soproni katonaiskolás koromban rengeteget gyakorlatoztunk itt. Itt kezdődik az ún. „határsáv", vagyis az az országrész, ahová idegenek csak külön határsáv belépő engedéllyel léphetnek be. Ezen a területen országúton, vonaton, mindenütt rendszeresen igazoltatnak, a nyílt terepen a határőrség alakulatai cirkálnak, hogy lefüleljék azokat, akik megkísérlik a határt átlépni. A határhoz közeledve az ellenőrzés egyre gyakoribbá válik, különösen éjszaka. Minden dűlőút, ösvény, híd, kút veszélyt rejt. Mivel jól ismertem a terepet, előre elterveztem egy száz százalékosnak látszó útvonalat. Mindezt kivitelezni azonban igen nehéz feladatnak látszott. Az éjszaka sötétjében, kellő tempóban haladni, csetlés-botlás nélkül, elkerülve a lábtörő csapdákat, és mindezt úgy, hogy semmiképpen sem szabad zajt csapni! Csak úgy vaktában, toronyiránt menni ezen a részen nem lehet. Még világosban bementem a falu nyugati részén húzódó kis erdőbe. Emellett vezet el a Sopronkövesd-Pinyei vasútállomás közötti összekötő út, ez a határsáv belső vonala. Szépen beültem egy bokor alá, és vártam. Tudtam, hogy előbb-utóbb előttem kell elhaladnia a járőrnek. Meg kell jegyeznem, hogy Recsken több határőr is volt az internáltak között, s korábban már minden információt, ami erre a határőr-szolgálatra vonatkozott, kiszedtem belőlük. Csak a fonalat kellett elkapnom, hogy következtethessek a helyzetre. Jó időbe tellett, amíg valóban megjelent a járőr, a pinyei állomás irányába baktatva.

Amikor eltűntek a kanyarban, gyorsan átvágtam az úton, le a vasútvonal irányába. Beültem a búzába, ahonnan figyelni tudtam a vasúti töltést. Itt a terep gabonaföld, csupán a közvetlen határrész az erdő. Ez a terület a nagycenki határőrség ellenőrzése alá tartozik. Hamarosan a töltésen is feltűnt a járőr, akik szintén az állomás irányába tartottak.

Világossá vált számomra, hogy a két járőrcsapat útvonala az állomáson keresztezi egymást. Most már tisztában voltam vele, hogyan kell haladnom, hogy senkibe se ütközzek bele. Mindemellett – biztos, ami biztos – igen éber maradtam. Lassan beesteledett. Egyelőre a vasúttal párhuzamosan haladtam bent a gabonában. Egészen addig követtem a vasút vonalát, míg el nem érkeztem Pereszteg község magasságáig. Itt kezdődött az „igazán meleg" rész. Letértem az Ikva partjára. A patakparton nem volt ösvény, és nagyon bokros volt. Addig mentem a patak mentén, míg fel nem tűntek a nagycenki kertek alján álló fák. Itt egy kis híd ívelt át a patakon, mely bevisz a községbe. A híd egy vonatkozási pont, ahol egy figyelőjárőrnek kell állnia, minden valószínűség szerint. Sajnos a patak igencsak meg volt duzzadva. A gabonától már amúgy is nedves ruhámat le sem véve, nyakig vízben gázoltam át a patakon. Pár száz méter után átlibbentem a Sopron-Szombathely országúton, valamint az attól 100 méternyire húzódó vasúti síneken is. 3-4 km volt még hátra.

Merőlegesen a határra vettem az irányt úgy, hogy Újtag major 300 méterre jobbra maradjon el tőlem. A majorból közvetlen fasor vitt a határra, s ha járőr volt is a vonatkozási ponton, csak a fasornál csücsülhetett, vagy a tanyán kuksolhatott. A határ ezen a részen erősen kanyarog északnak, utána lemegy közvetlen Nagycenk határához, ezért azt a részt figyelik a legjobban. Délre a határ mindkét részét sűrű erdő borítja, viszont azon a ponton, ahol én akartam kilyukadni, csak a magyar rész erdős, mintegy 3-400 méter szélességben. A terep az erdő szélétől a határig igen erősen lejt, ezért a mozgó járőrök csak az erdő szélén haladnak éjszaka. Aki tehát eléri az erdőt, úgy veheti, megnyerte a csatát.

A sötétlő fasorral párhuzamosan – ügyelve, hogy zajt ne üssek – haladtam az erdőben. Pár perc múlva láttam, hogy tisztul, s egyszerre csak véget ért az erdő. Előttem állt a kettős drótkerítés, meg a pár méterre felszántott, elgereblyézett nyomsáv. Egy kicsit már virradt, de köd ült az egész tájon.

Ez tehát a „vasfüggöny". Először láttam ezt a berendezést, de nem találtam ijesztőnek. Nem nagyképűség, de hát csak egy kerítés, amin

egy-kettőre át lehet jutni, nem számít igazi akadálynak. A recski kerítés sokkal masszívabb alkotmány volt, de úgy hiszem, ha ott nem lettek volna tornyok, s a tornyokban őrök, akkor az ott őrzöttek – jómagamat is beleértve – már réges-rég elpárologtak volna!

A határon is vannak tornyok, de nagy távolságban egymástól, ahonnan csak nappal figyelnek az őrök. Ahol én álltam, onnan egy tornyot sem láttam, valószínű, hogy lejjebb állt, s a köd is eltakarhatta.

Az úgynevezett „botlódrótos" aknák – mert ebben az időben csak ezek voltak –, amik a két kerítés között voltak kifeszítve, csak akkor robbantak, ha valaki belebotlik. Aki viszont nem kapkod, hanem négykézlábra állva, a kezét előrenyújtva halad, az könnyen kitapinthatja az alig pár tized mm vastag aknadrótot. A bőr érzékeli a fémes érintést. Ez az aknafajta húzásra és 2-3 kg nyomásra még nem robban, hiszen akkor minden madarat vagy nyulat felrobbantana, s örökösen újra kellene telepíteni nem is beszélve az állandó hang- és fényhatásról. Nekem a határvonal keresztezése – azaz túljutni a kerítéseken – nem tellett fél percnél több időmbe.

Sajnos a nyugati rádiók – még a későbbiek során is – eltúlozták a vasfüggöny fizikai jelentőségét, így számosan ettől tartva, meg sem kíséreltek nekivágni.

Az osztrák rész ismét emelkedett, a domboldalt szőlők borították. A dombtetőn feszület. Itt megálltam. Jóllehet, még orosz övezetben voltam, mégis egy más világban. Itt már igencsak pechesnek kellett volna lennem, hogy elkapjanak, hiszen kitűnően beszéltem németül.

A nap felvirradt, és messzire lehetett látni. Odaát, a vasfüggönyön túl épp úgy zöldelltek a fák, fütyültek a madarak, és nőtt a fű, mint az osztrák részen.

1951. június 4-e, reggel fél 6 lehetett. Emberek sehol. Egyrészt örültem, hogy idáig jutottam, de éreztem azt is, hogy az út talán soha nem vezet vissza, nem feledve, hogy mennyi szenvedés maradt a drót mögött. Sorsomra vonatkozóan semmi tervem nem volt. Jó fél órát ültem a corpus tövében, s arra gondoltam, talán most lehet Recsken az ébresztő. A német falu, Deutschkreutz órája felet ütött. Ez térített magamhoz merengésemből, mintha figyelmeztetni akarna: utamnak nincs

még vége. Még vannak kötelességeim a recski bajtársakkal szemben, akik minden valószínűség szerint most miattam még többet szenvednek. Nem éreztem magam már többet rabnak, hanem 1200 rab ember futárjának, akinek kötelessége sietve hírt vinni sorsukról egy szabad világ polgárainak, segítséget remélve tőlük.

A háború előttről még voltak ismerőseim Deutschkreutz-ban. Bementem hozzájuk, igen kedvesen fogadtak. Megszárítkoztam náluk, ettem, meg aludtam egy keveset. Felébredve, a ruháim már ki voltak vasalva. Adtak 50 Schillinget és kikísértek az állomásra. Váltottam egy jegyet Bécsbe. A vonat Nieder Burgenlandból jön, s magyar területen – Sopront érintve, ahol kettéválik – halad tovább egyrészt Wiener-Neustadt, másrészt Ebenfurt-Wien felé. Magyar területen a ki- és beszállás tilos. Ahogy a vonat beérkezik Sopronba, rögtön határőrök veszik körül, be nem szállhat senki, hiszen a vonat osztrák felségterület. 20 percnyi várakozás után jött a mozdony, a határőrök felléptek a lépcsőkre, s indultunk. A kísérő határvadászok motorkerékpáros szemüveget viseltek, mert az osztrák mozdony csak úgy ontotta a kormot. Én azért nem tudtam megállni: kinéztem a lépcsőn utazó határvadászra és rámosolyogtam. Ő visszamosolygott. Ej! Ha tudta volna...

De ekkor már elértük a határt. A mozdony lassított, a katonák leugráltak, és rögtön rátértek a drót mellett vezető útra, majd hamarosan eltűntek a gabonák mögött. Mi pedig robogtunk tovább.

Megfigyeltem, hogy amíg magyar területen voltunk, az osztrák utasok mennyire szótlanná váltak. Tudat alatt rájuk is rátelepedett a nyomott hangulat, a félsz, a rémület.

Alig értünk vissza osztrák területre, ismét megjött a hangjuk, a kedvük visszatért.

Este kilenckor a Meidlinger Süd-Bahnhofon, az angol zónában szálltam ki a vonatból. Megmenekültem.

Már késő este volt, így az éjszakát egy szállodában töltöttem el.

Másnap jelentkeztem a US Refugee Control Section-nél, a Nussdorfer Strassén. Ezzel lezárult életem legdöntőbb szakasza.

Szabad földön

Nagyon buta dolog lenne, ha azt képzelném, hogy milyen ügyes, rendkívül rafinált fickó vagyok, aki túljárt mindenki eszén. Erről szó sincs. Nagyon is tisztában voltam és vagyok azzal, hogy milyen hallatlan sok szerencsének köszönhetem a megmenekülésemet. Ha a szerencse nem állt volna mellettem, úgy igen gyakran pórul járhattam volna. Hogy a sors kegyét kiérdemeljem, minden lehetőt elkövettem a siker érdekében.

Hogy mennyire csalódhat az ember az emberekbe vetett hitében, reményeiben? Arról álljon itt egy példa:

Egy éjjel bekopogtattam valaki (nem akarom megnevezni) ablakán, aki csecsemőkorom óta családunkhoz tartozott, s akiről szilárdan hittem, hogy számíthatok rá, hiszen mindig olyan volt hozzám, mint a tulajdon édesanyám. Kinyitotta az ablakot, megrettent arccal nézett rám, majd hirtelen becsukta! Akkor azt hittem, megszakad a szívem, s majdhogynem elsírtam magam. Nehéz volt ezt a csalódást elviselni, de meg tudtam érteni őt. Neki volt családja, s valószínű, hogy kerestek is náluk. Nem haragudtam akkor sem és nem neheztelek rá ma sem.

Ehhez viszonyítva, mily bátrak és derekak voltak azok az emberek, kik tudva, hogy mit tesznek, vállalták a veszélyt, s nem törődve a rémes terrorral segítettek továbbjutásomban. Nem én, hanem ők a HŐSÖK, és őket illeti a tisztelet, övék az érdem.

Részemről a hála és a köszönet.

Szabad ember voltam tehát, de nem volt okom örvendezni. Nem fogadtak üdvrivalgással, és nem vittek Amerikába sem. Egyszerűen, hogy finoman fejezzem ki magam: mosolyogtak a történetemen.

Már az első kihallgatás sem kezdődött a legszerencsésebben. Először is tíz napra bezártak egy villába, amit utólag azzal magyaráztak, hogy ez az én érdekemet szolgáló, úgynevezett „védőőrizet" volt. Volt tehát idejük adatokat beszerezni rólam.

Sajnos ez megakadályozott abban, hogy táviratokat küldjek Budapestre a megbeszélésünk szerint. Többen, miután nem jött értesítés, úgy gondolták, lebuktam. S mikor az ÁVO érdeklődött utánam, nem

merték letagadni, hogy ott jártam. Különben még azt is letagadhatták volna, hogy valaha is ismertek.

Tíz napos fogságom alatt még a koszos ingemet sem tudtam leváltani, csak ettem és aludtam. Valószínűleg ekkor jött ki rajtam az idegfeszültség.

A kihallgatók lekezelő stílusban beszéltek velem, és igen szívükre vették, amikor leszállítottam őket az uborkaföldről. Ez viszont a rólam adott minősítésben „character reffence"-ben bosszulta meg magát, s ahogy az már lenni szokott, ez végigkísért az összes helyen, így mindenütt görbén néztek rám.

Én azonban akkor úgy gondoltam, hogy annyi hallgatás után tartozom magamnak annyival, hogy most már ne hagyjak magammal foghegyről beszélni...

Farkas Olivér, Kukucs Lajos, Cserján Attila és én kályhát építettünk az egyik barakkban. Egy-két nappal a „nagy hipis" után, mikor elvették utolsó, még megmentett civil holmijainkat is, egy üres barakképületbe hordták azokat. Mégpedig pont az amelletti barakkba, ahol mi dolgoztunk. Egy hirtelen ötlettől vezérelve kiállítottam Kekegét (Cserjánt) és Kukucsot „lafkázni" (falazni) a barakk elé. Felmásztam a padlásra, át a szomszéd terem fölé, s egy előre meghajlított vastag dróttal – úgynevezett „csikódrót"-tal – nekiálltam horgászni. Már egy jó órát ügyködhettem, s sikerült is egy csomó holmit, inget, pulóvert felhúzni, amikor halk füttyszót hallottam, s éppen hogy csak vissza tudtam kúszni. Két ÁVO-s jött inscipiálni.

A zsákmányt természetesen megosztottuk, s ki-ki adott a barátainak a rá eső részből.

Amikor Bécsben, az amiknál elmeséltem, igencsak furcsán néztek rám. Mint később kiderült, az ő szemükben ez „csöves" cselekedetnek minősült, s olyannak tartottak, aki bűnös hajlamairól („bugázás") még ott sem tudott leszokni...

Az amerikaiak egyébként is már kezdettől fogva is ferdén néztek rám, mert nem tudtam személyazonosságomat igazolni, tehát magamat azonosítani. Ez addig tartott, mígnem a párizsi amerikai követségről két úr fel nem kereste Párizsban nagynénémet (egyébként tőle hallot-

tam később ezt a történetet), és kérték, hogy nagynéném – jelenlétükben – hívjon fel egy megadott telefonszámot. Ez a telefon abban a helyiségben volt, ahol az én kihallgatásom zajlott. A megbeszélt időpontban jött is a hívás Párizsból. A francia nyelven folyó telefonbeszélgetés igen rövid volt:

– Mikor utoljára, a háború előtt Budapesten voltál, hol laktál? – kérdezte Ida néni.

– A „Vadászkürt"-ben. – válaszoltam.

– Mikor elutaztál, mit adtál Gizi néninek?

– Egy kutyát, egy skót terriert, Slipy névre hallgatott. – feleltem.

Hallottam, amint a vonal másik oldalán nagynéném odaszól a mellette állókhoz:

– Semmi kétség, ez az öcsém fia, a Gyuszi!

Ekkor változott csak meg a hangnem velem szemben.

Az RFE (Szabad Európa Rádió) bécsi munkatársa, Lázár Ödön is kihallgatott, és nagy riportot készített elő velem, de valahol fenn megfúrták, mesélte el később Benkő Zoltán barátom, aki szintén rabtársam volt Recsken, s aki később, '56 után az RFE-nél dolgozott, így betekinthetett az aktákba. Az általam elmondott, illetve a rólam szóló jelentésre, listákra rá volt írva piros tintával: „Hihetetlen!; de azért esetleg le lehet adni, ártani nem árthat."

És ez így volt máshol is.

Az a legsajnálatraméltóbb, hogy a recskiek sorsával így aztán senki sem törődött. Amennyiben br. Weiss Edit nem lett volna barátnője Györgyey F. Aladár édesanyjának, s nem ismert volna egyeseket az én kb. 600 nevet tartalmazó listámról, akkor kétlem, hogy egy rádió is foglalkozott volna egyáltalán Recskkel. Így azonban ő keresztülvitte az akaratát, hogy az Amerika Hangja – bár csak 3 hónap múlva – leadja az anyagot. Az RFE még csak ez után merte leadni – legalábbis én így tudom.

Mikor Bécsben véget értek a kihallgatások, az amerikaiak egy igen kockázatos úton, egy vezetőt fizetve segítettek át Linzbe.

Kerülő utakon, de szökésem következményeivel kapcsolatos több dologról értesülhettem.

Amikor az ÁVO rájött, hogy elvesztette a játszmát, s én kijutottam Nyugatra, ártatlan embereken töltötte ki bosszúját. A legfájóbb volt, hogy az öreg édesapámat elhurcolták és internálták, bár ő 1950 óta – mióta elvittek Kistarcsáról – semmit sem tudott rólam. Mikor Pesten voltam, volt annyi sütnivalóm, hogy még csak ne is telefonáljak neki, mert biztosan ott keresnek először. Szegény Apám! Két és fél évet töltött Kistarcsán, mert a fia voltam, 1953 őszén engedték csak el.

Értesültem arról is, hogy hány barátomat és ismerősömet hurcolták meg, börtönözték be csak azért, mert segítettek nekem. A legtávolabbi rokonomnál is feltúrtak minden zugot, engem keresve. Volt azonban egy komikus eset is.

Egyik ismerősöm lakását megszállta az ÁVO, arra gondolva, hogy netán arra tévedek. Napokon keresztül senki sem hagyhatta el a lakást, aki belépett.

A véletlen úgy hozta, hogy valami régi adóhátralék miatt a kerületi elöljáróságról kijött hozzájuk a végrehajtó. Ő sem távozhatott. Miután nem ment be dolgozni, a hivatal kiküldött egy másikat, nézzen utána, mi történhetett az elsővel. Ezt is ott tartották. A hivatal mindezek után bűnténye gyanakodott, értesítették a bűnügyi rendőrnyomozó szerveket, akik két rendőrnyomozót irányítottak oda. A lakás ezeket is elnyelte. Most már biztosnak látszott a „tömeggyilkosság" gyanúja, és ezért a főkapitányságról egy teherautónyi rendőr közrefogta a házat és benyomultak a lakásba. Csak ekkor derült ki a tévedés. Természetesen hamar híre ment az esetnek, s csaknem az egész IX. kerület ezen mulatott.

Történetem regényes volta sehol sem segítette előmenetelemet a szabad világban, sőt inkább csak nehezítette. Hónapok teltek el, míg Recsk neve csak meg lett említve a rádiókban és a világsajtóban. Egyedül az „AZ", az Arbaiter Zeitung hozott le egy értelmes cikket, amit a többi újság – ha erősen kivonatolva is, de – átvett.

Zürichben, a „Sie und Er" kiadójánál, aminek több lapja és folyóirata is volt, próbáltam elhelyezni egy cikket Recskről, de kereskedelmi kapcsolataik megromlására hivatkozva – bár érdekesnek tartották a cikket – nem vették át tőlem.

A magyar nyelvű emigrációs lapokban, köztük a Hungáriában, egy sor sem lett kinyomtatva. Az „Ember" és a „Free World", valamint az angol nyelven megjelenő „Hungarian Observer" egy majdnem teljesen azonos, sok zöldséget és butaságot tartalmazó anyagot közölt, amely cikkek inkább rontottak, mint javítottak a helyzeten.

Brüsszelben, a Szombati Sándor szerkesztésében megjelenő „Világ" című lap foglalkozott érdemben a tárggyal.

Kezdeményezéseim, hogy az ENSZ tegyen valamit a recski internáltakért, ismeretlen okból megfeneklettek. A salzburgi amerikai nagykövetségen ugyan eskü alatt tétettek velem nyilatkozatot az ENSZ számára, de a közgyűlésre, amely a magyarországi kényszermunkatáborokat tárgyalta, nem engem vittek el, hanem két levitézlett emigráns „politikus" szónokolt, és Recskről szó sem esett!

Sehol, semmilyen kivételes elbánásban nem részesültem, mindenről magamnak kellett gondoskodnom.

Az amerikaiak Linzben adtak egy vasúti jegyet Salzburgig és 10 Schillinget. Salzburgban „beutaltak" a parschi lágerba.

Nyugodtam állíthatom, hogy a barakkokban ott rosszabb állapotok uralkodtak, mint Recsken, ahol legalább poloskák nem voltak. De itt...! Uram Isten!

Véletlenül hallottam meg, hogy egy volt internált társam, Bauer Robi a közeli Hallein városkában lévő zsidó lágerben lakik. Bauer Robi a szombathelyi börtönből tört ki öt társával, ahol tiltott határátlépés kísérlete miatt ült.

Egy nap felkerestem, s nagyom megörült, hogy meglátott. Amikor elmeséltem neki, milyen körülmények között lakom, rendkívül felháborodott, s másnap elintézte a Joint-nál, hogy mint evangélikus „gójkatestvére" vele lakhassak.

A Halleinben töltött idő alatt több remek embert is megismerhettem: akik a náci időkben származásuk, a kommunista időkben világnézetük miatt szenvedtek el jogtalan sérelmeket.

A menekültügyi szervek közül az IRC (= International Rescue Committee) volt valóban a segítségemre, másutt mindenütt lekezelték

a hozzájuk fordulókat. Volt olyan hely is, ahol kimondott rosszindulattal találkoztam.

Pár hetes bécsi tartózkodásom alatt többször felkerestem Lőcsey Géza édesanyját és nővérét. Jól esett nekik Gézáról hallani, egyben vigasztaltam is őket. Bécs elhagyása után is leveleztünk, egészen a következő nyárig, amikor ők kivándoroltak az Egyesült Államokba.

Az én kérvényem elutasították, biztonsági okokra hivatkozva, amit csak aljas denunciálók közbenjárásának tulajdonítok. Soha nem éreztem és nem érzek csüggedést, és mindazt, amin az elmúlt évtizedekben keresztülmentem, csak pechnek veszem, s nem szerencsétlenségnek. Mert tudom, hogy az út csak előre vezet, és csak jobb lehet.

E történet igazságát – fantasztikusnak hangzó volta miatt – senki sem hitte el. Sajnos akik hivatalból tudták, hogy igaz, azok meg nem igazolták (amerikai hírszerzés). Mint az előzőekben jeleztem, Linzben kaptam tíz osztrák Schillinget, s egy vasúti jegyet Salzburgba, ahol betettek a Parsch-i Caritas lágerba. Nem túlzás, ha azt mondom – már ami a szállást illeti –, hogy a recski tábor „Hilton hotel" volt a parschi lágerhez képest. Parschban hemzsegtek a poloskák. Kínomban a folyosón, egy asztalon próbáltam aludni, de oda is bőven „stukáztak". Kétségbeejtő helyzetben voltam...

Hirtelen eszembe jutott, hogy Linzben a MIS-nál a jegyzőkönyvfelvevő (Lichtmann Pál) megkérdezte, nem ismertem-e az internáló táborban egy Bauer Róbertet.

– Hogyne! – mondtam, – a kutyás Bauer unokaöccse, az Andrássy úton volt valaha baromfiüzletük.

– Ez az! Robi Halleiban van, az ottani zsidó lágerben.

Vasárnap volt, fogtam magamat, és kiutaztam Halleiba (15 km). Nem volt ott, a szomszédos lágerbe ment át, mint mondták, futballozni. Egy lágerlakó épp indult oda a meccsre, és motorbiciklivel elvitt magával. Javában folyt a meccs, Robi balszélsőt játszott. Nem akartam játék közben zavarni. Többször elfutott előttem, én csak intettem neki. Látszott rajta, hogy ismerősnek tart, csak nem tudja, hova tegyen – mint mondta később.

Amint vége lett a meccsnek, odajött hozzám, s akkor már tudta, ki vagyok. Gyorsan elmondtam neki, mi a helyzet.

– Tudod, ma vasárnap van, nem tudok semmit sem tenni, de holnap 10 órakor várj Salzburgban a Justiz Palast előtt!

Úgy is volt. Pontosan ott volt, és így szólt:

– Gondolkodtam, hogy mit lehet csinálni! Most elviszlek valahova, de te nem tudsz, csak magyarul, majd én beszélek!

Felvitt a Jointhoz, ahol egy Friedmann nevű amerikai volt a főnök, akit Robi nagyon jól ismert.

– Mr. Friedmann, itt van az unokatestvérem. Igaz ő „gój", de kérem, járuljon hozzá, hogy nálam lakhasson a Joint lágerban.

Friedmann úr szó nélkül beleegyezett. Így kerültem a hallei-i Joint lagerba, végre emberi körülmények közé.

Két napig sem voltam ott, amikor kiderült, hogy vannak más ismerősök is. Így „uzsorás Ubul" (Weiss Géza), valamint Frank Sanyi, akiket Vácról, a KMSZT-től ismertem.

Igyekeztek feltáplálni, mert igencsak sovány voltam, de egészségesnek éreztem magam.

Nem lehettem ott több, mint négy hete, amikor felkeresett a linzi jegyzőkönyvvezető, Lichtmann Pál, s megkérdezte, nem lenne-e kedvem az ő helyére menni. Ő ugyanis megkapta feleségestől az ausztrál vízumot. Persze, hogy akartam.

Magával vitt Linzbe, ahol is megfeleltem, és végre „ember" lettem. Végeredményben csak tolmácsi feladatot kellett végeznem. A kérdések elő voltak írva, amelyeket szigorúan be kellett tartani, sőt még az igeidők használata is meg volt határozva, semmi amatőrködésre nem volt lehetőség.

Három hónapig simán ment minden. Mígnem jött egy szlovákiai magyar fiatalember, aki a kérdésre, hogy miért jött el (motive for escape) azt válaszolta, hogy súlyos szembaja van, és ha nem operálják meg sürgősen, akkor megvakul. Szlovákiában erre nincs lehetősége, ezért jött el. Mikor leadtam a jegyzőkönyvet, a főnök közölte velem, hogy „ez nem ok".

– Uram, ez az ember ezt mondja!

– Hát akkor találjon ki maga valamit!

Erre én nem voltam hajlandó. Az ördög tudja, mire lett volna jó, hogy egy politikai menekülttel több, vagy kevesebb?! Makacsságomnak elbocsátás lett a vége. Visszamentem Halleibe, a lágerbe. Igen furcsán éreztem magam, de nem lehettem hűtlen magamhoz, pontosabban a Michnayak szelleméhez.

Egy hét sem telt bele, amikor egy nagy „meseautó" gördült be a láger kapuján. Épp az udvaron voltam, s a portás a nevemet kiáltotta. A kocsiból magas, erős, tipikusan amerikai ember szállt ki és bemutatkozott:

– Mr. Olson vagyok. Kérem, én mindent tudok magáról. Nekem pont ilyen emberre van szükségem.

Mint később kiderült, Mr. Olson az amerikai kormány minden hivatalos és katonai hatóságtól független megfigyelője volt Ausztriában. A Rot-Weiss-Rot rádió épületében volt az irodánk. Rajtam kívül csak egy középkorú német grófnő (Pinki) volt alkalmazva, titkárnőként.

Minden „fül"-től kaptunk egy úgynevezett „confidential" példányt. Az volt a feladatom, hogy a szöveg hihetőségét állapítsam meg. Semmit sem kifogásoltak, és semmibe sem szóltak bele. Ellenben 30 évre szóló titoktartási esküt kellett tennem, amely mindenkivel és mindennel, még az amerikai hatóságokkal szemben is titoktartásra kötelezett. Sajnos ez igen egyoldalú szerződés volt, mert bizony a jobb kéz sokszor nem tudta, mit csinál a bal. Ahogy a mai eszemmel értékelem a dolgokat, csak sírni lehet ezen az amerikai naivitáson, mármint az akkorin, hiszen én is mindenkiről tudtam, „who is who". Nemegyszer olvastam vamzer jelentést, mely velem foglalkozott. Miután a magánéletben sem tagadtam meg nézeteimet, és az akkori menekültek jó része a régi magyar világ kiszolgálója volt, nem egy közülük amerikai szolgálatban, (néha ide-oda), tüske voltam a szemükben, s legszívesebben megfojtottak volna egy kanál vízben. De nekem tűrnöm kellett mindent. Egyszerűen nem akartam elhinni, hogy még velem történhet valami. Tévedtem!

Mr. Olson, tevékenységem leplezésére, elintézte Washingtonon keresztül, hogy a „Magyar Nemzeti Bizottmány" engem nevezzen ki a

salzburgi Magyar Iroda titkárának. (Ez ellen nem lehetett apelláta.) Ezért is voltam szálka több ember szemében, s ahol csak módjuk volt rá, megpróbáltak megfúrni, denunciálni.

Az épület túlsó szárnyán volt az US Air Force Térképészeti Intézete, itt dolgozott egy Hevesi nevű volt magyar vezérkari százados.

Néha előfordult, hogy korán érkeztem a hivatalba. A nyitva tartás 8-10 és 16-18 óra között volt. A kulcs Pinki-nél, a titkárnőnél volt, ilyenkor a folyosón, a padon ülve vártam. Hevesi többször látott ott ülni. Ezt látván – írt Barankovics Istvánnak, a Nemzeti Bizottmány akkori elnökének – érdeklődött, hogy lehet a Michnay a magyar iroda titkára, amikor ő az amerikaiaknál „persona non est grata" vagy legalábbis gyanús személy lehet, hiszen még mindig berendelik kihallgatásokra. Ez a levél Barankovicstól Washingtonba, onnan Mr Olsonhoz, majd az én íróasztalomra került, amelyen igen jót derültünk.

Történt azonban egy napon, hogy a Geograghischer Institutban elromlott a telefon, és Mr Schwartz, a főnök átküldte hozzánk Hevesit, hogy tőlünk, azaz az Engineer Company-hoz telefonáljon szerelőért.

Kopogott.

– Come in! – egyedül voltam, ingujjban, mögöttem a nyitott irattartó szekrény. A meglepetés kiült az arcára, amikor megkérdeztem tőle, mit akar. Természetesen átengedtem neki a telefont. Nagy zavartan távozott. Pár hét múlva ismét jött egy Barankovicshoz írt levél: Michnay az amerikaiak beépített embere a Magyar Irodán. Ez már kicsit sok volt. Áttelefonáltam Mr. Schwartznak, akivel igen jó viszonyban voltam – mint Mr Olson jó barátja, többször megfordultunk együtt magántársaságban is –, és megkértem, küldje át Hevesit. Jött is a százados. Hogy Inge ne értse, magyarul beszéltem hozzá:

– Miket firkál maga itt össze-vissza rólam, százados úr? Ha már a Magyar Iroda ügye annyira a szívén fekszik akkor, amikor a „kegyelmes" úr (Vasváry altábornagy, az ausztriai Magyar Irodák főnöke) megbeszélést tart, és felém fordulva azt mondja: „amit itt most elmondtam, lehet tovább jelenteni!", miért nem áll föl akkor Ön, százados úr?! S miért nem mondja meg a kegyelmes úrnak, hogy nem, ne a

Michnay felé nézzen, hanem Ön felé, mert íme, itt van az asztalomon az Ön jelentésének egyik példánya!

Falfehér lett:

– De kérem, ez tőlem nem származhat!

– Hagyjon fel a velem való foglalkozással!

Megszégyenülten távozott...

Történt, hogy egyszer Dr. Földes-Pap Károllyal mentem Salzburgban az utcán. A túloldalon szembejött egy ugyancsak magyar volt főtiszt. „Te – mondta Karcsi –, ezzel az emberrel kell beszélnem", s átment a túloldalra. Pár perc múlva pulykavörösen, dühöngve csatlakozott ismét hozzám:

– Képzeld, mit mondott ez a barom! Hogy nem szégyellek veled mutatkozni az utcán, amikor te egy ÁVO-s őrnagy vagy!!

Mindezektől függetlenül igen jól megvoltam Salzburgban. A két fizetésből kijöttem. Tudtam öltözködni, és itt-ott kalandjaim is akadtak. Megismerkedtem egy tündéri magyar-sváb lánnyal és egymásba szerettünk. Minden reményem megvolt, hogy egybekelünk. A sors azonban nem engedte. Stefike váratlanul kapott egy ösztöndíjat egy amerikai egyetemre. Már elég tapasztalattal bírtam, s beláttam, hogy „ahol az észnek kell dönteni, ott nem szabad a szívet szóhoz jutni hagyni".

– Menj, Stefike, mert ha maradsz, és életünk nem úgy alakulna, ahogy elképzeled, ne tehess nekem szemrehányást, hogy én voltam az, aki akadályt gördítettem az utadba. Azt, hogy nagyon, nagyon szeretlek, azzal bizonyítom be, hogy elengedlek. Ha a sors úgy akarja, megyek utánad!

Az amerikai kivándorlásomat, bár több oldalról, így származás szempontjából is preferálni kellett volna, a Security Reasons (biztonsági okok) 29.§-a és ismeretlen erők meghiúsították.

Főnököm és akkor már barátom, Mr. Olson egészen odavolt, és megígérte, hogy közeli washingtoni látogatásakor utánajár az ügynek. Bizonyos, hogy tett lépéseket, de a malmok lassan őrölnek, s tíz év kellett hozzá, míg kiderült, hogy mily méltánytalanul s aljasan bántak el velem... De akkor már késő volt... Lehet, hogy így volt jó, mint annyi más.

Minden reményemet nagynénémbe vetettem, aki megígérte még annak idején apámnak, hogy gondomat viseli, hozzásegít, hogy tanulhassak és ember legyen belőlem. 1952-ben, amerikai katonai útlevéllel (Olson révén) elutaztam Párizsba. Nagynéném kedvesen fogadott. Mikor azonban elmeséltem „történetemet", elkomorodott, csóválta a fejét, s gúnyosan azt mondta:

– Ha te ilyen nagy hős vagy, hogy-hogy az amerikaiak nem vittek különgéppel Amerikába?

Egy szavamat sem hitte, nagyképűnek, szélhámosnak tartott, aki esetleg csak szégyent hoz a családjára. Hiába volt minden esdeklésem, hogy tartózkodási engedélyt nyerjek Franciaországba, ami csak egy szavába került volna. Nem tette meg.

Vissza kellett térnem Salzburgba. A visszaúton, már a vonaton lázam volt. Súlyos mellhártya-gyulladást kaptam, és csak hetek múlva, hű barátok ápolása révén nyertem vissza egészségemet.

Sok év elteltével (nagynénémmel csak udvariassági kapcsolatot tartva) jött egy levél. Nagynéném szakácsnője, Lina, egy pozsonyi sváb lány írta, melyben ez állt: „A Madame kapott egy levelet Mme Mosertől (nagynéném legjobb barátnője), Kanadából. Azt írta, hogy találkozott Faludy Györggyel, aki ismeri Gyuszit, és bizonyította történetének színigaz voltát." Lina írta meg, hogy a levél olvasása után nagynéném búskomorrá vált, és erős lelkiismeret furdalásai voltak.

A hajó elment. Ekkor már nős, és két lány apja voltam. Nagynéném többször hívott minket Párizsba, voltunk is nála. Minden pénzbe került, de késő bánat, eb gondolat. Soha egy szóval sem tettem szemrehányást neki, pedig ő volt az egyetlen csalódásom.

A baj, mint szokták mondani, nem jár egyedül. 1953 nyarán felkeresett egy olasz ember. Klipp-klapp azzal kezdte, hogy őt a magyar állami szervek küldték azzal a megbízással, hogy figyelmeztessen: amennyiben nem megyek el tanúnak az ENSZ-hez, úgy könnyítenek lefogott társaim sorsán. De ha megteszem, kinyírnak. Egyszer már megkíséreltek elrabolni, de összetévesztettek Bauer Róberttal, és így őt akarták leütni a Duna-parton. Egy nála lévő franciakulcs segítségével sikerült megmenekülnie.

Egyszer felkeresett valaki, aki a németeknek dolgozónak mondta magát. Ez az ember figyelmeztetett, hogy az angolok elkaptak egy magyart, aki Vitéz Jánosnak mondja magát, nála megtalálták a fényképemet, s feltételezhető, hogy rosszban sántikál. (Az illető, aki ezt közölte velem, még ma is él Salzburgban.)

Nekem a fellépése nagyon „AZSI"-szagú volt, de mi van, ha mégis igazi? Hosszú töprengés után végre megtaláltam a megoldást. Látszólag beleegyeztem, hogy nem megyek el tanúnak.

1952. december 2-án éjjel Bauer Robi barátommal Wasserburgnál a német-luxemburgi határ határfolyóján, a Saal-on mellig érő vízben gázoltunk át. Már benn az állomáson nem volt ellenőrzés. Vonattal indultunk Bruxelles-be, meg is érkeztünk a Gare de l'Est-re. Úgy terveztük, külön megyünk: én a Lutheránus Világszövetségbe, Robi a Joint irodába, „új menekültnek" jelentkezni. Az állomáson lévő térkép és a nálunk lévő címek alapján megkerestük a kívánt helyeket, és kiderült, hogy a két hivatal nagyon közel van egymáshoz. Robi megkért, ha már ilyen közel esnek egymáshoz úticéljaink, menjek el vele, hátha tolmácsolni kell, hiszen én tudok franciául. Vele mentem. Rajtunk kívül más ügyfél nem volt. Egy titkárnő-féle fogadott, akinek elmondtam, hogy itt van egy magyar zsidó menekült barátom, és kéri pártfogásukat. Foglaljunk helyet, mondta, s bement egy ajtón bejelenteni minket. Ráérősen járkáltam, s olvastam a falon lévő hirdetéseket, plakátokat. Az egyiken ez állt:

„Szívesen látjuk (ekkor és ekkor) a Hanuka bálon.

A hölgy hamarosan kiszólt, hogy én egyedül menjek be. Belépek, köszönök, de még jóformán körül sem nézhettem, amikor az asztalnál ülő úr máris nekem szegezi a kérdést:

– Mondja csak! Milyen zsidó ünnep közeleg?

– Hanuka. – válaszoltam, ugyanis a kinti plakát ide invitálta a híveket.

– Köszönöm. Küldje be a barátját!

– De ő nem tud franciául! – vetettem közbe.

– Nem tesz semmit – mondta, – tudok én németül.

Robi bemegy, s most már németül, de neki is nekiszegezték ugyanazt a kérdést.

Robi csak állt, egyik lábáról a másikra.

– Nem tudom, nem vagyok vallásos. – mekegte.

– Fel kell mennie az emeleti ambulanciára, „műszer vizitre".

Nos, ott stimmeltek a dolgok.

Rövidesen szólítottak a kasszához; Robi kapott 1500, én 2000 frankot. Kellemes meglepetés volt. Innét én egyenesen a Lutheránus Világszövetséghez mentem, akiktől csupán beutalót kaptam a rue Keyenwed 32 alá, a Caritas Centre D'Acceuille pour Refurgie-be.

Robit is a Joint oda irányította, ugyanis a felekezeteknek közös menekült otthona volt. Itt kapott el egy razzia, de ekkor Robi már nem volt ott, mert megismerkedvén egy magyar származású belga zsidó lánnyal, akit később feleségül is vett, tartózkodási problémája megoldódott. Az évek során jómódra tett szert. Tartjuk a baráti kapcsolatot.

Mikor Bauer Robi barátommal álnéven átmentünk Belgiumba

Brüsszelben felkerestem az ottani amerikai követséget, és egy Col. Moor úrnak elmondtam, mi is történt velem, s egyidejűleg a segítségét kértem. Hogy-hogy nem, ez az úr értesítette a belgákat, és ezek ismét „saját érdekemben" őrizetbe vettek. Pár hét múlva a belgák osztrák kapcsolataik révén kiderítették, amit már úgyis sejtettem, hogy az olasz a CIC provokátora volt. Igen megkönnyebbültem, de örömöm rövid lejáratúnak bizonyult. A belgák felajánlották a letelepedési engedélyt és munkavállalási jogot, ha hajlandó vagyok nekik dolgozni. Nesze neked, fakereszt! Kereken elutasítottam... ezek után még párszor meghosszabbították a tartózkodási engedélyemet, de aztán kiutasítottak (birtokomban vannak a papírok!). Az indokot a korábban említett Dr. Földes-Pap Károly református lelkész, egy tudós fej, a salzburgi Magyar Iroda vezetője jelentette. Ő kapta korábban az utasítást Washingtonból, hogy én legyek az Irodánál a titkár, egyébként Bregenzben volt lelkész. Az egyik nap boldogan újságolta, hogy mindenét eladta, mert megkapta a kanadai bevándorlási engedélyt, és megy Kanadába. Valaki azonban denunciálta, és visszavonták a már megadott vízumot. Barátok segítségével átköltözött Belgiumba, itt találkoztunk össze. Elmesélte, hogy már sok mindennel próbálkozott: pogácsát árult a piacokon, majd három hónapot töltött a Charleroi-i szénbányában, mígnem Brüsszelben, a rue Jules le Jeune 2. alatt, egy Mme Michote nevű, undok milliomos vénasszonynak lett a sofőrje. Egy nap felkeresett, és azt mondta:

– Megyek Svédországba, mert kaptam egy lelkészi állást, s ha akarod, átveheted az itteni sofőrségemet!

Elvitt az öregasszonyhoz, bemutatott, akinek megnyertem a tetszését, mivel tudtam franciául.

Károlyt pár nap múlva kivittem a repülőtérre, s elutazott. Vagy két hét múlva hívatnak a rendőrségre:

– Hol van Földes Károly?

– Hát, hol lenne? Svédországban.

– Nem igaz! Magyarországon.

Mondom: – Ne bolondozzanak! Hogy lenne Magyarországon?!

– De igen! Magának tudnia kellett, mert maga vitte ki a repülőtérre, s mert maga a cinkosa!

Megmutatták a SABENA utaslistáját, a neve rajta volt. A gép pedig Brüsszelből Prágába ment. El kellett hinnem. De azt, hogy kém?

– Az egy hülyeség! Annyira nem áll jól a Magyar Népköztársaság, hogy egyetemi tanárokat küldjön a belgiumi bányák kikémlelésére!

Dr. Földes-Pap Károly emberi okokból, a kétségbeesés határán, betegen, csalódottan a világban kérte a hazatelepülési engedélyt (megdögleni ott is lehet...)! Természetesen jól jött a magyaroknak egy ilyen „hazatérő". A legjobb propaganda, olyannyira, hogy rögvest kiküldték Kelet-Berlinbe diplomata státusban. (Megjegyzés: Földes-Pap Károly Berlinben járt egyetemre, s kitűnően tudott németül.)

Gondolom, argumentumaimat elfogadták, de ürügynek jó volt, hogy megszabaduljanak tőlem. Megpróbáltam kapcsolatokat szerezni. Hogy ne utasítsanak ki. Többen beszéltek az érdekemben az idegen rendőrség vezetőjével, M. Pomba nevű úrral, aki szóban ígéretet tett, hogy intézkedik és én maradhatok. Nem tette. Egy rutin-igazoltatásnál, a Centre d'Acceeuille pour Refugié (rue Keyenweld 32)-nél, a lejárt papírjaim miatt letartóztattak, és bíróság elé állítottak: az idevonatkozó okmányok és a bírósági ítélet a birtokomban van.

M. Pomba egyszerűen letagadta, hogy ígéretet tett, sőt, a közbenjárók közül a Lutheránus Világszövetség brüsszeli lelkész vezetője, aki fülem hallatára beszélt Pombával, a tárgyalás során egyszerűen nem emlékezett. Szerencsére Mme Cselley, a Centre d'Acceuille vezetőnője és az IMCA titkárnő mellettem vallottak. Így a bíróság a 36. napon elítélt 26 belga frank pénzbüntetésre, ami akkoriban 2 német márkának felelt meg. Szabadlábra helyeztek, de négy napon belül el kellett hagynom az országot.

Mme Mischott évtizedeken keresztül szakácsnője és „egyebe" volt egy nagyon gazdag belga úrnak, aki mielőtt elhalálozott volna, elvette feleségül, és ráhagyta a vagyonát. A vagyont azt igen, de az azzal való élni tudást, azt már nem... Mme Mischott maradt, ami volt: egy pri-

mitív, ellentmondást nem tűrő, ostoba, bizalmatlan öreg tyúk, akinek belgiumi tartózkodásom alatt a sofőrje voltam.

– Holnapután megyünk Maria Kerk-be! – ahol a tengerparti nyaralója volt Mme Mischott-nak – Menjen! Cseréltesse le a gumikat!

– Madame! A mostaniak még jók! – szóltam.

– Azt mondtam, menjen, és vegyen újakat!

Elődöm ugyan már felkészített a gazdám fura dolgaira, és arról is kioktatott, hogy eredménytelen minden ellenkezés. Így aztán lementem a benzinúthoz, és áttetettem a hátsó kerekeket előre, és az elsőket hátra. Kis gumifestés és átkefélés után adtam 1000 frankot, és kaptam 5000-ről számlát, melyből a megkapott gumikért levontak 1500 frankot. Maradt nekem tehát tisztán 2500 frankom.

Eleinte lelkiismeret furdalásom volt, de tudomásul vettem, hogy hülyeség ellen nincs orvosság, különös tekintettel arra, hogy bár Mme Mischott tudta az árakat, a mi fizetésünkkel egyáltalán nem volt bőkezű.

Paquita, a spanyol szobalány is tájékoztatott, hogy ilyen esetekben minként kell eljárni.

Nekem gyakrabban volt lehetőségem a fizetés kiegészítésére, mint Paquitának, így az én nyereségemet megosztottam vele. Hálából ő néha megosztotta velem az ágyát. S csupán időtöltésből, jól „felpolírozta" a spanyol nyelvtudásomat. (Buda-Délen annak idején időtöltésként spanyolul is tanultam, és sok szót tudtam.)

Paquita ugyan nem volt szép, de nem is volt csúnya. Egyszerű, szegény nő volt, úgy 30 körüli lehetett, gyűjtötte a pénzt, és arról álmodott, hogy ha lesz elég pénze, akkor vesz Spanyolországban valahol a tengerparton egy kis házikót. Állítólag volt otthon valakije, aki várt rá...

Szegény, otthon-ülő lány volt, és én sem voltam csavargó természet. Néha elvittem a „Magyar Házba" táncolni. Valami bizalmas, mondhatnám érdekközösség alakult ki közöttünk.

Főzni az öregasszony maga főzött, s meg kell hagyni, kitűnően. Bevásárolni a rue Haute-i piacra jártunk autóval, egy 2000 köbcentis, hathengeres Roverrel, egy meseautóval.

Ez a mindennapos autózás elengedhetetlen tartozéka volt a Mme életének. Jóllehet, kiváló, ragyogó üzletek voltak a közvetlen közelünkben, de neki a rue Haute-i piac kellett. Odajárt rongyot rázni, beszélgetni, pletykálni, villogni a régi kofa barátnőihez. (Amibe naponta az út került, abból a legszebb árut megvehette volna a közelünkben.)

Nekem, mint sofőrnek ezek az utak rémálmok voltak. A nyanya hátul ült, és dirigált:

– Forduljon be a következő sarkon!

– Madame! Nem lehet – rebegtem –, tilos behajtani!

– Azt mondtam, forduljon be!

Mit tehettem?! Tülkölés, fényszóró, handabandázás a szembeforgalommal.

Nem egyszer állított le a motoros rendőr. Már ismerték a vén tyúkot, ki nagy lamnetálva, de azért bőven fizetett. Erre nem sajnálta a pénzt. Ilyenkor a rendőr motoros ment előttünk, szinte felvezetve minket, pontosabban a Madamot, mint egy királynőt. Ezt élvezte.

Egyszer megtörtént, hogy a parkolóba való beállásnál megnyomtam egy másik autót, mert folyton dirigált és idegesített. Azt hittem, hogy menten lehord és kidob, de a fenét. Kimondottan boldognak látszott. Napokig arról beszélt a barátnőivel. Mindig kellett neki valami beszédtéma, amiről lotyoghat, kerül, amibe kerül.

Tiszta dili volt. No, de úgy látszik, ilyennek is kell lennie. Hadd szórja a pénzt, akinek van belőle bőven! Abból él a sok szegény ember.

Becsületére váljék, hogy amikor kiutasítottak Belgiumból, megpróbált segíteni, és sajnált is, de amikor elbúcsúztam, azért kinyittatta velem a bőröndömet, s „belekukkantott", hogy nem lovasítok-e meg valamit.

Mindenki olyan, amilyen...

Beláttam, nem makacskodhatok tovább, különös tekintettel arra, hogy hallottam olyan esetről, hogy egy nagyon makacskodót egyszerűen felraktak egy Prágába induló gépre, és a csehek visszaadták a magyaroknak. Nálam ez a biztos halált jelentette volna. Egy Bimbó gúnynevű, magyar származású belga állampolgár ment Frankfurtba, s ő vitt le a határra. A belga csendőr megkerülte velem a német vámházat,

Bimbó ott várt, s indultunk Frankfurtba. Velünk volt még egy Bagi Mátyás nevű fiatalember is. Bagi nem tudott németül, de volt egy címe, ahová úgy gondolta, hogy mehet. Amikor megérkeztünk Frankfurtba, a telefonkönyvben az „M"-betűs nevek között kutatva megdobbant a szívem. Felfedeztem Edmund von Michnay, Kappelmeister nevét. Ez nem lehet más, mint Sopronból a Béla bácsi fia, Ödön.

Érdekes, mikor Sopronba jártam a Rákócziba, majd minden vasárnap Béla bácsiéknál ebédeltem, míg Ödön a nagyanyáméknál Budapesten. Ő ugyanis ott volt, előbb a Zeneakadémián, majd az Operánál korrepetítor, de mi személyesen soha nem találkoztunk.

Bagi elment a barátjához. Utána felhívtam a telefonszámot. Ő volt, Ödön. Pár szó elég volt az azonosításhoz.

– Gyere hozzám! – mondta, s én meg voltam mentve.

Ödön csodálatosan kedves, jó rokonként fogadott – még ma is a legszorosabb kapcsolatot tartom vele –, és megpróbált segíteni. Azt a tanácsot adta, hogy menjek le Nürnbergbe, a „Valka-Lagerba".

Megérkezvén a Valka lágerbe, bizony nem sok biztatót láttam. Régi fabarakkok, körül véve magas kőfallal s a tetején szögesdróttal. Szinte KZ benyomást keltett.

A lágerlakók legtöbbje szedett-vedett népség, leszerelt szeszkazán idegenlégiósok, valamint néhány új hazát és jobb életet választó illetve kereső intellektuel. Közülük csak páran voltak magyarok.

A lágerlakók többsége csak átlebzselte a napot, megelégedve a lágerkoszttal és a pár márka zsebpénzzel, amit a láger vezetősége adott. Várták a sültgalambot!

Ekkoriban munkaalkalom pedig volt elég, igaz, csak „fekete munka". Akkoriban még nem vették olyan szigorúan az alkalmi munkát, mint manapság.

Mi, magyarországiak, hamar feltaláltuk magunkat. Szerveztünk egy brigádot, és a Bundesbahn-nál (Államvasutak) vállaltunk munkát. Itt sem kértek munkavállalási engedélyt, mert a németek nem igazán akartak ilyen nehéz munkát végezni, nekik jobb lehetőségeik voltak. Eleinte én is krampaltam a vasútnál – ez a kőtörés ikertestvére –, a recski „kiképzés" igencsak előnyt jelentett számomra. Majd Kiss Ernő-

vel, a volt papnövendékkel közösen elvállaltuk a teherpályaudvar fordító korongjának átépítését. Nappal nagyon meleg volt, így csak éjszaka dolgoztunk. Olyan jól kerestünk, hogy a lágerben nekem még „inasom" is volt, mégpedig egy igen jámbor, jóindulatú cseh fiú, akinek csak egy veséje működött, így sokat kellett futnia és izzadnia, hogy tehermentesítse a másikat, s így távolítsa el a mérgeket a szervezetéből. A fiú vizsgázott futballbíró volt, és elég jól beszélt németül; így a hétvégéken a szövetség pár márka fizetségért kiközvetítette bírónak. Ott aztán futhatott eleget, s hazatérve nem árasztott éppen rózsaillatot. Magunk között elneveztük Oroszlánszagú Richárdnak, ugyanis Richard volt a keresztneve.

Richárd elég jól főzött. Én megvettem a hozzávalókat, ő megfőzte, s ami elkészült, azt megfeleztük. Ő takarította a „kuckót", pontosabban a lágerszobát is.

Nem éltem rosszul, sőt még volt egy magyar barátnőm is, csak úgy l'art pour l'art, akinek jól fizetett állása a volt Szociáldemokrata Párt egyik intézményénél. Sokáig jártunk együtt, és még akkor is többször meglátogattam őt Nürnbergben, amikor már az U.S. Army Labour Service-nél dolgoztam. Szép emlék, szép kaland volt.

Ahogy most elkalandozom múlt időknek lankáin, sok régi kedves barát képe merül fel előttem, akik szétszóródtak a nagyvilágban. Előfordul, hogy egy-egy közülük felbukkan, de keresni őket oly hasztalan lenne, mint a szél nyomát kutatni a levegőben...

„Valka Lager" sajnos nem volt a legszerencsésebb. Gyakorlatilag a legjobb az lett volna, ha a félig legális utat követjük, vagyis a hesseni Belügyminisztérium portásának adunk 100 márkát, és ő szerez számomra egy ideiglenes tartózkodási engedélyt (Fremdenpass-t). Na persze a legális út Nürnbergen keresztül vezetett, bár ez 2 év veszteséggel járt. Igaz, nem panaszkodhatok, mert igen jól éltem, hiszen tudtam feketén dolgozni és szépen kerestem.

Két év várakozás után az asyl (menekült) – kérelmemet elutasították, azzal az indokkal, hogy már Ausztriában megkaptam, s ez duplán nem jár. Adtak ellenben egy „Fremden Pass" útlevelet, mely csak kivándorlásra használható, belföldi tartózkodásra nem, amelyet a Lu-

theránus világszövetség tartott nyilván, ez viszont németországi munkavállalásra nem volt alkalmas. Kösz! Mit lehet tenni? Csöbörből vödörbe! Az engedély 30 km mozgási lehetőséget engedélyezett. Hol a kisajtó a zárt nagykapu mellett? Megtaláltam.

Összeismerkedtem egy német autósiskola vezetőjével, s mivel szimpatikusnak tartott, felajánlotta, hogy költségtérítésért, 36 márkáért letehetem a motorkerékpár-vizsgát. Ehhez persze rendőrségi engedély, azaz erkölcsi bizonyítvány, valamint a külföldieknél tartózkodási engedély kellett. Az erkölcsit mindenki, persze csak ha nem „sáros", megkaphatja. A Lutheránus Világszövetségtől kértem és kaptam igazolást, hogy az ilyen és ilyen számú, nevemre szóló Fremdenpass náluk van leadva, kivándorlás céljából. Ebben az igazolásban szó sem volt arról, hogy ez az útlevél belföldön nem érvényes! Ezzel és az erkölcsi bizonyítvánnyal megjelentem az illetékes közforgalmi hivatalnál, és előadtam, hogy Argentínába kívánok kivándorolni, s ott előnyömre szolgálna, ha lenne egy nemzetközi vezetői engedélyem. Minden további nélkül engedélyezték a vizsga letételét. Sikerese vizsgát tettem. Volt tehát egy arcképes német igazolványom. Az NSZK-ban a jogosítvány éppolyan érvényes mindenütt, mint a személyi igazolvány, sőt ez utóbbit nem is kötelező kiváltani.

A vezetői igazolvány birtokában kértem és kaptam egy adólapot (ennek hiányában a mai napig sem lehet Németországban legálisan munkát vállalni). A US Army Labour Service keresett embereket. Volt adólapom, tudtam németül és angolul, így felvettek egy lengyel őrszázadba.

A hitleri időkben, a francia-német határon, az úgynevezett „Siegfried-vonalon" bunkereket építettek, melyeket a szövetségesek a II. világháború során felrobbantottak. Egy részük azonban megmaradt. Ezeket a háború után raktáraknak használták, s itt főleg lengyel őrszázadok teljesítettek szolgálatot, bár néhány más nemzetiségűt is bevettek. Így kerültem a 31-es őrszázadhoz, Pirmasensbe.

Egyik nap jön az egyik lengyel szolgálatvezető törzsőrmester, és kéri az útlevelemet (Fremdenpass-t) és a tartózkodási engedélyemet – egyenruha, a fegyverzet, a fegyelmi alárendeltség ellenére mi „civilek"

voltunk. Mondom, nekem ilyen nincs, és elmeséltem, hogyan jutottam az adólaphoz. Nagyot nevetett, majd megveregette a vállamat:

– Oda se neki, majd én szerzek neked!

Megvoltak az összeköttetései, és nemsokára hozta is az útlevelet, igaz, azzal a megjegyzéssel, hogy tartózkodási engedélyem csak addig érvényes, amíg a US Army-nál dolgozom. Két évet töltöttem le a lengyelek között, ahol az igaz lengyel-magyar barátság minden előnyét megismerhettem. Belevaló, bajtársias emberekkel találkoztam, kikre csak a legnagyobb elismeréssel és hálával gondolhatok vissza. Itt ismerkedtem meg feleségemmel is.

Miután összeházasodtunk, törölték a Pass-ból a korlátozó bejegyzést, és hozzáfogtunk új életet kezdeni. Felmondtam a Labour Service-nél. A münschweileri amerikai katonai kórházba kerestek angolul tudó raktáros-hivatalnokot. Megpályáztam és felvettek, különös tekintettel arra, hogy a Labour Service igazolványomban a „Character: excellent; Efficiency: superior" minősítés állt. Három hét után elbocsájtottak, mert a CIC nem hagyta jóvá felvételemet! Indoklás nem volt, a védekezés hiábavaló. Gyalázatosan ocsmány eljárás. Panasszal fordultam az amerikai kormányhoz, utalva a salzburgi munkámra. Három év múlva, Kaiserslauternből felkeresett egy „civil" amerikai, s közölte: „elnézést kérnek, tévedés volt az elbocsájtásom, bármikor s bármilyen állást vállalhatok, nincs kifogás!"

Abban az időben bőven volt munkalehetőség. Egy barátom révén a világhírű Bosch gyárban helyezkedtem el. Apósom segítségével kaptunk egy kis lakást. Jól kerestem. Megszületett második leánygyermekünk.

Öt évet dolgoztam a Bosch-nál, sőt volt még két mellékállásom is. Csupán az volt a zavaró, hogy a tartózkodási engedélyemet minden hatodik hónapban meg kellett hosszabbítatnom. Egy ilyen alkalommal, mikor Gerlingbe (Stuttgart külvárosa) mentem, a hivatalnokot, H. Melczer-t igen morcos hangulatban találtam. Rám is förmedt:

– Mi az ördögöt zavar folyton? Miért nem kéri meg a német állampolgárságot?!

Nagyom bambán nézhettem rá. Dühösen kirántott egy fiókot, és elémtolt egy formulát.

– Írja alá!

Miután aláírtam, szerényen megkérdeztem:

– Meddig tart?

– Attól függ, hogy a „Verfassung Schutz" mennyi idő alatt véleményezi.

Annak idején, még Salzburgban, Mr Olsonhoz gyakran járt egy német az állambiztonságiaktól. Emlékeztem rá, nemrég hallottam, hogy mostanában nagyon felvitte az Isten a dolgát, mert főtanácsos lett a kölni Verfassungschutz-nál. Megszereztem a telefonszámát és felhívtam. Emlékezett rám, és fogadott, igen barátságosan. Elmondtam neki az összes viszontagságomat Belgiumtól kezdve a CIC-ig. Végighallgatott és mosolygott. Mikor befejeztem, így szólt:

– Ide nézz! Itt az aktád, mindent tudunk. Te egy peches, de derék ember vagy. Mindenben igazat mondtál. Sőt, azt is megtudtam, hogy Dr. Földes-Pap Károly is itt van Németországban, Marjosban (Hessen), és ismét lelkész. Elismert tudós, nagy ember lett. Szeretettel emlékszik rád, és kér, keresd fel, mert bocsánatot akar kérni az általa okozott kellemetlenségekért...

(Meg is tettem, többször voltam nála. Fordított B. Russeltől, és ő maga is írt egy könyvet „A kőtáblától az alfabétig" címmel, mely minden jelesebb könyvtárban megtalálható írástörténeti mű. Sajnos pár év múlva tüdőrákban meghalt.)

Visszatérve beszélgetésünkre, így folytatta:

– Menj nyugodtan vissza, pár nap múlva ott a hozzájárulás.

Úgy is lett. Leonbergben, a Landratsamt-on majd' seggre estek (ilyen még nem fordult elő), ott volt az engedély, és három hónap múlva kezembe nyomták az állampolgárságot.

Még ez évben apósommal közösen vettünk egy telket Zwingenbergben, a Neckar folyó völgyében, az NSZK egyik legszebb helyén, és felépítettük házunkat.

A Bosch-tól átmentem a Brown Boveryhez, Eberbachba dolgozni. Harmadik lányunk is megszületett. Szabad és független ember lettem.

Persze voltak kisebb-nagyobb gikszerek, de ezeket sikerült megoldani. Munkás életem utolsó tíz évét a Coop Schwaben-nél töltöttem, ahol nem volt főnököm. Innen mentem 59 évesen nyugdíjba. Gyermekeimmel a sors mindenért kárpótolt. Mindhárom akadémiai végzettséggel jól fizetett állásban éli a maga életét.

Nem lettem ugyan se milliomos, se gazdag ember. Felvágnom sincs mivel, panaszra sincs okom. Jobban kibírnám...

Az évek elrohantak, s az Óhazában, ahova 25 évig nem engedtek be (először apám temetésére, 1973-ban) új szelek fújnak. Jóllehet, az út nem vezet vissza: Németország nekem fedelet, kenyeret és szociális biztonságot nyújtott és nyújt, de gondolataim sokszor hazaszállnak.

Minden úgy van jól, ahogy történt!!!

Aránylag korán, már 59 éves koromban sikerült váratlanul nyugdíjba mennem. A nagy olajválság után az üzemanyag-árak kiegyenlítődtek, vagyis az ún. „márkás" kutak: ESSO, ARAL stb. és a „szabad" kutak árai között alig volt különbség. Ennek következtében nálunk a forgalom jelentősen csökkent. Míg korábban néha literenként 10 pfennig is volt a különbség a márkás és szabad kutak benzinárai között, ez addigra annyira egalizálódott, hogy vállalatunk nem fogalakozott tovább az olajüzlettel. Ezért eladta azt egy középméretű vállalkozásnak, azzal a feltétellel, hogy az új tulajdonos az alkalmazottakat is átveszi. A szerződésbe azonban egy kis hiba csúszott – ez a németeknél is megesik néha –, az alkalmazottakat valóban átvették ugyanolyan feltételek mellett, de a vezetőt csak jutalékos alapon kívánták alkalmazni. Korábban, amikor napi 15-20 000 litert forgalmaztunk, ez nagyon előnyös lett volna, de amikor az olajválság utáni időkben, csökkenő forgalom mellett napi 4-5000 liter fogyott, számomra ez elfogadhatatlan feltételnek minősült. Tekintve, hogy akkor már több, mint tíz éve voltam Coop-alkalmazott, a német munkásvédelmi törvények alapján nem bocsáthattak el, ugyanolyan fizetési feltételek mellett más munkát kellett volna biztosítaniuk. Igen ám, de én nem voltam szakképzett kereskedő, számomra megfelelő munkájuk nem volt. Az ide-oda huzakodás után úgy döntöttek, hogy a cég a nyugdíj-hivatalnak és a munkaügyib hivatalnak is megfizeti a különbséget. Én elfogadom a felmondást, kapok pár ezer márka végkielégítést, valamint megkapom a 10 évre eső pótnyugdíjamat, amíg csak élek. Ez így is történt. Munkatársaim és főnökeim is nagyon szerettek és becsültek. Még rádolgoztam egy évet, mert a cég szerződésben átadott az új cégnek addig, amíg nem sikerül azoknak új bérlőt találniuk. Sikerült is nemsokára találniuk, természetesen ez alatt az idő alatt megkaptam a fizetésemet.

A szerződés lejárta után letettem a lantot.

Eleinte furcsa volt megszokni az otthonlétet. Időnként, még a hétvégeken vállaltam helyettesítést külön pénzért, majd ez is megszűnt.

Egy nap jön a feleségem, kezében egy újsághirdetéssel: Heidelbergben a US Army keres jó állapotban lévő nyugdíjast éjjeli portásnak.

– Te, ezt rád szabták! – mondja a feleségem.

Nem nagyon lelkesedtem, mert Heidelberg tőlünk 40 km-re van. Oda bejárni nagy strapa. S az amik sem fizetnek az ingyen munkáért. Ám legyen! A békesség kedvéért jelentkeztem, gondolván, hogy lesz elég jelentkező közelebbről is, és akkor úgysem vesznek fel.

Ám az ördög úgy akarta, hogy az illetékes tiszt pont azt az ocsmány szlenget beszélte, amelyet én még boldogult nagyapámtól, mint gyerek tanultam. Felvett.

A PX / US Army áruházánál lévő MP központhoz kerültem. Nem volt rossz, mert volt tévé, testedző terem, könyvtár, de ott kellett lebzselni mind a 12 órát, egész éjjel. Elvégre az ember nem bagoly, néha bizony nagyon terhes volt.

A pénz viszont jól jött, mert hát az bizony kellett. Egyik éjjel, úgy éjfél felé csöng a telefon, s a szolgálatvezető (Master Sergeant) főtörzsőrmester veszi fel, majd átkiált nekem, hogy vegyem át, mert ő nem érti, ki az, és mit akar. A német rendőrség közölte, hogy a Manila bárban amik verekednek. Mondom a sergeantnak, hogy a Manila bárban cowboyok verekednek.

– Hányan vannak, mennyire saccolja? – mondja, kérdezzem meg.

– Vannak vagy húszan. – válaszolja a német rendőr.

– OK! – majd odalép egy kapcsolótáblához, és megnyom pár gombot.

Riadó valamelyik kaszárnyában a készültségnek. Pár szó a telefonba. Fél órába se telt, s máris begurult két GMC, megrakva MP-sekkel és a randalírozókkal. Az MP-sek barátságosan noszogatják a hőbörgőket be az épületbe. Becsukják a kaput, elő a gumibotot, s bele, ami belefér! Főleg az MP-s nők forgatják a botot főzőkanál helyett, ütik, kit hol érnek. Majd be a tagokkal a ketrecbe! Le a tűzcsapot, s nyomják rájuk a hideg vizet. Én csak néztem. Itt is van ilyen? Nemcsak Magyarországon az ÁVO-n? Volt is, van is! A különbség, hogy az ok: „rend a világ vezetője" és nem egyéb! Reggelre ahogy a „jó nép" kijózanodott,

mintha mi sem történt volna! Barátsággal, nevetgélve búcsúztak és távoztak, mert hát Amerikában ez így van rendjén...

Még elügyködtem ott egy pár hónapot, de belefáradtam, mert mint már az előbb mondottam, az ember nem bagoly!

Ha értettem volna a jövőbelátáshoz, akkor életem bizonyára másképp alakult volna... ugyanis pár héttel Recskre érkezésem után alkalmam lett volna onnan meglibbenni.

Kormány Gézával hordtuk a vizet a kályhaépítéshez, az erdei kútról. Abban az időben a barakkok még nem voltak külön elkerítve. Szemerkélt az eső, amikor az utolsó fordulót készültünk megtenni az ebédosztás előtt, s igencsak igyekezni kellett, mert egyszer már „kongattak". Tudni kell, hogy a ki- és bevonulás mindig csoportosan, de nagy jövés-menéssel, s nem zárt alakzatban zajlott. Szóval már kongattak, de Gézára pont akkor tört rá a dolgavégezhetnék, s le kellett kuporodnia. Így én egy kicsit előre mentem, s megálltam, hogy megvárjam őt az erdei út szélén. Arról a helyről pont jól rá lehetett látni az őrtoronyra, s nem akartam hinni a szememnek, mikor odapillantottam! A toronyban, hogy-hogy nem, nem volt őr! Nem szóltam Gézának, gondoltam, majd ebéd után... Ebéd után ömleni kezdett az eső, s nem kellett kútra menni. Másnap már őr állt a toronyban.

Hogy hogyan lett volna, ha a „volna" nem lett volna, azaz, ha már reggel észreveszem, hogy üres a torony...? Mit is mondanak erre mifelénk, Malomsokon?

– Ha akarod tudni, hogy mi lett volna, ha a volna nem lett volna, akkor menj el a volna-fához, ott ül egy kánya, s bújj a valagába!

Eddigi életemben nagyon sok vihart megértem. Azt, hogy még élek, főként három dolognak tulajdonítom:

Szüleim adta nevelés.

Nyelvtudásom.

Kiváló egészségi állapotom.

Egyetlen gyerek voltam. Szüleim nagyon szerettek. Szabadon és nyíltam oktattak arra, hogy mi is az élet. Amennyiben módom lenne szülőket „választani", ismét csak őket választanám.

Talán az anyám az, aki nemcsak világra hozott és szeretett, mert ezt minden anya megteszi, hanem mint orvos, aki ért az emberi lélekhez, a test egészségéhez és az agy szellemi hiányosságainak megítéléséhez; tényezőkhöz, melyek az embert az embertől megkülönböztetik, tett sokat értem. Mintha ma lenne, úgy van eszemben, amikor ezekkel kapcsolatosan Deák Ferenc kalapjáról beszélt: „Deák Ferencnek egy kávéházból valaki véletlen elvitte a kalapját. Észrevevén a tévedést szaladt visszaadni azt, és ezt mondta: – Kegyelmes uram! Bocsánat, de úgy látszik, körülbelül egyforma a fejünk! – Mire Deák Ferenc csak ennyit mondott: – Körül igen, de belül nem!"

Jól megjegyeztem ezt magamnak. Úgy viszonyulok mindenkihez, ahogy az viszonyul hozzám. Mindenkinek csak annyi a súlya, amennyit önmaga nyom a latban. Származás, faj, vallás mit sem számít. Több olyan barátom van, akik utálják egymást. Én se nem hűtök, se nem fűtök. Ha bajuk van egymással, intézzék el maguk között. Se nem hozok, se nem viszek pletykákat, és senkit sem játszom ki a másik ellen. Nem könnyű feladat, de megoldható, még akkor is, ha lehetőségek igen korlátozottak. Voltak és vannak igaz barátaim – igaz, nem sokan –, akik mindezeket tudják rólam, s ez adta meg azt a szilárd védőpajzsot, mely megóvott a legnehezebb helyzetekben is. Vannak ún. „egyoldali" barátaim (akik engem barátjuknak vallanak), és akik tudják, hogy tőlem semmi bizalmas értesülés nem kerül ki, hiszen én eléggé megtanultam hallgatni és semmin se csodálkozni. Ezekből a „bizalmasságok"-ból sokat, igen sokat tanultam. Nem egyszer önmagamban somolyogva hallgattam: „Ha te tudnád, amit én...!"

Nyelvtudásom (ezúttal is maradjon az én titkom) lehetővé tette, hogy szerte a nagyvilágban közvetlenül meg tudjam magam értetni, és hogy rájöjjek arra, minden nyelvterületen élnek derék, kedves, becsületes és segítőkész emberek, és végtelenül ganék is.

A jó egészség részben szerencse, részben örökölt adottság, de javarészt észszerű és tudatos dolog. Soha nem dohányoztam, s az alkohol egyszerűen nem ízlik. Az egészségemhez tartozónak ítélek meg egy öröklött, magam előtt is sokszor furcsa valamit, szinte állati ösztönt

a megérzések tekintetében, főleg a veszély-előérzetemben. Úgy érzem meg a veszélyt, mint macska az esőt.

A legközömbösebb beszélgetés közepette egy véletlenül elejtett szó vagy hangsúly, s máris az agyamban csilingel az „alarm"! ennek ellenére nem egyszer nyitott szemmel mentem a bajba, mert tudatom elnyomta ösztöneimet. Az emberi társadalom az állatival szemben nem az ösztönre, hanem a bizalomra épül. Az ember sokszor kényszerül a bizalmat megelőlegezni, mert más választási lehetősége nincs. Hiába, a jó pap is holtáig tanul, mégis bután hal meg – rám nézve is érvényes. Az évtizedes tapasztalataimon alapuló úgynevezett „dörzsöltség" nem nyújt kellő védelmet a bizalommal való visszaélés ellen. Ha ilyesmi előfordul, akkor le kell nyelni a békát!

A hibát, ha valami félresikerül, mindig elsősorban magamban keresem, s ezután vonom le a konzekvenciát.

Aki megkárosít másokat, az rossz ember; a hülye pedig önmagát is becsapja! Nem áltatom magam, és idáig ez még mindig megmentett az elsüllyedéstől. Egyszer úgyis vége lesz mindennek... de addig is, soha senkinek, akivel bármikor dolgom akadt, nem becsültem le a szellemi képességét, sőt aljasság sem ért váratlanul, s megemelem a kapalom az ún. „rossz szellem" előtt is.

Az emberi gonoszsággal csupán az emberi butaság vetekszik. A kettő együtt végveszélyt jelent. Bőven volt alkalmam küzdeni ellene, sajnos még ma is küzdök (váltakozó szerencsével), s még mindig nem vagyok „kétvállon"! „A remény az emberiség szülőanyja" – hallottam valahol, vagy ahogy a latinok mondják: „Dum spiro spero". Na, meg hát, ha igaz a magyar mondás: „Akkor szép az élet, ha zajlik", mi panaszom lehet? Meseszép életem volt és van!

A tudományok mai állása szerint földünk 5 milliárd éves. Egyszer unalmamban kiszámoltam, hogy az óra másodperc mutatójának nagyjából 158 évre van szüksége ahhoz, hogy 5 milliárdot ugorjon. Ezt az óriási számot ha viszonyítjuk az emberi élet hosszához – és legyünk igen nagyvonalúak, határozzuk meg azt 100 évben –, akkor is az élet csak múló pillanat.

Szeretek science fiction filmeket nézni, de nem tudom elképzelni, hogy létrehozható egy olyan computer, amelyben minden adat, információ tárolható lenne. Még csak azok sem, amelyek az emberrel foglalkoznak. Ennek még csak a gondolata is abszurd! Mégis úgy vélem, hogy vannak pillanatnyi villanások, melyeket az emberi agy regisztrálni volt képes. Ezeket úgy találom megteltnek, ha az évezredes írásos történelem ismert és ismeretlen forrásaiból felcsillanó „bölcs mondásokat" (szólás, közmondás) olvasom. Csodálattal adózva Darwin azon megállapításának, hogy az élet mozgató ereje a földön a faj- és létfenntartási ösztön, csatlakoztathatónak érzem azt a török közmondást, mely szerint: „A nyelv több embernek okozta vesztét, mint a kard." Ez az a megállapítás, mely transzformálható életem legnagyobb problémájára, melyet mind a mai napig képtelen voltam megoldani (habár a reményt még nem adtam fel, azaz még nem veszítettem el, de félő, hogy kifutok az időből...). Ld. Villon: Haláltánc ballada: alkimista.

A talányból csak a motiváció van megadva. A zsenialitás előtt le kell emelnem a kalapomat, vagyis hogy az ÁVO egyszerűen halottnak nyilvánított. A csornai határőrség jelentése alapján ugyanis engem határátlépés közben agyonlőttek. Az ötlet fantasztikus, s a hatás döbbenetes. Hihetetlen az emberi ostobaság, amely ezt „bevette", és tényként fogadta el, s a rosszindulat, amely akadályozza mind a mai napig, hogy „feltámadjak" halottaimból. A rólam kerengő hírek, személyemmel kapcsolatos események közül egynéhányat sikerült véletlenül hallanom vagy felderítenem. Példának említenék egyet-kettőt ezek közül:

Lőcsey Géza édesanyja és húgai 1951-ben Bécsben laktak, ahol többször felkerestem őket. 1954-ben sikerült kivándorolniuk az Egyesült Államokba, ahonnan egy nap levelet kaptam Lőcsey nénitől: „Kedves Gyuszi!" – írta – „nem tudom, mit gondoljak. A hajón együtt utaztam egy Dr. Halász nevű úrral, ki meghallván a Lőcsey nevet, megkérdezte, nem rokonom-e Lőcsey Géza. Mikor mondtam, hogy a fiam, azt mondta, nem érti, hogy egy ilyen jó család gyermeke hogyan kerülhetett ilyen helyzetbe. Ugyanis neki, Halásznak (ki a Szabad Európa Rádió igazgatója volt Salzburgban) tudomása van arról, hogy Lőcsey Géza Grazban, az angoloknál le van tartóztatva, s a gyanú, illetve a vád

ellene az, hogy tagja a Michnay-féle kommunista kém bandának…" Mit lehet ehhez szólni?! Barátaimnak sikerült pár évvel később Halászt felkutatniuk, de – mint Sztáray Zoltán és Lázár Ödön is írta – elméje teljesen elborult, semmire sem emlékezett…

Ugyancsak értesültem arról, hogy Mr. T., egy magyar származású CIC-alkalmazott, aki Bécsben többször feljelentett, az USA-ban pár évvel később 7 év fegyházat kapott „hűtlenségért". Ugyancsak kiderült egy német állami tisztviselő „előadóm"-ról Nürnbergben, hogy pár évet ült „Landesverrat"-ért. Még lennének egyéb megjegyzéseim is, de minek…? „A kutya ugat, a karaván halad", és az én karavánom nem tért le útjáról, s fenn sem akadt…

Hogy akadtak, és sajnos akadnak ma is emberek, kik „macskaszarral lőnek" (ld. Lőwy Árpád kalapja), számomra ma is érthetetlen, hogy vajon ki vagy mi motiválja őket? Talán soha nem is fogom megtudni. Ezzel kell élnem, de bele nem halok! Ezt a szívességet nem teszem meg senkinek.

De mint már említettem más helyen is, voltak barátaim, akik kiálltak mellettem. Volt, akinek meg tudtam köszönni illetve hálálni barátságát, de egyet még keresek: Csánics Jóskát. Ő volt a „legártatlanabb" recski fogoly, aki mint kat. pol.-os hírszerző járt nyugatra kémkedni. Főnöke a saját sógora volt. Egy alkalommal, míg Csánics kint volt, a sógor és a húga disszidáltak anélkül, hogy őt tudatták volna. Jóska hazajött, s jelentkezett, ekkor rögtön lefogták, s Recskre vitték. Dénes Pisti és köztem feküdt a barakkban. Ő volt az egyetlen, aki a faluban az ÁVO-s élelmiszerraktárban dolgozott. Minden nap lopott valamit, és megosztotta velünk. A bádogosműhelyben vasárnaponként vendégei voltunk szalonnasütésre. Mindaz, amit értem tett, az életet jelentette számomra, az erőt és a lehetőséget sikeres szökésemhez tőle kaptam. A cipőjében eldugott 50 osztrák schillingjét is nekem adta: – Bassz ki ezekkel az aljas dögökkel! – mondta, bár nem tudta, csak érezte, hogy én előbb-utóbb le fogok lépni.

Nem tudom hová lett, ezideig nem sikerült felkutatnom. Hogy mint kém, kinek mit ártott, azt nem tudom, nem is tartozik rám. Ő nekem mint ember, a BARÁTOM!

Azt hiszem, nincs ember a földön – vagy ha van, akkor igen kevés –, aki mindig azt teheti, amit akar. Sokkal inkább az fordul elő, hogy azt kell cselekednünk, amit a sors ránkkényszerít. Lehetőségünk arra van, hogy jó pofát vágjunk a dolgokhoz, tűrjünk, és átverjük magunkat, akár tetszik, akár nem. Családunkban apám I. világháborús élményeiből szólásmondás lett, hogy: „Főhadnagy úr, ez nem úriembernek való!" S hogy ez honnan eredt, íme a rövid történet.

Pergőtűz az orosz fronton. A lövészárokban hasal apám, mellette a trencséni rabbi fia. Ahogy egyre közelebb zuhogtak a becsapódások, a rabbigyerek odafordul apámhoz, és megjegyzi:

– Főhadnagy úr, ez nem úriembernek való!

Maradtak, s megmaradtak...

Minden bizonnyal nem kellemes érzés, ha az embert tarkón csapja a sors, olyannyira, hogy kibillen pályájáról. De vannak hivatalos nyekergők is, kiknek semmi sem elég jó, semmi sem elég szép, semmi sincs soha rendben. Ezek legtöbbje hivatva érzi magát, hogy saját baja mellé még a világ összes fájdalmát is nyakába vegye, s rendre beledugják olyan dolgokba is az orrukat, amiről még azt sem tudják, eszik-e vagy isszák! S ilyenkor aztán könnyen áll is a bál! Si tacuises filosofus mansises, avagy ahogy nagyapám mondta: „Nem szeretem ha a bolha köhög!"

Abban az időben, amikor az ember belső szervei társultak, elhatározták, hogy létrehoznak egy üzemi bizottságot, mely hivatva lesz az együttműködést koordinálni. Az elnöki tisztségre pályázatot hirdettek. Pályázott a szív, a vese, a máj, az agy, sőt a többiek legnagyobb megbotránkozására, a végbél illetve a segglyuk is. Olyan nagy volt a megdöbbenés és a felháborodás, hogy a bizottság a segglyuk pályázatát nem fogadta el, illetve őt magát törölte a pályázók listájáról. Az érintett testrész megdühödött, s sztrájkba lépett: nem nyitott. Ennek következtében sorra megbetegedtek: a szív, a máj, a vese – olyannyira, hogy nemcsak jelölni voltak kénytelenek, de még elnöküknek is megválasztották a segglyukat. Ez így rendben is lett volna. De sajnos ez a döntés iskolát teremtett! A legtöbb helyen, akinek szava van, és dönt,

az egy segglyuk. Nem csoda tehát, hogy annyi jól induló dolog végül szarrá válik...

Na persze, nem kell okvetlenül beképzelnünk magunknak, hogy rólam mintázták a tökéletesség szobrát! Jómagam is bizonyára gyakran mentem – akarva-akaratlanul – mások idegeire, s nyilvánvalóan engem is tartottak segglyuknak. Ilyen az élet, ma én, holnap te. Azért az okos ember óvakodik a másokra követ dobni. Ajánlatos, hogy mielőtt az ember kinyitná a száját, bekapcsolja az agyát: így megmenekül attól, hogy a fogadatlan prókátor szerepét játssza. Sok kellemetlenséget el lehet ezáltal kerülni. Ne átalljuk időnként feltenni a kérdést önmagunknak: jó hülyének lenni? – Na, ugye, mindjárt könnyebb az élet terheit elviselni! „Kedves légy, mert megutálnak!" – idézem – mint annyiszor, most is – nagyapámat.

A híres, ókori delphoi jósda bejáratánál díszelgett a felirat: Noscite Te, avagy görögül Gnoti seauton. „Ismerd meg magadat" – ez a felszólítás az önkritikára az elmúlt évtizedek kedvelt szlogenje volt, s ennek segédeszköze sokáig a gumibot volt, hiszen azt a rendszert csak hódolat illette meg, nem bírálat. De nemcsak keleten, máshol is érvényes, hogy az államoknak nem becsületük, hanem érdekeik vannak, melyeket mindenütt és minden korban könyörtelenül érvényesítenek, keresztül visznek. Szép mindenki lehet, de okos nem. Aki a kasza előtt nem hajtja le a fejét, annak azt a kasza könyörtelenül lecsapja. Ezért, ahogy az Írás mondja: „Legyetek szelídek, mint a galambok, s ravaszak, mint a kígyók." „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami az Istené" – mert hát, nincs az a kevés, amiből ne lehetne még egy kicsit lecsippenteni másoknak, s mint ahogy a legkisebb valami is több, mint a legnagyobb semmi.

Sok bölcs köpetet lát az olvasó itt felsorolni. Isten őrizz, hogy az én agyacskámból fakadtak volna, az éppen csak tárolta őket helymegtakarítás végett. Ezek a szavak önmagukban csak üres szólamok, általánosságok, negatívumok; konkrétummal, pozitívummal, gyakorlati tartalommal mindenkinek magának kell megtölteni. A technika mai fejlettsége ezt nagyban elősegíti, mert az emberek közelebb tudnak kerülni egymáshoz, és könnyebben megértik egymást.

A nemzeti elkülönülések – nacionalizmus, rasszizmus – ideje lejáróban van. Szerte a világban az érdekközösségek létrejötte vagy az azokra irányuló kísérletek jelölik a jövő útját. Okos és értelmes emberek belátták, hogy ha az emberiség nem akar idő előtt a dinoszauruszok sorsára jutni, vagyis végérvényesen kipusztulni, akkor még időben gondoskodnia kell a fennmaradás lehetőségeinek megteremtéséről, az ehhez szükséges környezet megvédéséről.

Igaz, ez javarészt pénz kérdése, de nagyon sok függ az akarattól is. Ha már az Isten – ahogy a hívő ember tartja – szabad akaratot adott az embernek, akkor miért nem él vele? A „fogjuk meg, és vigyétek", nem megoldás.

A hit és a kétely embereinek meg kell férni, ki kell tudni jönni egymással. Végső fokon a természet törvényei s ezek örök és megváltoztathatatlan volta, amelyek a materiális gondolkodás alapjai, valamint az isteni rendeltetés – egy és ugyanazok.

A recski tábor – kicsiben – képes volt az egymás közti megbékélést megoldani. Ott mindenkiről lehullott a máz, mit származás, vallás, végzettség jelentettek, és megmaradt maga az ember. Lassan elfogyunk, hisz mindegyikünk jócskán benne jár a nagypapakorban, de szeretnénk hinni és reméljük, hogy mindaz, amit átéltünk és megéltünk, az utánunk következő generációknak tanulságul fog szolgálni, és hozzásegíti őket egy gyűlölettől mentes emberi életközösség létrehozásához!

A magyarországi internálótáborokról, főleg Recskről, sok érdekes könyv jelent meg, melyeknek tartalma helytálló. Talán egyetlen dolog van, melyet nem látok igazán kidomborodni: a szabadságától ártatlanul megfosztott és teljes bizonytalanságra kárhoztatott, vád és bírói ítélet nélkül rabságban tartott és meggyötört ember lelkiállapotát, gyötrelmeit, s a kétségben megfogalmazott kérdését: „Hol az Isten ilyenkor?!"

Ne értsük félre egymást, nem a szavakban megnyilvánuló „ember, küzdj, és bízva bízzál!" hangoztatását hiányolom, hanem az őszinte, láthatatlan és leolvashatatlan gondolatokat, melyeket úgymond nem ildomos hangoztatni, kimondani. A madáchi mondás csak alibi. Bizo-

nyára sokan felhördülnek, nyilvánosan kárhoztatnak, vagy talán meg is vetnek ezekért a sorokért, de biztos vagyok benne, hogy gondolataik képernyőjére más szöveget vetít ki értelmük...

A temetőkben az évmilliók során hívők és hitetlenek békésen fekszenek és porladnak egymás mellett...

Az életben a kezdet és a vég – a születés és a halál – között nem mindenki indul egyforma sansszal. Ezt mindenki tudja, de nem mindenki hajlandó tudomásul venni. Vannak, akik egész életüket a sorsuk elleni lázadásnak szentelik. Sokan meg nem használják ki a kapott előnyöket, sőt eljátsszák, elfecsérlik azokat. Vannak, akik tudnak élni ezekkel. Ezek a normális keretek, s felesleges ehhez bármit is hozzáfűzni. Sokkal inkább kell azt a kérdést elemezni, fontolóra venni, hogy mi történik, ha az ember útja eltér a megszokottól, a bevettől. Az én generációm oly korba született, amikor száz és százezrek – talán milliók – életének vonatát – egyik napról a másikra – kisiklatták, s ott álltak tehetetlenül, kifosztva és kiszolgáltatva.

Baj akkor van, amikor ez bekövetkezik.

Írók, történészek ezt a kort, mint történelmet, számtalan könyvben feldolgozták, magyarázták, elemezték és értékelték ki. Egyéni sorsokat csak kiemelkedő személyiségek esetén örökítettek meg. Ezt nem is lehet kifogásolni, hisz se vége, se hossza nem lenne a történeteknek.

Gondolatok és élmények

Többször eltűnődtem azon, hogy miért van az, hogy az emberek mindig máshová vágynak. Talán azért, mert azt gondolják, hogy ott biztosan jobb, ahol még nem voltak. A magyaroknak csillog a szemük, ha az NSZK-ról hallanak, a németek Kanadába, a kanadaiak az Egyesült Államokba, az amerikaiak Ausztráliába, az ausztrálok Új-Zélandba, és végül az új-zélandiak Európába vágynak.

Hefti Kovács barátom nemrégen Magyarországon, a vonaton megismerkedett egy volt grófi uradalmi kocsissal. Beszélgetés közben megkérdezte az öreget:

– Hogy látja kend a régi, s a mostani világot?

A bácsika így válaszolt:

– Tudja, fiatalember, nekem nem az a fontos, hogy ki tölt a zsákba, hanem az, hogy mennyi kerül bele! Akkor majdnem tele volt, most meg csak valami lötyög az alján...

Ebben a könyvben csak a saját sorsommal foglalkozom; próbálom bemutatni, hogyan kíséreltem meg uralni azokat a helyzeteket, amikor – nem is egyszer – a fizikai, lelki és anyagi megsemmisülés küszöbén álltam.

Talán lesznek, akik csak legyintenek; de minden bizonnyal lesznek olyanok is, akik saját sorsukat vélik felismerni, s megértenek.

Célom nem az, hogy szánalmat, sajnálkozást ébresszek magam iránt, mert egyáltalán nem érzem magam szánalomra méltónak. Életemmel elégedett, s egészséges is vagyok; igényeimmel a szőnyegen maradok, két lábbal a földön járok.

Az igény a fejlődés és a haladás üzemanyaga. Üzemanyag nélkül nem megy a motor. A hasonlatnál maradva: mint ahogy egy motorba is a megfelelő üzemanyagot kell kiválasztani és tölteni, akképpen kell szétválasztani a kivitelezhető és a – jóllehet kívánatos és jogos, de – nem kivitelezhető igényeket.

Álmodni szép, álmodni gyönyörű – csak nem nyitott szemmel! Felébredve csakis a realitásokkal szabad foglalkozni, mert építkezni csak

valós alapokra lehet. Festett fáról nem hull a levél, festett virágnak nincs illata.

„Mind jó, amit Isten tészen, szent az ő akaratja. E hit gyámolóm lészen, s szívemet megnyugtatja…" – tanultam az evangélikus éneket hittan órán, az elemiben. Jó tanuló voltam, s nem sokan vannak, akik laikus létükre annyira jártasak lennének az ágostai evangélikus hit világában, mint én. A hittanórák túlnyomó részét a Biblia olvasása töltötte ki, minden hozzáfűzött magyarázat – vagy belemagyarázat – nélkül. Ennek igen sokat köszönhetek, és nagy becsben tartom az Írást, melynek szerzői évszázadokkal megelőzték korukat, mert módot adott rá, hogy az abból kiáradó nagy emberi bölcsességet elfogulatlanul, a saját tapasztalataimmal képes legyek kiértékelni és felhasználni. Világnézetem kialakulásában kiváló alapnak bizonyult. A rezümé pedig végtelenül egyszerű: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!" Ebből kiindulva mindig tudomásul vettem és elismertem, hogy mások is vannak a világon, nemcsak én. Másnak is lehetnek gondolatai, véleménye és érdeke, melyek talán különböznek az enyémektől, de amelyek elismerésre szintén jogot formálnak. Végtére is a maga szempontjából mindenkinek igaza van! A feladat csupán annyi: hogyan lehet mindezeket közös nevezőre hozni?! És itt van a kutya elásva: hogyan? Idevágó, pontos recept nincsen, és nem is lesz soha, hacsak nem az, amit az amerikai nagyapám mondogatott anyámnak, s én az ő tanácsaként jegyeztem meg: „Az embernek disztingválni tudni kell!" Beleértve: „Amit nem kívánsz magadnak, ne cselekedd másokkal!"

Ezt viszont nem lehet megtanulni. Ez a képesség vagy megvan az emberben, vagy nincs; más szóval: vagy él valakiben, a génjeiben az ősök darwini ereje, vagy kihalt. Erről beszélt Bölcs Salamon is.

„Én nem kérek tőled hatalmat, csak őseim erejét, hogy meg tudjam különböztetni a jót a rossztól!" Így szólhatott a bölcs, mielőtt meghamisították volna szavait.

Ami ezen túl van, az a szerencse dolga. „Sors bona nihil aliud" – állapította meg gróf Zrínyi Miklós, a költő. Hát igen, úgy látszik, szerencsés csillagzat alatt születtem, mert hát élek, és még nem süllyedtem el. Persze lehet mondani: könnyű utólag okosnak lenni. Előre én sem

tudtam soha semmit, csak legfeljebb megéreztem... Hinni azt is jelenti: nem tudni. Jósolni, gondolatokban olvasni én sem voltam képes, csak sejteni. Nem tiltakozom, ha valaki azt mondja: „Na ja szerencséd volt!"

A cél elérése a fontos, nem az odavezető út. S itt nem III. Ince pápa híres mondására – „A cél szentesíti az eszközt" – gondolok, hanem a francia szólásra: „Corriger la fortune!" A természet is bizonyos toleranciával dolgozik, nála előfordul „selejt", melyet később változtatni, alakítani kell, hogy használni lehessen. Itt jön az, amikor az ember egy kis előnyre tehet szert az ész, erő, akarat segítségével, hogy különb legyen a „nagy egyenlőség"-ben!

A sors útjai mindettől függetlenek, s maradnak kifürkészhetetlenek!

Tudomásul kell venni, hogy a világban vannak dolgok, amelyek úgy vannak, ahogy vannak, s nem pedig úgy, ahogy mi szeretnénk, hogy legyenek.

Naszredin hodzsa egy napon meglátogatta a barátját, aki azonban nem volt otthon. Gondolta, megvárja, s leheveredett a kertben árnyat adó diófa alá. Elnézelődve felsóhajtott: „Óh, Uram! Te valamit, úgy vélem, teremtéskor nem gondoltál át alaposan. Itt van ez a káposzta, melynek vékonyka szára hatalmas fejet kell, hogy megtartson; s itt van ez a hatalmas diófa, rajta csupa apró gyümölcs..."

Ebben a pillanatban leesett a fáról egy szem dió, pont a hodzsa fejére.

– Óh, Uram! Bocsásd meg balgaságomat, mert kételkedni mertem bölcsességedben! Ha úgy lett volna, ahogy én gondoltam, talán már nem is élnék, mert a káposzta nagyságú dió agyonütött volna!

Nagyon fontosnak tartom, hogy idejében fedeztem fel az időnek, mint dimenziónak a jelentőségét, amit nem mindenki vesz kellőképpen számításba.

Ahhoz, hogy bárhová megérkezzünk, jó időben kell elindulni. Elvégzésről, bevégzésről is kár addig beszélni, amíg nem fogunk hozzá. Mindez azonban nem zárja ki, hogy megfontoltan cselekedjünk, de a tett halála az okoskodás.

Mindemellett persze velem is előfordult, hogy nem tudtam dönteni, s kénytelen voltam lépni, mégpedig úgy, mint a sakkozó, akinek ideje lejárt, s a vak szerencsére bízza önmagát.

A bölcsek kövét én sem találtam meg. Nem is kerestem, hiszen darabokra hullott már a kezdet kezdetén. Vettem azonban a fáradtságot, s gyűjtögettem abból porszemeket, melyeknek birtoklása – ha nem is teljes boldogságot, de – nagyfokú megelégedettséget adott.

Amikor felvettek a katonaiskolába, a Ludovika parancsnoka a szülők előtt beszédet tartott, melyben többek között ezt mondta: „Önök most gyermekeiket feltették a haza oltárára..."

Szép és lelkesítő beszéd volt, mely örökre belevéső dött a szívembe, annak ellenére, hogy engem erről az oltárról aljasul, orvul, durván letaszítottak. Hogy nem törött össze a lelkem, azt főleg szüleimnek köszönhetem. Szeretetük mellett (vagy inkább szeretetük része volt az is, hogy) vették a fáradtságot – nagy gondot fordítva szellemi fejlődésem irányítására, a tudás fájának mind több hajtását ültették el, úgyhogy akkor sem, azóta sem támadtak kisebbségi érzéseim senkivel szemben. Úgy testben, mint lélekben álltam a sarat, s ha nem is tündököltem, de semmilyen téren sem voltam lemaradva kortársaimtól, legyen az sport, nyelvtudás, kulturális ismeret vagy bármi egyéb. S ha nem is végezhettem egyetemet, minden alkalmat megragadtam, hogy tovább képezzem magam, új ismereteket gyűjtsek. Életem során sok nagytudású emberrel kerültem sorsközösségbe a megpróbáltatások alkalmával, akár a háborúban, akár az internáló táborokban, akik mind készséggel adták át tudásukat annak, akit érdekelt.

Bárhol jártam külföldön, igyekeztem megtanulni az adott nyelvet, hogy kultúrájukat, gondolkodásmódjukat minél jobban megismerhessem.

Lányaim tanulmányait követve – ha nem is sajátítottam el, de – bepillantást nyertem a természettudomány jelenlegi állásába. S ha előadást ezekről nem is tudok tartani – annyira nem vittem –, de a témát megértem és hozzá tudok szólni, ha képzettebb emberek társaságába vetődöm.

Szabadidőmben, mint többen is: az életről filozofáltam, csak úgy, saját használatra. Nem képzelem, hogy új dolgokat fedeztem fel és vetettem papírra, inkább azt akartam bizonyítani, hogy nyitott szemmel jártam a világban, és nem csak néztem, hanem láttam is. Megjegyeztem, megcsodáltam a rendet, az ismétlődő, szabályos jelenségeket: a születést, a halált, melyek a nagy „alkotót" sejtették a háttérben. Mégsem vagyok hívő lélek. Csodálattal adózom a természet nagyszerűségének. Ezekről könyvek milliárdjai – melyeket nagy tudósok végeláthatatlan sora vetett papírra – töltik meg a könyvtárakat. Mindez mégis kevés ahhoz, hogy a mindenség elérhetővé váljék, és ha igen, akkor hol van az az agy vagy computer, mely ezt a tudást befogadja, regisztrálja, osztályozza, lehívhatóvá és ezáltal felhasználhatóvá.

Dr. Földes Pap Karcsi, református lelkész, a filozófia professzora mondta:

– Tudod, a református vallás alapja a predesztináció, vagyis hogy a sors könyvében előre meg van írva mindaz, ami történni fog. Tehát az is, hogy kinek mikor megy a „vonata"; azonban – s ez a lényeg – mindenkinek van lehetősége a saját ostobasága, könnyelműsége avagy hülyesége folytán egy előbb induló „különvonatra" jegyet váltani...

Minden embernek megvan a saját világa, melynek központja önmaga, de mint ahogy nincs két egyforma falevél, nincs két egyforma ember sem. Egyben azonban mind egyformák: aki megszületett, az meg is hal – ez alól nincs kivétel, mert mindannyian a természet rabjai vagyunk. Talán irigylem is a hívő embereket. Egy és csak egyetlen egy pont van, amelyben én hiszek: a Gondolat szabadsága. „Die Gedanken sind zoll frei" – állapította meg a zseniális költő, Goethe. A gondolat szárnyal csak szabadon, ezeket ember leolvasni, katalogizálni és korlátozni nem tudja. Ez az egy, ami független (ha igaz) az anyagtól, de az is elszáll, feloszlik, s talán megújul, de ugyanoda nem tér vissza.

Mindaz, ami szerte a földön és az univerzumban történik, örök mozgásban van, és a dolgok egyensúlyban tartását célozza. Az, hogy ebbe valaki bele tud-e nyugodni vagy sem, az egyéni kérdés. Én belenyugodtam, mert az a nagy igazság: „hol mindenki egyforma, még ak-

kor is, ha néha ideiglenesen egyfomábbnak tűnünk." (Orwell: Állatfarm)

Az ember minden problémáját az idő automatikusan megoldja. Ne kívánd, hogy a világ dolgai úgy alakuljanak, ahogy Te Akarod! Kívánd sokkal inkább, hogy mindaz, ami történik, úgy történjen, ahogy történni fog, s akkor boldog leszel! (MA-TSE)

Újmalomsok

Újmalomsok egy dunántúli, 1200 lakosú kis falu volt, mintegy 200 házból állt akkoriban, amikor ott 7-15 éves koromig gyermekéveimet töltöttem. A házak arányosan, „Z" alakban helyezkedtek el, ide tartozott Ómalomsok egyetlen utcája is, s a két falut csak a két folyó, a Marcal és a Kiskanális hídja választotta el, egymástól mintegy 500 méter távolságnyira. A töltésen túl folyt a Rába. Míg Ómalomsok színtiszta katolikus település volt, Újmalomsok lakossága egytől-egyig evangélikusokból állt. Ennek oka az lehetett, hogy Ómalomsokot valaha az Esterházy grófok zsellér telepesei lakták, míg Malomsok lakosságát szabad, 10-20 holdas középparasztok leszármazottai képezték. A két falu lakói – akár a községhez tartozó majorok is –, valahogy el is különültek egymástól, a „dorogiak"-ként emlegették egymást.

Emilháza Dohnányi Ernő, a két Ponyvád (alsó és felsőháza) előbb Sold, majd Teleki grófi birtok voltak. Anyám volt mindháromban az uradalmi orvos, majd Farkasdpuszta, Marcaltő és a szomszéd faluhoz tartozó Esterházy-birtoké is.

Malomsokot kiscsaládok lakták. Az „egyke" dívott, kimondott nagycsaládra nem is emlékszem. A lakosság elég jómódú volt. A korombeli gyerekek nagy szabadságot élveztek. Az igen termékeny, fekete földek nagy hozamúak voltak, melyet jól kiaknáztak, már csak azért is, mert szinte minden családban akadt valaki, aki mezőgazdasági szakiskolát végzett ezüst- vagy aranykalászos gazda volt. Az a sok víz, a Rába, Marcal, Tapolca, Gerence, Kiskanális, Bakonyér, valamint a lápos köveserdő vizei – a templom tornyából, ha lenézett az ember – mint ezüst kígyók ölelték körül a falut. Ideális hely volt a kacsa, liba tenyésztésére, csak úgy hemzsegtek is ezek az állatok. Felügyelni rájuk nemigen kellett, esténként vagy hazataláltak, vagy ha nem, hát valaki behajtotta őket. Mi, fiúk egész nap horgásztunk. A vizek bővelkedtek halban. Ha rosszra fordult az idő, a nagy udvarokban lévő pajták, szérűk védett helye nyújtott lehetőséget a szórakozásra, a játékra, ahol papás-mamást, toszóst játszottunk a kertek alatt közlekedve. Estefelé, amikor már hazatért a csorda a közös legelőről, a disznókonda a pás-

komról, a templomtéren rúgtuk a labdát. A késő esti órákban benépesültek az utcák, „kupaktanácsok" alakultak, ahol a felnőttek meghánytak-vetették a világ dolgait, s mi, gyerekek áhítattal hallgattuk az öregeket. A falu országszerte híres bikatenyésztő volt, szürkületkor az utcák valóságos „bikakorzók" voltak. Ez, valamint a disznó, borjú, baromfi, meg hát – mint már említettem – a termékeny föld igen nagy jómódot biztosított. Hozzá kell tenni, hogy a lakosok között nagyon nagy volt az összetartás, a kölcsönös segítségnyújtás minden téren magától értetődő és gyakorlat volt. A faluban két élelmiszerüzlet (a „Hangya", valamint egy magánbolt), és két vendéglő (a „Hangya" és a „Huszár", melynek kuglizója is volt) működött. A kugli a legények vasárnapi fő sportja volt, s esténként még nagy ulti- és ferbli-csaták is dúltak. A fiatalabb fiúk fociztak. A kultúrestek is gyakoriak voltak; fő szervezői a nagyiskola igazgató, Tömböly Pista bácsi, valamint a kisiskolából Orbán Anna voltak, mindkettő lelkes és zseniális pedagógus. Elmaradhatatlan tűzoltóbál egészítette ki a szórakozási lehetőségeket, melyet szintén ők szerveztek.

A falu intelligenciája – a pap, a tanító, a jegyző és a mi családunk is – gyakran részt vett a parasztlakosság szórakozásaiban, vagy legalábbis nem különült el. Névnapokon, színdarabok bemutatásakor, kugliversenyeken a vadásztársaság úri tagjai és a parasztok együtt mulattak. A különbség csupán annyi volt, hogy az „urak" télen tarokkoztak.

Gyermekként én is egy szál klottgatyában, mezítláb jártam. Mindenki békében megvolt egymással, ma úgy mondanám, egy igazi semleges, demokratikus sziget volt Malomsok. Sem a háború előtti nyilaspártnak, sem a háború után a kommunista pártnak nem volt helyi szervezete, tagja a faluban. A kommunista pártot Marton István ácsmester egymaga képviselte, akit viszont a legbecsületesebb, legjellemesebb és valóban igaz szocialista emberként ismertem, s nemcsak én, hanem mindenki a faluban. A börtön, a megaláztatás, a csalódás vitte a sírba.

Gyakran járok haza. A több mint fél évszázad elmosta a személyes emlékek túlnyomó részét, s csak az általános benyomások maradtak meg.

Maga a külső kép is megváltozott. Az erdőket, fasorokat kiirtották, a vadak elmenekültek, a halak kipusztultak. A hatás kopasz és sivár. Sok az új ház, s gyermekkorom petróleum lámpájával ellentétben ma már minden házban van villany. Az aránylagos jólét megmaradt, hiszen majd' minden udvarban autó áll.

„Fiatal" barátaim ma a falu öregjei. Megdöbbenve tapasztaltam: hogy le vannak robbanva! Úgy látszik, az idő vasfoga falun gyorsabban őröl. A barátságosság, szívélyesség, ahogyan fogadnak, az viszont változatlan! Elbeszélgetünk, de minden csak emlék, legenda. Az új nemzedéknek más az életmódja, szórakozása, felfogása, de ez valószínűleg így van máshol is.

A Rábaköz mindig bővelkedett halban és vadban. Ezt a törökök is tudták, s hogy megtelepedtek ezen a vidéken, bizonyítják a folyó mentén lévő települések török eredetű elnevezései:

Gencs = az ifjú
Gecse = az este
Gyarmat = csinálni
Győr = a kilátó
Szemere = a gyümölcs
Csanak = fazék
Malomsok = sok sejtelem
Takácsi = a szövő
Szany = az ipar
Sobor = a kémény
Szerecseny = a néger
Kapu = a kapu

Zsirai bácsi egy idős parasztember volt Malomsokon, kinek megvoltak a maga bogarai.

Történt egyszer, hogy a tehén bőgött az istállóban, mert éhes volt. Zsirai bácsi, amikor már nem bírta tovább hallgatni, mert az idegeire ment a bőgés, kiment az istállóba. Fogta, s kötőféken kivezette a „Julcsát" a pajtába, s így szólt hozzá:

– Nézz körül! Győződj meg a saját szemeiddel: nincs széna! Ha lenne, adnék!

Hogy aztán a tehén ezt az argumentációt elfogadta-e, s belenyugodott volna, arról nem szól a fáma...

Anyám szerint a büdösség non plusz ultrája: „egy hathónapos görénytetem az öreg pap szájszagával keverve."

Én képes vagyok kényszeríteni magamat arra, hogy mindent, ami emészthető, lenyeljek. A bűzt vagy illatot csupán konstatálom, nem undorodom a dögszagtól sem, pontosabban nem fordul fel tőle a gyomrom.

„Ale büdös, ale jó" – állapította meg egykor Mütymülüty Fragó, a motorosék kissé ütődött lengyel szolgája Malomsokon.

Valaha úgy képzeltem, ha megöregszem, Malomsokra vonulok vissza. Ma már nem tudom, van-e ebben ráció?

Az elmúlt rendszer eltörölte a táj romantikus jellegét, ma ez már nem az én falum. Pontosabban nem az, melynek képe lelkemben él, s nekem oly kedves volt.

A „változás" talán még megállíthatja a rombolást. Kinőhetnek a fák, az erdő, a füzesek. Ha megtiltják az elektromos halászatot, ismét elszaporodhatnak a halak. A vizek és a levegő még aránylag tiszta. Talán... elválik.

A házunkat államosították, s csak az ég tudja milyen alapon. Gondolom, ha nem is pont azt, de adnak helyette egy másikat, hiszen most mód van rá. Nem várok csodákat! Az egyszerűség nem kizáró ok.

Akit az ördög időnap előtt nem visz el, az végelgyengülésben hal meg. Ez ellen nincs lehetőség fellebbezni!

Elődeim, szinte kivétel nélkül, máról holnapra mentek el. Szeretném remélni, hogy velem is így lesz! Sajnos, erre nincs garancialevelem. Ha nem így lesz, azért remélem, lesz vállalkozó, aki majd eltart, mert az arravaló megvan.

Régen sokat jártam az erdőt, bolyongtam a füzesben, gázoltam a vizeken keresztül, bámultam és élveztem a természetet. A sok szép látnivaló mellett csak a csukák ostobasága bosszantott. Szinte gyűlöltem őket. A Tapolca kristálytiszta, jéghideg vízébe a csukák gyakran úsztak fel „üdülni" a Marcalról. A kicsik nem érdekeltek, de jöttek 1-2 kg-os

nagy böhömcök is. Ha láttam egyet hűsölni, gyorsan elibe dobtam a csalizott horgot.

Zumm!

Már rá is vetette magát, csak húzni kellett kifelé. Előfordult, hogy nem jól akadt be a horog, s nem egyszer visszapottyantak, vagy a partoldalról evickéltek vissza.

Sebaj!

Hol van?

Na! Ott ül! Oda a horgot! Már lóg is.

Néha kíváncsi voltam, hogy mennyire hülye, hát leakasztottam a horogról, és visszadobtam a vízbe.

Hová úszott? – néztem utána.

Áhá! Megvagy! – elibe a horgot, és már megint bekapta.

Négyszer, ötször is megcsináltam ezt a hallal, mígnem dühömben agyoncsaptam.

Nem szerettem, és ma sem szeretem az édesvízi halak húsát, talán a szálkák zavarnak. De a kifogott halra mindig volt éhes száj. A fél falut én láttam el hallal, a másik fél maga fogta. A cigányok minden mennyiséget elfogadtak

Két teknővájó cigány család mindig lakott a Rába-Marcal-közben. A két folyó itt egymástól 500 méterre, párhuzamosan fut. Feri, az egyik család rajkója, az iskolatársam és haverom volt.

Nem egyszer voltam vendég náluk kányalevesre, nyúlhúsra, ürgére. Ami az evést illeti, sosem voltam finnyás. Ma is mindenevő vagyok, s a kedvenc ételeim mind egyszerű ételek.

Boldogult nagynénim, a Gizi néni szokta mondani:

– Gyuszi! Neked disznó gyomrod van.

Hogy bosszantsam, a zsíros kenyér fölé lekvárt kentem, a szilvát tejfelbe tunkoltam, a piskótát megmustároztam, hogy a látványától is rosszul lett.

Ma sem árt semmi a gyomromnak, csak akkor ideges, ha üres.

Disznógyomor ide, disznógyomor oda, mindemellett tudom értékelni a jó konyhát. Ennek ellenére nem vagyok haspók. Tartom a 174 cm magasságom mellett a 80 kilómat.

Úgy tartják, jó fajta vagyok, testi erőm és kinézetem a hasonló korúak által irigyelt, de sajnos néha érzem, elmúltam már húsz éves. Az én órám is – ha lassabban is, de – ketyeg, s egyszer le fog járni.

Hálás vagyok ezért a sorsnak, mint annyi másért is, no de azért vigyázok magamra.

Majdnem minden közösségben előfordulnak olyan személyek, akik valamilyen módon elütnek a többiektől. Legyen az akár külső (pl. a furcsa járás), akár belső tulajdonság (kétbalkezesség, tolpácsság), akár életfelfogásbeli vagy egyéb különbözőség, melyekről az illetők nem tehetnek. Ezeket az embereket környezetük – ha éppenséggel nem is lenézi, de – mint különcöket, gyakran nem veszi komolyan, sokszor megmosolyogja, vagy derül rajtuk. Én is találkoztam nem egyszer ilyen emberekkel, és akkor én is derültem rajtuk, akárcsak a többiek. Ma, érett fejjel visszagondolva rájuk, némelyikükből mintha isteni szikra villanna ki. Mintha a „próféta" szólalt volna belőlük, csakhát akkor nem ismertem fel értelmét, a bölcsességet, melynek hangot adtak.

Sopronban, a Rákócziban az ábrázoló geometria tanára, G. őrnagy egy ilyen ember volt. Kis köpcös, rövidre nyírt ősz hajú, félszeg ember. Hogy hogyan került a magyar hadseregbe mint őrnagy és tanár, nem tudom. Mindenesetre a magyar nyelvvel hadilábon állt, állítólag román származású volt. A geometriához kétségtelenül értett, de magyarázat közben gyakran megbicsaklott a nyelve: „ez egy egységnyi kugarú sör" – mondta például. Egy előadás során „Golópenta" dekoncentráltnak látszott, az óra alatt gondolatai máshol járhattak – így szólt:

– Felvetődhetik a probléma, hogy mi is a probléma!

Mindannyiunk arca csendes, derült mosolyra húzódott, a vasfegyelem ugyanis nem engedte meg a „kincstári röhejt", de ez is pillanatok alatt elült. Ó, minő fény az éjszakában! – ha ma visszagondolok erre. Hányszor állított sorsom a probléma elé, hogy mi is a probléma? Hányszor siklott ki életem vonata, mintha derült égből villám csapott volna belé, kioltva bennem minden fényt, s a sötétségben felsikoltott bennem a lélek:

– Mi lesz veled, emberke?! – és csak néztem kábán, nem fogva fel, mi is történt.

Van, amikor ész, erő és akarat mind nem segít, az ember ki volt szolgáltatva. A hívő ember ilyenkor imádkozik, és a gondviselésre bízza magát. Rég volt, nagyon rég – tán igaz sem volt –, hogy hittem a sors rendeltetésében, Istenben – ez a tárgykör nem is volt, nem is lehet téma.

Valószínű, hogy én is egy „fura" valaki vagyok – sokan mondták már – akinek a veszély pillanatában rögtön feltámadnak ősöktől örökölt génjei által vezérelt ösztönei. Ezek az ösztönök sokszor azonnal döntenek, cselekednek, de legalábbis megérzik a veszélyt. Ennek demonstrálására elmondok egy-két kis példát.

Mint már említettem, 1945-ben, az ostrom alatt Budán, a Zsigmond u. 14-ben (ma Frankel Leó utca) dekkoltam. A házban SS-ek voltak elszállásolva, s a kapuban őrség állt. Egy délelőtt unalmamban lementem a kapuhoz, s beszélgettem a két katonával. Abban az időben a németek – pláne az SS-ek – a végzetet jelentették rám nézve! De szemtől szemben állva, már csak azért is, mert jól beszéltem a nyelvet, s mert nagyjából velem egyidős ifjak voltak, mintha nem is égett volna körülöttem a világ! Jól elbeszélgettünk, és sem félelmet, sem gyűlöletet nem éreztem irántuk. Soha, senkivel szemben – mind a mai napig – nem tudok egyéni gyűlöletet érezni. Ma is sok olyan barátom, szomszédom van, aki annak idején a „másik oldalon" állt, s nincs köztünk a legparányibb súrlódás, ellentét sem. Visszakanyarodva a történethez, ahogy ott álltunk, s beszélgettünk az őrökkel, hirtelen valami szorongató, torokfojtogató érzés fogott el. Szó nélkül berohantam a kapuból az udvarra. A sarokhajlathoz érve valami óriási léghuzat nekivágott a falnak. Feltápászkodva elszörnyedve láttam (se por, se füst) a két szerencsétlen német katonát, mint véres „freskót", felkenve a falra. Légi akna robbant pont a ház előtt, s annak a széle súrolt engem is, de ha 2-3 másodperccel tovább maradok, nekem is végem!

A másik eset pár nappal ezután történt. Éppen kísértem fel „hölgyemet" az 5. emeletre, ahol lakásuk volt. Ahogy megyünk a belső folyosón, úgy éreztem, mintha a cipőfűzőm kioldódott volna, s lehajoltam

megkötni. „Pakk!" -abban a pillanatban egy golyó süvített el, pont abban a magasságban, ahol a fejem lett volna, ha állok. A belső folyosóról át lehetett látni a légvonalban mintegy 150 méterre lévő, már az oroszok kezén levő Stambul-kávéházi épület tornyára, s ahogy odapillantottam, láttam, amint a ruszki mesterlövész csalódottan húzza be a nyakát.

Apám többször mesélte – én magam nem emlékszem rá – hogy kisgyerekkoromban, úgy 5-6 évesen, nemegyszer rajtakaptak, hogy éjjel ha dörgött, villámlott, zuhogott az eső, nagy vihar volt, én kimásztam az ágyamból, kilopóztam az udvarra, ott álltam csuromvizesen és élveztem az elemek tombolását. Egy biztos: soha nem éreztem magam nagyobb biztonságban, mint egyedül, éjjel a természetben, erdőben, pláne, ha esik az eső. Ha autóval hosszabb útra kell mennem (pl. Magyarországra), ha csak tehetem, éjjel szeretek menni, s örülök, ha egész úton esik az eső. Egyedül lenni is szeretek, soha nem unatkozom. Elfoglalom magam a gondolataimmal, vagy ha mégsem, akkor szívesen passziánszozgatok – feleségem legnagyobb bosszankodására! Ellentmondásosnak tűnik, de szívesen viszem a szót, ha valahol társaságban jól érzem magam. Szeretem hallgatni és mesélni is a szellemes vicceket (disznókat is beleértve), szívesen csacsogok, fecsegek, de bármi bizalmas információt, titkot bíz rám valaki, arról még véletlenül sem szólom el magam, sőt belőlem bármit is „kivenni": az lehetetlen! Sokan vannak, akik engem erről az oldalamról jól ismernek, velük nekem soha semmi problémám nem volt. Úgyszintén azokkal sem, akik nem ismernek, ez logikus. Baj akkor van, ha valaki – úgymond – félreismer. Nem voltam, s nem is vagyok sem kötekedő természet, sem akarnok. Könnyen szót lehet velem érteni. Respektálom az ellenvéleményt, s könnyen hajlok kompromisszumokra, ha azok értelmesek. De jaj, ha valaki tudatosan keresi velem a konfrontációt! Aki keres, az talál, mert én ilyenkor nem térek ki, és könyörtelenül, minden harag és előjel nélkül odaütök – és nem csak képletesen! Nem a megbocsátás, hanem sokkal inkább a büntetés híve vagyok, vagy legalábbis előbb a büntetés, s utána a megbocsátás, bár ez sem jár nálam együtt a feledéssel. Teljes egészében osztom Churchill nézetét, aki azt mondta: „Minden

korbács jó, hogy vele ráverjünk a veszett kutyára." (Ez alatt ő Hitlert értette.) Mégsincs előítéletem senkivel szemben. Utálom az ármánykodó, hátulról támadó, aljas, susogó embereket. Audiatur et altera pars, és ne ítélj, hogy ne ítéltessél!

A szülői házban. Anyám

Nagy háziállataink, mint ló, tehén, disznó soha nem voltak, mert hát ki gondozta volna őket? Kutya, macska mindig volt a háznál. A macskákat nagyon szerettem, ma is a kedvenc állatom. Sokáig megvolt egy sziámi pár, Banki a kandúr és Minyuli, az anyacica, s mindig volt 2-3 kiscica. Órákig el tudtam nézni, ahogy játszanak, éjszaka pedig a lábunknál aludtak. Anyámat imádták a macskák, ha a faluban beteghez hívták, a cicák a nyomában jártak. Apám sokszor volt távol, őt hol ide, hol oda helyezték kisegíteni.

Nemegyszer megtörtént, hogy a kutya még nem jelzett, de a macskák már morogtak.

– Jaj! Kin van rajta a baj? – jajdult fel anyám.

S ahogy ezt kimondta, máris ugatott a kutya, és zörögtek az ablakon.

– Naccsága! Naccsága!

– Ki az?

– Én.

– Ki az az én?

– Hát én, Naccsága, nem ismeri meg a hangomat?

2-3 perc telt el, amíg végre kinyögte a nevét.

– Mi baj van?

– Beteg az asszony, Naccsága!

– Mióta?

– Vagy két hete. Mi leli, nem tom.

– Miért csak most jönnek, éjjel?

– Jaj, Naccsága, nem értem rá!

Kászálódás, öltözködés, és el a beteghez az éjszakában. Gyakran jöttek érte kocsival valamelyik szomszéd faluból vagy a majorból. Az is előfordult, hogy mire visszatért, egy másik kocsi már várt rá. Ment.

Törékeny testében óriási lélek és emberszeretet lakozott. Messze földön mint kiváló embert és orvost ismerték, nagy tisztelet vette körül. Nem csak orvosi ügyekben, hanem emberi dolgokban is keresték,

kikérték véleményét, s ő, ha tudott, segített. Bírta az emberek bizalmát, mert soha nem élt azzal vissza.

Ő tanított meg meghallgatni másokat és hallgatni tudni, anyám művelt nő volt. Sok nyelven beszélt, és óriási kultúrával rendelkezett. Hozzá hasonló nővel még nemigen találkoztam. Julika lányom az egyetlen, aki anyámmal összemérhető, mintha őbenne született volna újjá.

Anyám számtalan emberi problémával találkozott nap mint nap.

Furcsa állat az ember! Az emberek folyton csak beszélnek, beszélnek; emlegetik az egészséget és a szabadságot, de becsülni, értékelni csak akkor kezdik, mikor már elvesztették!

Apám más típus volt, mint anyám. Míg anyám otthonülő, hivatásának és nekem élő, addig apám vígkedélyű, igen jóképű, jóindulatú és egyenes ember volt. Kiváló lövő volt, már ifjúkorában is több díjat nyert, így gyakran igényelték részvételét a vadásztársaságok. Szívesen elbeszélgetett mindenkivel anélkül, hogy bárkivel is „lebratyizott" volna.

Sok év múltával ismerkedtem meg évfolyamtársaival, akik apámat, mint félelmet nem ismerő katonát és becsületes embert ismerték és szerették.

Érdekes! Arra, hogy rokoni látogató járt volna nálunk Malomsokon, nem emlékszem. Anyai oldalról nem volt kiterjedt rokonságunk, mivel anyámnak csak egy öccse és egy húga élt Magyarországon. Gyakran adtak le engem, mint gyereket Vilmos bátyámnál, akik mint saját gyermeküket fogadtak el, sokszor hónapokra. Anyám nem hagyta ott a betegeit.

Apai rokonainkkal is gyér volt a kapcsolatunk érthető okok miatt. Kerülték a feltűnést. Ugyanakkor a belső családi összetartás fantasztikus volt!

Furcsa család lehettünk egy kívülálló szemében!

15 éves koromig hazulról jártam be Pápára, a Református Kollégiumba. Biciklin karikáztunk Marcaltőre, a vasútállomásra, s onnét be vonattal, Pápára. A vasútállomástól kb. 2 km-re volt a kollégium,

gyakran futni kellett, hogy időben odaérjünk. Aztán este ugyanez az út vissza.

Mikor felvettek Pécsre a katonai iskolába, elkerültem otthonról. Anyám magára maradt. Ilona, a nagydarab szakácsnő és Ilma, a szomszéd lány maradt a társasága.

Anyám minden héten írt vagy tízoldalas levelet, amelyekben minden apróságról beszámolt az ő csodás, könnyed stílusában. Gyakran gondoltam rá, s a megpróbáltatásokat levelei tették elviselhetővé számomra. Éreztem, nem vagyok egyedül, és erre az érzésre nagy szükségem volt

Azon kívül, hogy tudtam, szívós vagyok, mint a macska, de külsőre nem voltam egy „leányálom".

– Amelyik virág korán nyílik, az korán is virágzik el! – mondta anyám, mikor pattanásos bőrömre panaszkodtam.

– Egyszer még örülni fogsz, hogy zsíros a bőröd! El fog múlni, meglátod. Nagyon férfias leszel, és a nők szeretni fognak.

Nem akartam elhinni.

A katona iskolában nagyon lestrapáltak bennünket, még a „szépfiú" iskolatáraimtól sem hallottam soha, hogy nőkkel való sikerekkel dicsekedtek volna.

„Ha Isten nyulat adott, bokrot is ad hozzá!" Így is lett. Adony-Lívia pusztán, a hadiüzemben – egyéb emlékem sincs onnan – a gépész feleségének húga, Bözsike vette el a szüzességemet, „ha ló nincs, hát jó a szamár is" alapon. Záhonyban egy német OT főasztalos babája kommendálta nekem nagymellű lányát, hogy ők közben nyugodtan enyeleghessenek. Az ostrom alatt Budán, a pincében, egy jóféle víg özvegy asszony vette magának a fáradtságot, hogy erre-arra „tanítson" is.

Ahogy jöttek a nők, úgy tűntek el a pattanások. Akkori fényképeimet nézegetve, így utólag, elég jóképű legény lehettem.

Minden bizonnyal az önérzetem is növekedett, mert ezentúl a minőségre is gondot fordítottam. Mindamellett nem szerettem a váltott lovakat, beértem eggyel is, hű maradtam.

Hogy az igazit akkortájt nem találtam meg, erre egy bölcs angol mondás utal: „Money is the first consideration with girls!" Én csak magamat tudtam adni, a jövőre való kilátásom sem volt elegendő.

A recski „elvonókúra" – nemcsak nálam – jégre tette a nemi vágyakat. Az 1951-56 között évek nem jártak nőhiánnyal, mert a Pfalz-i falvakban még nagy férfihiány mutatkozott. Bagolyszemű Jaruska Jóska barátommal, aki igen jóképű és nagy nőcsábász volt, esténként gyakran motoroztunk randikra a környező falvakba, mígnem feltűnt Anyuka!

Anyuka

Walshausen koszos kis fészek a francia-német határon. A bunker bejárata a hegyoldalban, egy paraszthház udvarán, a trágyadomb mellett van. Magyar-sváb ifjú pár lakja a házat. Többször voltam már ott szolgálatban, s összebarátkoztunk.

– Hogy-hogy maga még nem nős? – kérdi egyszer a fiatalasszony.

– Tudja Erzsike, nőhiányom nincs, hiszen van az minden második faluban – mondom. – Nekem asszonynak való kellene, de hát egyik sem az!

– Én tudnék egyet, magának valót! Itt a fényképe!

Nocsak, nézem, nem is rossz!

– Hol van?

– Stuttgartban, ott dolgozik egy péknél.

Úgyis szándékoztam Stuttgartba menni egy havert meglátogatni.

– Ide a címet, s pár sort!

„Rég nem hallottunk rólad, most megy egy ismerős…"

Mentem, láttam, és a harmadik napon megkértem a kezét. Adta. 33 év telt el azóta, s még mindig megvan. Nem bántam meg. Jó lépés volt…

Andika

Első gyermekünket nagy izgalommal vártuk. Késett. Feleségem aggódva kérdezte háziorvosunkat, dr. Klug-ot:

– Doktor úr! Nem értem, a „Stichtag" már régen lejárt, és semmi jele, hogy jönne a baba!

– Asszonyom! – mondta az orvos huncutul – Nem a Stichtag, hanem a Stechtag a mérvadó!

Feleségem elpirulva nevetett. Na de elérkezett a baba jövetelének a napja is.

A Dahn-i kórház szülőszobájának előterében szívdobogva vártam a jöttét. Egyszercsak erőteljes „lee-lee" hallatszott ki, és az apáca nővér kiszólt:

– Mädel.

Mi tagadás, első pillanatban nagyon csalódott voltam, mert fiút szerettem volna, de amikor megláttam, rögtön a szívembe zártam. Gyönyörű, egészséges kisbaba volt, akit mindenki megbámult. Szépen fejlődött, pedig a feleségemnek kevés teje volt. Eleinte – főleg éjjel – sokat sírt. Fél éjjel ringattam, míg a „tabu" dallamára elnyugodott.

Amikor már beszélni kezdett, akkor is gyakran elvárta, hogy énekeljek neki, s együtt dúdoltuk:

„...a tabu örült ám a tevének,
s a teve meg a Sára csöcsének,
Dzsim, dzsum, dzsum, dzsa,
Csilagala, csilagalam csumajgáj."

Mikor már nagyobb lett, legszívesebben az állatos, madaras könyvekkel foglalkozott. Gyakran egyedül mesélt nekik, róluk szóló mesét:

– Volt egyszer egy ki galambocska. Ennek a galambocskának fájt a foga. El is ment a fogorvoshoz.

A feleségemmel a függöny mögött áhítattal vártuk a folytatást, mely jött is spontán:

– S a gonosz fogorvos megette a kis galambocskát.

Boldogan nevettük el magunkat, mire ő is észrevett minket, s velünk kacagott.

Feleségem igen ügyesen és szépen varr, ízléssel és fantáziával öltöztette a gyereket. Nem egy látogatónknak feltűnt, s gyakran dicsérték:

– Jaj, Andika, de szép ruhád van! Hol vetted?

Erre Andika így felelt (persze én tanítottam be):

– Igen, mert apuka szorgalmasan dolgozik, keres pénzikét, és vesz nekem ruhákat, de ha majd apuka megöregszik, akkor én fogok dolgozni, és én veszek neki...

Egy alkalommal Tesch Norbiék jöttek látogatóba.

– Hű kislány, de csinos ruhád van! Hol vetted?

Andika azonnal belefogott a mondókába:

– Igen, apuka szorgalmasan dolgozik, keres pénzikét és vesz nekem ruhácskát.

De ezen a ponton megakadt és nem folytatta.

– Na és ha apuka megöregszik? – kérdeztem.

A gyerek Norbiékra nézve, nevetve folytatta:

– Akkor anyuka vesz nekem egy másik apukát!

Harsogó nevetésben törtünk ki.

Azóta sok év telt el, apuka megöregedett, de azért anyuka nem vett másik apukát. Andika is felnőtt: biológus újságíró. Nemrég ment férjhez, de szereti és látogatja szüleit változatlanul.

Julika

Juliust vártuk, de Júlia jött. Más, egészen más, mint Andika. Nem emlékszem arra, hogy csecsemő korában egyszer is sírt volna éjjel. Az első naptól kezdve külön ágyacskában aludt – Andrea míg pici volt, köztünk feküdt. Julikának csecsemő korában furcsa, feltűnően hátradudorodó feje volt. Olyannyira, hogy feleségem aggódva kérdezte akkori háziorvosunkat, Dr. Freinatist – mert akkor már Stuttgart-Gerlingenben laktunk –, hogy miért néz ki így a gyerek feje.

– Asszonyom, örüljenek neki, majd kinövi. A gyakorlat azt mutatja, hogy az ilyen fejformájú gyerekek rendkívül tehetségesek és intelligensek.

Igaza lett. Julikában drága anyámat láttam újjászületni, sőt sok tekintetben még rajta is túltesz. Ő is, akárcsak anyám, orvos. Rendkívül szép és jó sportoló. Igen népszerű, köreiben szeretik, mert nem felvágós, hanem barátságos, vidám és segítőkész.

Mindemellett helyén van az esze, s a nyelve is, tudja, hány kalács a nyolc kalács.

Korán felfogta, hogy a szülői szereteten kívül nemigen van a világon ingyen valami. Nem vár a sültgalambra.

Már elemista korában, úgy 9-10 évesként, amikor én már töltőüzemvezető voltam Mosbachban a Coop Schwaben-nál – ahol főleg hétvégén igen nagy volt a forgalom, s igencsak résen kellett lenni, hogy valaki le ne lépjen, avagy a beosztottak valamelyike le ne „nyeljen" valamit, s így este stimmeljen a kassza – Julika gyakran jött „kisegíteni" nekem. Az ő figyelmét nem kerülte el semmi. Tizenegy évesen önállóan ült a kasszában, kezelte a pénzt, s közben figyelt mindenre és mindenkire.

Történt egy szombaton, hogy az egyik emberemet behívták a központi irodába, mint később kiderült, egy bűncselekmény miatt vagy azzal kapcsolatban a rendőrség letartóztatta.

Korán reggel még gyenge volt a forgalom, de ahogy telt az idő, kénytelen voltam segítséget hívni. Áttelefonáltam az irodába, hogy miért nem jön már az az ember. Azt ugyan nem mondták meg, de küld-

tek helyette egy inast, majd rövid idő múlva még egyet. Nemsokára egy kiszolgáló is érkezett az áruházból, de még így sem győzték. Szokatlan volt a bentieknek ez a munka.

A kasszát másra bízni nem volt tanácsos. Fogtam a telefont, s hazaszóltam, jöjjön Julika azonnal.

Csakugyan így is lett. Fél órán belül ott is volt, be a kasszába, én meg mehettem dolgozni. Ment is minden, mint a karikacsapás. Úgy dél felé jön Heilbronnból a személyzeti főnök, Herr Henzel. Benéz a kasszába, s látja Julikát, aki ekkor 11 éves volt. Elképedve kérdezte tőlem:

– Ki ez a gyerek a kasszában?

– A lányom! – mondtam én. – Vállalom érte a felelősséget.

Herr Henzel nem ment el, mint máskor szokott – beleszólása nem volt a dolgaimba –, megvárta a zárást és elszámolást.

Megközelítőleg 500 autó után Julika bevett 18 000 DM-t, és a kasszában 1,44 márka többlet volt.

Henzelnek tátva maradt a szája. S ami még azelőtt korábban soha nem fordult elő – ugyanis közismerten kicsinyes volt, főleg ami a béreket illeti – kifizette Julikának a teljes napidíjat, s adott neki egy óriási doboz pralinét is.

14 évesen, mint gimnazista már vállalhatott munkát, s minden nyáron dolgozott is valahol. Bár a másik két lányom is dolgozott. Lányaim tudtak és tudnak bánni a pénzzel. Julika ebben is öntudatos és határozott volt.

Iskolatársai „vadmacskának" becézték, amire az szolgáltatott indokot, hogy Andikával együtt jártak be Eberbachba a középiskolába. Andika ekkor már fejlett szép lány volt, s a fiúk gyakran incselkedtek vele, de néha az is előfordult, hogy elszemtelenedtek. Julika, amikor úgy látta, hogy ez több a soknál, mint a villám, vetette magát a fiúkra, szépen rendet ütött-vágott köztük. Így aztán igencsak nagy volt a tekintélye, nem beszélve arról, hogy végig osztályelső volt.

Már Zwingenbergben a saját házunkban laktunk, s ekkoriban Hajós Bandiék majd minden vasárnap eljöttek hozzánk látogatóba. Bandi Julikát kedvelte legjobban, szívesen játszott vele és hintáztatta a lábán. Egy ilyen alkalommal Julika megszólalt:

– Te Bandi bácsi! Neked büdös a lábad!

– Ha büdösnek találod – szólt Bandi –, akkor szállj le róla!

Julika erre csak megrántotta a vállát, és azt mondta:

– Na, nem annyira büdös. – És hintázott tovább.

Apám a nyarakat nálunk töltötte. A gyerekeket imádta és azok is őt. Órák hosszat tudott mesélni nekik. Főleg Julika nyaggatta a sokszor hallott Düdü és Mumu történetért, újra és újra.

Egyszer apám látta, hogy Julika már szendergőben van, s úgy gondolta, hogy lerövidíti az ismert mesét. Abban a pillanatban, ahogy eltért a megszokottól, Julikának kinyílt a szeme, s közbevágott:

– Nem, előbb találkozott a Micimackóval!

– Ah! Igen, valóban, először találkozott a Micimackóval, és azután... – akarta folytatni apám, mire Julika:

– Nem! Kezdjed elölről!

Már, mint nagy lány, egyszer elmentek az anyjával a pécsi vásárra. Mindhárom lányom szépen tud magyarul is. A vásárban megtetszett Julikának egy cigányasszony árulta, ódivatú, régi szoknya. Kérdezte:

– Mibe kerül?

– 500 forint – mondta a cigányasszony.

– Nyolcvanat adok érte – mondta Julika szemrebbenés nélkül.

A cigányasszony majd szívbajt kapott erre az ajánlatra, de Julika nem fordult el, nem ment tovább, hanem várta a választ. Elkezdtek alkudozni. Vagy 15 perc után megállapodtak 150 forintban. Julika hátraszólt az anyjának, hogy fizessen. A cigányasszony a feleségemhez fordulva mondta:

– Magának nem adtam volna ennyiért, de a lányának odaadom, mert az nagyobb gané, mint én.

Dinuka

Négy évre az előző lánygyermekünk után született. Ő több dologban különbözik nővéreitől. Úgy mondhatnám: Andika a legcéltudatosabb és a legprecízebb; Julikánál esik le leggyorsabban a fillér; s Dinuka a leműveltebb – a színháztudományi szakot végezte el, és jelenleg is ilyen beosztásban dolgozik –, de ő egy kis ravaszdi, kedves hízelgő, tudós macska.

– Óh apám! A te lányod olyan szegény! – felkiáltással szokott megkörnyékezni. Ilyenkor Apuka, hogy is tudott volna ellenállni, s máris nyílt a buksza.

Azért Dinuka is megkereste a pénzét, mert amikor Julika nem tudott segíteni az iskola miatt, Dinuka vette át a helyét. Középiskolás korától – akárcsak nővérei – ő is dolgozott a nyári szünetekben. Mindegyik lány megtanulta és tudja, hogy a pénz nem a fán terem.

A lányok külsőre nem nemigen hasonlítanak egymásra, mindamellett mindegyik a maga nemében csinos, szép és jólöltözött. Dinuka különösen, hiszen a szakmája is megköveteli ezt. A lányok rendkívül szeretik egymást. Nemcsak testvérek, de jó barátnők is. A legparányibb rivalizálás sincs köztük, még kicsi korukban sem fordult elő, hogy valami miatt civakodtak, avagy féltékenykedtek volna egymásra.

Mivel termetük egyforma, ruháikat felváltva hordják, s így nemcsak változatosabban, de jóval olcsóbban is öltözködnek, mint mások.

Igen sok örömet lelek bennük, és nagyon boldog apa vagyok. Igaz, én még szerettem volna egy fiút, de a feleségem kijelentette, hogy „ő nem házinyúl" –, s ebben maradtunk. Végeredményben a lánygyerekek hasznosabbak, és ragaszkodóbbak, mint a fiúk. S ha igazán őszinte akarok lenni önmagamhoz, be kell látnom, hogy mi jutott belőlem a szüleimnek?!

Állandó aggódás, gond stb., de haszon? – Semmi. Ellenben kiadás, az rengeteg! Amit a szüleim nyújtottak nekem, én abból szinte semmit sem tudtam viszonozni...

Nem mintha én valamit is elvárnék a gyerekeimtől, de ameddig otthon voltak, legalább az anyjuknak segítettek.

Lányaim mindegyike egyformán kedves nekem, de talán Dinukában leitem a legtöbb örömet, talán azért is, mert vele tudtam a legtöbbet foglalkozni. Ugyanis az első két lányomat hét közben csak aludni láttam, mert amikor elmentem, s megjöttem, ők még vagy már aludtak.

Dinuka, a hízelgő kis macska szeretett fésülni, gügyörészni, simogatni, s ringattatta magát a karjaimban:

„Hinta, palinta
Hintázik a Dinuka
Dinu-binu banka
Apu édes lánya." – daloltuk.

Hogy elszállt az idő! Felnőttek a lányok, s ahogy rendelve vagyon: mindegyiknek megvan a maga fiúja. Ez a világ sora. Az a természetes, hogy a fiú, a társ az első, de azért megmaradt nekik apuka, és ez valami nagyszerű. Remélem, hogy még megérem, hogy unokáim is lesznek, akikben ugyancsak gyönyörűséget lelhetek.

Talán megengedi a sors...

Nagyanyám még alig tudott magyarul, és magázta a gyermekeit. A gyerekek is magázódtak, csak az apám és az öccse, Jenő voltak pertuban.

Én voltam az egyetlen Michnay fiú unoka, így hát igen nagy becsben tartottak. Áldott legyen az emlékük!

Nagyanyám is – mint anyám is – igen művelt volt, s bizonyára, mert a hasonló a hasonlónak örül, nagyon szerette anyámat.

Nagyanyám volt a család lelke, Gizi néném – egy nagyon szép özvegy asszony – a jobbkeze, aki mindent el tudott intézni. Az idő múlásával már mindannyian a sírban vannak. Még három unokanővérem él, elég jó körülmények között. Tartjuk a kapcsolatot, s ha néha közöttük vagyok, elmerengünk a múlton.

Gizi néni

A családi lakás Budapesten, a II. kerület, akkor Zsigmond utca 14. szám alatt, a földszinten volt. Közel 60 év távlatából szinte lehetetlen részletekre visszaemlékezni.

Nagyanyám igen keveset tudott magyarul, így illendő volt hozzá németül szólni. Gyermekeit magázta, általában a családtagok is magázódtak. Ha visszagondolok: a magázódásban óhatatlanul több tisztelet rejlik, meggondolatlan szó nehezebben csúszik ki az ember szájából. A végső döntés, az utolsó szó mindig a nagyanyámé volt, s ez ellen nem volt apelláta: ő volt a központ.

Gizi néni nagyon szép özvegyasszony volt. A férje korán, nagyon korán halt meg, őt nem is ismertem. Nagy volt köztük a korkülönbség. Egyébként nagyapám és nagyanyám között is: nagyapám 22 évvel volt idősebb nagyanyámnál.

Gizi néniék a szemben lévő házban laktak. Ekkor még élt a fia, Bandi, akit rendkívüli rajzkészséggel áldott vagy vert meg a sors. Már gimnazista korában is sok pénzt keresett plakátterveivel, s az ő műve volt a közismert „Kakas paszta" doboztető-rajz is.

Tehetsége lett a veszte. Korán belemerült az éjszakai életbe, túlzásba vitte a dohányzást és a nőket. 24 éves korában, gennyes tüdőbajban halt meg.

Bandika halála után költözött át Gizi néni nagymamához. Apám középső bátyja, Rezső bácsi, a nyugalmazott rendőrtiszt ugyan már ott lakott nagymamámnál, de nagy volt a lakás, és maradt még bőven hely.

Rezső bácsi kimondottan úgynevezett „finom úriember" volt. Sem kinézetén, sem viselkedésén nem utalt semmi arra, hogy valójában katonaiskolában nőtt fel, s a volt ludovikás tisztből lett rendőrtiszt. Agglegény volt. Hogy miért? Ez tabu volt, annyira, hogy még apám sem tudott semmi biztosat. Valami szerelmi csalódás és az ebből fakadó botrány miatt hagyta ott (vagy kellett otthagynia) a katonaságot, és ment át a rendőrséghez.

Amikor nagymamámnál voltam, Rezső bácsi szobájában volt a helyem. Rezső bácsi korán kelt, és későn jött haza. Volt valami

elfoglaltsága valahol, úgyhogy csak reggelizni reggelizett odahaza. Vasárnaponként Rezső bácsi Jenő és Árpád bácsival együtt járt gombászni, kirándulni. Télen is rendszeresen gyalogtúráztak a hétvégeken.

Nagymama nagy házat vitt. Volt miből, magas nyugdíjuk volt. Vendégekben sem volt hiány. Majd minden nap volt nála társaság uzsonnára. Főleg Gizi néni előkelő barátai jöttek, s ilyenkor magasröptű társalgás folyt németül, mert a magyar nyelvet bírták a legkevésbé, bár értették...

Nagymama rendkívül olvasott és művelt asszony volt.

Én ilyenkor az uzsonnát a szobámba kaptam. Nem is bántam, mert a hölgyek témái – habár értettem a szót – idegenek voltak számomra, értelmüket nem tudtam felfogni.

Ilyenkor legtöbbször el is lógtam otthonról. Egy ilyen ellógásom alkalmával – a Margit körúti trafik kirakatában, ahol sok egyéb trükkös dolgot is árultak – fedeztem fel a műkockacukrot. Bementem, és vettem két darabot. Gyorsan hazaszaladtam, s a már uzsonnára megterített asztal cukortartójába csempésztem a két műcukrot. A szobámban meghúzódva vártam a hölgyek érkezését.

Jöttek is hamarosan, s megkezdődött a teázás szertartása.

A kulcslyukon keresztül figyelve leselkedtem. Az egyik álcukrot Gizi néni, a másikat Binder tábornok neje, Hilda néni vette ki. Meghökkenés ült ki az arcukra, amikor a cukor feljött a felszínre. Kiskanállal visszanyomták, de a fránya cukor újból és újból felbukkant. Zavarodottan tuszkolták vissza, de minden hiába. Nagyon komikus látványt nyújtottak.

Természetesen rájöttek a turpisságra, sőt Gizi néni azonnal tudta azt is, honnan fúj a szél. Villámgyorsan beugrott a szobámba, s csak a rend kedvéért leosztott két pofont, teljes szívéből nevetve. A többiek is kacagtak tréfámon, és még pénzt is kaptam, hogy a „kiadásaim" megtérüljenek.

Ami a Michnay családot illeti, minden tagja jó humorérzékkel volt megáldva, s értékelték is a humort. Különösen Gizi néni tudott jóízűeket kacagni! Jenő bácsi szerint Gizi néni azoknak az embereknek

az egyike, akik háromszor nevetnek egy viccen: amikor hallják, mikor mások nevetnek, s harmadszor, amikor megértik. S bár Jenő bácsi ezt nem gondolta komolyan, ez is a családi humorhoz tartozott, s Gizi néni sem vette rossznéven.

A háború véget vetett a vendégeskedéseknek, s bár éheznünk nem kellett, mert mint már írtam, én tudtam szerezni ennivalót, de a társaságot a háború szele szétszórta. Legtöbbjük elmenekült nyugatra, többen ott is maradtak. Akik itthon maradtak, azok is visszavonultan éltek, kerülve minden feltűnést, nehogy „osztályidegenként" zaklatásoknak legyenek kitéve, s azoknak essenek áldozatul.

Én is külön költöztem, majd lebuktam...

Addigra Ida nénivel, Madame Clémanceau-val felvettük a kapcsolatot a francia követség útján, s ő vette át a család támogatását. Így a körülményekhez képest jól megvoltak, ha nem is úgy, mint régen.

Múltak az évek. Sok éven keresztül szünetelt minden kapcsolat, s csak szórványosan érkeztek hírek, üzenetek, másod- vagy harmadkézből.

Huszonöt évig nem jöhettem Magyarországra, nem engedtek be, hiszen az ÁVH holttá nyilvánított. Apámat is csak 1962-ben láthattam először, ugyanis akkor jöhetett ki hozzánk látogatóba. Addigra már nem élt sem a nagymama, sem Gizi néni. Meghaltak a nagybácsik is, apám magára maradt. Ezután minden nyáron eljött hozzánk, vágyott az unokáit látni, de maradni, hozzánk költözni nem akart, bár marasztaltuk.

– Öreg fát nem lehet átültetni! – mondta.

Budapesten még megvolt a társasága. Aztán jött a hír, hogy ő is örökre elköltözött.

Az akkori magyar hatóságok becsületére legyen mondva, a temetésre beengedtek az országba.

A sírokat látogatom mindannyiszor, amikor Magyarországon járok, amíg csak lehet.

Vilmos bácsi

Anyai oldalról csupán egyetlen élő rokonom van, Szaliter Ágika, nyugalmazott MÁV főfelügyelő, akinek szüleiről nem megemlékeznem a legnagyobb hálátlanság lenne tőlem.

Nos, Bimbi bácsi, azaz Vilmos bácsi, anyám öccse, ugyancsak Magyarországon maradt, s nem ment vissza Amerikába a szüleivel. Nem ment, mert azt hitte, hogy neki még vannak lehetőségei itt; nem ment, mert nem volt törtető, könyöklő személyiség, és Amerikában, ha valaki előbbre akar jutni, mindkét jellemvonással rendelkeznie kell.

Az ő jelmondata a beállítottságából eredően ez volt: „A földi ember kevéssel beéri, ha vágyait kevesebbre méri" Mindig tele volt tervekkel, főleg építkezési tervekkel, de kivitelezni vajmi kevés sikeredett neki. Felesége, Gizike Egyedből származó falusi lány lévén szintén igénytelen, jóllehet igen szorgalmas, tiszta, csupa jóindulat és csupa szeretet asszony volt. Ő voltak számomra a pótszülők. Bármikor tüntem is fel náluk váratlanul, mindig terített asztal és gondoskodó szeretet fogadott, így otthon éreztem magam. Szerényen megelégedetten élve nevelték egyetlen lányukat, Ágikát.

Arról az időről beszélek most, amikor engem még nem kapott el a gépszíj, s nem tűntettek el a süllyesztőbe...

Bimbi bácsi sok mindennel próbálkozott. Vett telkeket, melyekre házakra tervezett és épített, majd eladta azokat, s vett másikat. Többkevesebb sikerrel próbálkozott telek- és házspekulációval is, de sehogy sem tudott feltörni.

Mindenesetre tény az, hogy Ágika örökölt egy sashalmi saroktelket, rajta egy kis házikóval, amely önmagában felér egy öregségi (nyugdíj) biztosítással.

Recskről való szökésem vihara őket is megcsapta, pontosabban őket is megszállta az ÁVO. Ágika is csak utólag tudott leérettségizni, mert a házat senki sem hagyhatta el. Sokat, igen sokat köszönhetek nekik. Fáj, hogy nem láthattam viszont őket, mert elmentek, mielőtt én még Magyarországra visszatérhettem volna.

Ágikát gyakran felkeresem, találkozóink mindig örömet szereznek számomra, az emlékek felidézése a kedves, igazi, rokoni együvé tartozást jelentik számomra. Hogy is írja Kipling a Dzsungel könyvében? „Egy vérből valók vagyunk Te meg Én…"

OSZK

Puskin, a nyúl

Házunk Németországban az Odenwaldban, Zwingenbergben, a Neckar folyó legszebb völgyében, a domboldalon áll. A csodálatos, idillikus völgyet minden oldalról magas hegyek zárják körül. Csupán annyi hely van, hogy a folyó, és a vele párhuzamosan futó országút közötti lankán elfér egy-két sor ház, meg a Stuttgart-Frankfurt közötti vasúti fővonal. Ezen túl, a már ismét erősen emelkedő kereten egy-két körbefutó utca házai férnek még el. A házakat egymástól vagy semmi, vagy csak élő sövény választja el, egyéb kerítés építése nem is engedélyezett. Kedves, modern, virágokkal teli, s a német falvakra oly nagyon jellemzően tiszta kis nyaralóhely. Gazdasági udvar erre felé nincs, baromfi- vagy disznóól építése szintén tilos. Több helyen van kutya – akár láncon, a kertben, akár a lakásban – és macska a háznál. Mi, bármennyire is szeretjük az állatokat, nem tartunk se kutyát, se macskát. Kutyát azért nem, mert én anyám rendkívüli szaglóérzékét örökölve úgy érzem, a kutya büdös, nem lakásba való állat, láncra verni viszont még egy állatot sincs szívem. Miután kerítésünk nekünk sincs, hogyan értené meg a kutya, hol végződik s mi kertünk, s hol kezdődik a szomszéd határa?! Előbb-utóbb nézeteltérés támadna valamelyik szomszéddal, ha kertjét a kutya összegázolná. Macska meg azért nincs a házunknál, mert a macska egy szabadságszerető lény – ezért is áll szívemhez oly közel – és szeret csavarogni. A helyi adottságok mellett viszont csak idő kérdése, hogy mikor kerül autó alá vagy gázolja el a vonat. Kezdetben többször próbálkoztunk is macskatartással, de sajnos mind odaveszett. A szomszédoknál is hol itt, hol ott van folyton „GYÁSZ".

Így csak Joszele, a feleségem és lányaim kanárija röpköd nálunk szabadon, s hullatja tollát, s tojja le a bútorokat, hogy a nők nem győznek takarítani rá. Én a madarat förtelmesen butának tartom, ezért inkább csak megtűröm, de tetszik, s így békében kijövök vele, még ha nehezményezem is ostobaságát. Ennek a madárnak a világ legszebb életet lehetne nálunk: egész nap élvezhetné a gyönyörű vidéket, berepülve az erdőt, mezőket, szabadon. Étel és ital várná idehaza. Na, de tökfej, annyi esze sincs, hogy visszataláljon, ha egyszer kirepül. Trópusi ma-

dár, görbe csőrével nem tud a földről enni, nem is klímaedzett, ezért menthetetlenül elpusztulna szabadon. Elődei közül már előzőleg kettő meglógott. Joszele már közel tíz éves, s eddig sikerült megóvni őt, állandóan ügyelve arra, hogy ha röpköd, ne legyen nyitva ablak... Hogy aztán így azért jól érzi-e magát nálunk, nem tudom. Mindenesetre feleségem meg a lányok kényeztetik, tutujgatják.

De Puskin, a hófehér kis üregi nyúl, az más! Ő az a bizonyos kivétel, ami erősíti a szabályt. Összes eddigi háziállataink közül beleértve a gyermekkoriakat is, ő volt a legkedvesebb. Véletlenül jutottunk hozzá, még kis nyuszi korában. Elvirától, a „pillangó" életet élő fodrászlány lakónktól örököltük, amikor végre sikerült magát örökáron rávarrnia valakire, s kiköltözött. A nyuszi nevét is Elvirától kapta, ami ugyancsak nem jelenti azt, hogy úrnője irodalmi ismeretekkel rendelkezett volna, s hódolatát a nagy orosz költő irányában kívánta volna leróni. Ó, nem, szó se róla, sokkal inkább a Puskin nevű likőr kortyolgatása ihlette meg, s késztette, hogy ezt a nevet adományozza az állatkának! Szóval, Puskint úgy örököltük. Az alagsorban, a kazán mellett volt a tágas ketrece, amelyben az éjszakákat töltötte. De nem ám alvással, hanem tisztálkodással és táplálkozással! Imádta a főtt krumplit, főtt rizst, a szénát és a sárgarépát, melyekből kapott is bőségesen. Reggel hét órakor, mikor a feleségem lement, ő már várta. Hófehér bundája, mintha éppen akkor jött volna a tisztítóból, ragyogott a makulátlan tisztaságtól. Feleségem kiemelte a grabancánál fogva, s útba indította, fel a lépcsőn. Puskin komótosan felszökellt a 15 lépcsőfokon, be az előszobába, hol a telefonasztalka alatt a direkt e célra leterített plasztik lapra odapisilt, ahogy illik, majd elnyúlt a fürdőszobaajtó előtti szőnyegen pihenni. Pontban nyolc órakor léptem ki én a hálószobából, ugyanis kilencre jártam dolgozni. A nyúl, ahogy meglátott, rögtön felült a két hátsó lábára, s füleit hegyezve várta, hogy fülébe szellentsek egy nagyot. Ezért a tettemért feleségem mindannyiszor ledisznózott. A szellentés után meg, mintha csak kéttörzsű fa lennék, a nyuszi elkezdett körözni két lábam között és körül, vagy egykét percen keresztül. Mikor lecsillapodott, nejem nyakon kapta, kilódította az ajtón a kertbe, s ő rögvest ment „dolgozni"! Mint mondtam, üregi nyúl volt, s majd egész nap ásott, csak ásott és ásott. Szabadon járt-

kelt, nem csak a mi, de a szomszédok kertjében is, sőt még a szemben lévő soron is! Majdnem minden kertben megvolt a maga palotája vagy lakosztálya, hol a bokrok között, hol egy fa tövében, hol egy rejtett zugban. Odahaza például a lakókocsim parkolójának betoncsíkja alatt. Érdekes, a szomszédok mind ismerték, szerették és megtűrték, mert – csodák csodája, ismerték el ők is – soha sehol, semmi kárt nem okozott! A veteményes kertekben sem rágott meg soha semmit, igaz ugyan, hogy otthon mindig jól teletömte a hasát, mielőtt útnak indult volna. Néha az ablakból figyeltem, ahogy sétált, vagy a napon fekve sütkérezett. A zöldségeket, salátát, répát, káposztát mindig nagy áhítattal szagolgatta, de nem kóstolta meg, beérte az illatokkal is, igaz, odahaza annyit zabálhatott kedvenceiből, amennyi csak belefért. Bár ez sem egyértelmű, hiszen előfordult, hogy napközben is megéhezett, ilyenkor ügetett haza, s kaparta az ajtót. Este rendszerint magától hazajött, de egyszer-kétszer megtörtént, hogy el volt merülve „a munkában", ilyenkor érte kellett menni, keresni kellett. Szerencsére ismertem a helyeit, csak meg kellett kopogtatnom a bejárat felett a földet, s ő rögtön iszkolt kifelé, szutykosan, mocskosan, s én vittem haza a bundájánál fogva. Ilyenkor feleségem korholta:

– Jaj, Puskin, hogy nézel ki! Olyan vagy, mint egy disznó!

De reggelre bundája mindig ragyogott, mint a frissen esett hó.

Bámulatos volt, ahogy munkálkodott. Gyönyörűség volt nézni ahogy előkaparta, majd tolta maga előtt a földet, ahogy bővítette folyosóit, befúrva magát akár két méter mélyre is a föld alá. Ha pihenőnapot tartott – főleg ha meleg volt, s gyermekeim valamelyike a pázsiton napozott –, akkor ő is elterült ott a fűvön, s élvezettel „tűrte", hogy fültövét vakargassák.

Ha észrevette, hogy én a garázs előtt az autó alá mászva szerelek, ő rögtön odafeküdt „kibicelni", s ott pihengetett mellettem. Általában a nyúl igen buta állat, talán a birkáéval egyszintű a szellemi nívója, de Puskin valahogy más volt. Képes volt a család iránt érzett ragaszkodását kimutatni, s igazi családtag is volt, kinek szabad járása volt a házban, a lakásban. Télen éppen csak körülnézni járt ki. Szeretett tévét nézni a bőr puffra felkapaszkodva, s azon elnyúlva. Na, meg persze

táplálkozni, azaz az éjjeli adagokon kívül szívesen elnassolgatott. Nagyon szerette a csokoládét, amiből persze csak morzsákat kapott, nehogy elcsapja a gyomrát, s imádta a Kellogot. Ha meghallotta a doboz zörgését – mert persze rendkívüli hallása volt – máris szinte önkívületbe esve robogott elő. Ha meg meglátta a dobozt az asztalon, felugrott, s addig „mesterkedett", míg kibontotta magának. Néha direkt elöl hagytuk a számára, hogy örömet okozzunk neki.

Ennyi evés, nassolás után persze bőven rakta a bogyókat szerte mindenfelé, az egész házban. Szerencsére a nyúlbogyó kemény, s nem hagy nyomot. Az egész család tűrte és takarította. Ha csengettek, és jött valaki, hát rögtön rohantunk seprűért, lapátért, s söpörtük-szedtük a bogyókat, nehogy a látogató megszóljon minket.

Feleségem feladata volt, hogy Puskin fogait időnként megstuccolja. A puha ételek fogyasztása következtében ugyanis nem koptak olyan mértékben az agyarak, ahogy a természet rendelte, így utána kellett segíteni a körömollóval. Puskinnak ez nemigen volt ínyére, s ha meglátta feleségem kezében a körömollót, rögtön menekült. De nem volt mese. Feleségemnek megvolt a kellő gyakorlata, lenyomta, egy-két fogás, csitt-csatt, kattanás, s már kész is volt. Feleségem igen szerette Puskint, valószínű, hogy rokonlelkek voltak, s nagyon becsülte a nyulat rendkívüli szorgalmáért, tisztaságáért. Puskinka majd 10 évet élt köztünk, s úgy halt meg, mint egy ember. A virágoskertben, az orgonabokor alá temettük, és még ma is gyászoljuk.

Egyszer a szemben lakó öreglány egy napra ránk bízta a pár hetes kiscicáját, mert valahová el kellett mennie. A cica még sohasem látott nyulat, a nyúl meg soha nem látott még kiscicát. A cicuska persze rögvest játszani akart, s erre a célra Puskin füleit tartotta legalkalmasabbnak. Puskin egy darabig tűrte, de aztán megunta, s le akart lépni. A cica nem értette, hogy a „nagy fehér cica" miért nem akar tovább játszani?! Hopsz, felugrott a nyúl hátára, mire Puskin usgyi, nekiiramodott, s rohant be a szobába, majd ki a folyosóra, de a cica végig ügyesen kapaszkodva lovagolt! Mi majd megpukkadtunk a nevetéstől! Végül is a cica belefáradt s félrevonult. Igen ám, de akkor meg a nyúl kezdte őt „buzerálni".

Vidám, jó szórakozás volt elnézni őket!

Járgányaim

Ahogy a világ változik, azzal párhuzamosan változnak az emberek is.

Gyerekkoromban én is, mint a többi gyerek, boldog voltam, ha volt biciklim, játékaim: karika, kerékabroncs, rongylabda. A mostani gyerekek számára ezek a játékok szinte ismeretlenek. Az én büszkeségem egy Steyer Waffenrad kerékpár volt. Manapság az ifjúság még vidéken is autóra és nem is akármilyen autóra tart igényt. Ami engem illet, én ebben nem találok semmi kivetnivalót. Így van rendjén, ezt kívánja a haladás szelleme, amit a szülőknek tudomásul kell venniük.

Kóborló éveimben nyugaton bizony sokat jártam gyalog. Azonban mihelyst tehettem, motorizáltam az életem. Nürnbergben a Valka lágerben már szert tettem egy háborút kiszolgált, öreg Adler motorkerékpárra, mely aztán elkísért a Labour Service-be is. Ezzel jártunk Pfalzba Jaruska Jóskával kurizálni. Ezt követte egy NSU Max, melyet mint egyetlen vagyontárgyamat vittem a házasságba. Feleségemnek sem volt többje. A null-pontról indultunk. Amikor már Stuttgartban laktunk, akkor jutottam először autóhoz, egy öreg, kimustrált, rozoga, 4 ajtós Skodához. Bauer Robi hozta ajándékba Belgiumból, neki már jobb volt. Robi eredeti szakmája az autószerelés volt, és nagyon értette azt. Öreg az állat, de a motorja még jó, kár lenne ócskavasnak. Csak idő és munka kell bele, s még elmegy egy darabig – mondotta.

Egy másik barátommal, Bukor Ferivel, aki művésze az autóknak, tényleg vizsgaképesre pofoztuk. Igaz, hogy külsőre öszvér volt, mert a fényszórók Austin, a lökhárító Porsche, a kilincsek és a tükör Ford, a díszléc Mercedes kocsikról kerültek az eredeti Skoda karosszériára. Műszakilag kifogástalan állapotban volt, mert az első nekifutásra levizsgázott. Egyetlen hátránya az volt, hogy gyakran igazoltattak, nem mintha valami szabálytalanságot követtem volna el, de kíváncsiak voltak, hogy milyen járgányt hajtok. Ezidőtájt a Bosch-nál dolgoztam, és munkába járni nagyon megfelelt. Egy reggel a feleségem idő előtt ébresztett fel (ugyanis délutános voltam), és azt mondja:

– Lenn voltam a boltban, s Lindemann, a boltos azt mondja, hogy látta reggel a kocsidat Leonbergnél az árokban. Történt valami?

– Asszony! Ne viccelj! Azzal jöttem haza az éjjel. Itt áll a ház előtt!
– Nem áll itt! – mondja a nejem.
– Kedvesem, te valamiért ki akarsz húzni engem az ágyból. Ki a fene vitte volna el ezt a vén taligát?

Az asszony addig-addig erősködött, míg ki nem kászálódtam az ágyból, s a kocsi valóban eltűnt.

A tulajdonos háziúr, Izsák bácsi, a békásmegyeri kitelepített sváb vitt el a kocsiján ahhoz az árokhoz, ahol a boltos állította, hogy látta az autómat. Ott volt. Valószínű, „hozzáértő" srácok vitték el a taligát megsétáltatni, mentek is vele 32 km-t, s mikor kifogyott a benzin, ott hagyták az árok partján. Csak benzin kellett bele, s ment az még az év őszéig, a vizsga érvényességéig.

Akkor „Bukor úr" a még meglévő Max-ért cserébe egy az egyhez hozott egy érvényes vizsgával rendelkező Opel Cabriot. Nem sokáig élvezhettem, pedig helyes kis autó volt, de a második héten belémhajtott egy kocsi, s az enyém igen megrongálódott. A biztosító fizetett. A belémhajtó volt a hibás, s feleségem is igen szép fájdalomdíjat kapott a fején látható puklijáért. Ebből a pénzből vettük az első modern autónkat, egy Renault 4-est. Egyszerű, de igen praktikus kocsinak bizonyult. Akkoriban fogtunk hozzá az építkezéshez. Sok anyagot szállítottam azzal, de sohasem hagyott cserben. A költözködést is az vele oldottuk meg. 150 000 km után a karosszéria tönkrement, s így vizsgaképtelenné vált.

Az építkezéshez, a ház berendezéséhez sok pénz kellett. Ekkor a BBC-nél (Braun Boweri-nél) dolgoztam Eberbachban. Évekig dolgoztam egyfolytában éjjeli műszakban, mert jól megfizették. Vállaltam, hogy majdnem üresben járatom a motorokat, a tekercselő gépeket melegen tartva, hogy mikor jön a nappali műszak, teljes gőzzel kezdhessék a munkát. A gyárban főleg nők dolgoztak, s a munkavédelmi törvény tiltotta a nők éjszakai foglalkoztatását. Teljesen egyedül voltam a nagy csarnokban, s reggel 5-kor léptem ki az utcára. Közúti jármű felénk nem járt, s mivel 10 km az út hazáig, tehát feltétlenül szükségem volt kocsira, méghozzá olyanra, amely télen, a hideg reggelen is indulásképes.

Akkoriban nyílt meg Eberbachban a Skoda képviselet. A keleti államokban, beleértve a Kárpát-medencét is, 25-35°C-os hideg is előfordul telente, s ott futott a legtöbb Skoda. Ha ott jó, akkor a Neckar völgyében, ahol csak ritkán fordul elő -10 –15°C-os hideg, itt is jó kell, hogy legyen.

A keleti kocsikat a németek nem favorizálták, főleg bizonyos előítéletek miatt averziókkal viseltettek irántuk. S aki ilyen típusokat vesz, az főleg anyagi okokból teszi, mert jóval olcsóbbak, mint a nyugati autók. Én különösen olcsón vettem.

A tulajdonosnak az üzletben előadtam, hogy egy Kanadából többször Európába látogató barátomnak keresek kocsit, melyet én is hajthatok, ha ő nincs itt stb. Jó volt a szöveg, és a kereskedő jó üzleti érzékkel rendelkezett, mert vette a lapot: indulóban lévő üzlet lévén kellett a reklám is, így 20% kedvezményt ajánlott fel, ha a hátsó ablakra ráteheti nagybetűs cégfeliratát. Amennyiben magam hozom el Fürth im Waldról, a vámraktárból, úgy a szállítási költséget is megspórolhatom. Azonnal elhozhatom, tetszés szerinti színűt. Úgy is lett. Bevált. Majd 10 évig megvolt.

Ekkor azonban, teljesen váratlanul, majdnem ingyen kaptam egy „Békát", azaz egy DS 21-es Citroent.

Így történt: Ebben az időben üzletvezető voltam a Coop benzinkútnál. Egy igen barátságos, jómódú gépészmérnök úr vásárolt nálam két autógumit, mert a kocsiját műszaki vizsgára (TÜV) kellett vinnie. Két nap múlva megjelent a kocsival, amely féloldalra dőlve araszolt. Kiszállt az autóból, és elmondta, hogy a kocsi ugyan átment a műszaki vizsgán, de előző este, mikor elment vele, kilyukadt a fékvezetéke a bal oldalon. Tudvalevő, hogy a Citroennél az olaj speciális, hidraulikus fékolajként is szolgál. Szakember lévén, emberünk tudta, hogy segítsen magán. Fogóval elvágta a baloldali vezetéket, majd eltömítette, s féloldalt oldalazva hazadöcögött vele. Csak reggel vette viszont észre, hogy az előző esti gyér világításnál rossz helyen vágta el a vezetéket, s így a kocsi egész oldalát le kellene bontani a vezeték cseréjéhez.

Úgy gondolta, hogy a munkabér többe kerülne, mint amennyit ez a 14 éves kocsi ér, ő maga nem ér rá megcsinálni, tehát ha én adok ne-

ki 200 márkát, amenynyibe az új gumik kerültek, itthagyja nekem, s csináljak vele, amit akarok.

Rögtön ráálltam az alkura, odaadtam a pénzt, ő meg a kocsi papírjait. Ezután beállítottam az autót az épp használaton kívüli autómosóba. Tudtam, hogy a gumiabroncsok más típusú autóra is passzolnak, így újból eladni azokat nem lesz gond.

Délben arra vetődött egy régi jó ismerősöm, egy jugó-magyar fickó, a Cula Jóska, aki az autó szakma minden csínját-bínját Franciaországban, a Citroennél tanulta.

Látta a „Békát" ott állni, és kérdezi, mi a baja.

Elmondtam.

Kinyitja a motorháztetőt, belenéz.

– Megyek szerszámokért, s egy órán belül hajthatod!

Nem cserélte ki az egész vezetéket, hanem csak a hibás részt vágta ki. Felfelé görbítve a megmaradt vezetékdarabot, hozzáforrasztott egy toldást, s már kész is volt. Annyi volt a különbség, hogy az olaj nem egyenesen, hanem egy kis görbülettel folyt.

Csodás kocsi volt, ami a biztonságot és a kényelmet illeti: azóta sem volt ilyen járgányom.

A Skoda közel járt a 100 000 kilométerhez, s ment ugyan minden hiba nélkül, de amortizálódott, s az eladási értéke nulla volt.

Eldobni azért kár lett volna.

Úgy döntöttünk, hogy odaajándékozzuk a feleségem NDK-ban élő unokaöcscsének, a Lacinak.

Az öcskös lejárta a lábát, de hiába: az NSZK-ból használt kocsit az NDK-ba bevinni az ottani rendelkezések szerint nem lehetett. Kivéve azt az egy lehetőséget, amennyiben egy NSZK állampolgár a tulajdonában lévő gépjárművet még életében, közjegyző előtt végrendeletileg egy egyenesági rokon NDK állampolgárra testálja, ha meghal, a kocsi is mehet, mint örökség.

Ilyen az abszurd lehetetlen.

Az apósom ekkor már súlyos beteg volt. A Skodát ráírattam a nevére, miközben forgalmon kívülinek jelentettem be, s felbakoltuk az udvarban. Ezután kihivattuk a közjegyzőt, aki jegyzőkönyvileg igazolta,

hogy a most már apósom tulajdonát képező Skodát örökül hagyja az NDK-ban élő unokájára, Váczi Lászlóra.

Apósom fél év múlva meghalt, és érvénybe lépett a végrendelet. Átküldtük a papírokat az NDK-ba.

Rövidesen megérkezett az NDK Közlekedési Minisztériumától a beviteli engedély. Igen ám! De csak most kezdődött az igazi probléma: hogyan juttatjuk át a kocsit? Ugyanis a saját „lábán" nem mehetett! Bejelenteni, mint üzemképes autót az NSZK-ban márt nem lehetett, lévén a tulajdonos NDK állampolgár. Vámtáblát azért nem kaphattunk, mert az NSZK kormányának felfogása szerint az NDK: belföld. Az NDK álláspont szerint az NSZK: külföld, s így ők a piros „próba"-rendszámtáblát viselő kocsikat nem engedik be.

Nem maradt más választásom, mint kibérelni egy autómentő-trailert. Erre feltoltuk a Skodát, utána akasztottuk a „Békának", s irány az NDK.

Támadt is csődület a határon! Mint mondották, ilyen még nem fordult elő, valószínű, azóta sem.

A vámosok nem is hittek a papírok valódiságának, máig fel nem hívták telefonon a minisztériumot, ahonnan végül is igazoltak minket. Olyan nagy volt a meglepetésük, hogy az ott uralkodó szokások ellenére át sem vizsgáltak bennünket.

Laci később a Skoda 100 000 kilométerére rátett még 170 000-et, s még ezután is el tudta adni 10 000 keletnémet márkáért.

A Béka is futott nálam még sok-sok ezer kilométert. Mint benzinkutasnak, gyakran volt lehetőségem alkalmi vételekre, de mint alkalmazott, rendszeresen nem foglakozhattam autókereskedéssel. Saját családomban ekkor már a két lányomnak is volt jogosítványa, s így vehettem nekik még használható, de olcsó autókat.

A Skoda után, mind a mai napig, nekem nem volt új, csak használt autóm. Egyszerűen azért, mert nem volt rá pénz, ugyanis sokkal fontosabb volt a ház részleteinek törlesztése és a lányok iskoláztatása.

Számomra mindig az volt a fontos, hogy a kocsi jó legyen, s elvigyen oda, ahova menni szándékozom. Mindemellett soha nem kellett egy autóm miatt sem szégyenkeznem.

A Béka után, egy meseszép Opel Admiral-hoz jutottam, szintén igencsak olcsón. „Születése", azaz új kora óta ismertem, mert mindig nálam tankolták. Hat éven át mindannyiszor megcsodáltam. A tulaj ápolta, gondozta, s mindig úgy nézett ki, mintha most gördült volna ki a gyárból.

Egy alkalommal jön Kraus úr, a kocsi gazdája.

– Na, jól nézze meg! Lehet, hogy utoljára látja, holnap ugyanis már másik kocsim lesz!

Elmesélte, hogy nemrég vett rá új gumikat, de nem járt jól vele, mert 120 km-es sebességnél úgy zúgnak, hogy a felesége úgy érzi, mintha egy méhkasban utazna. Így nem tudja élvezni az utazást, s már unja is ezt a kocsit. Mivel gazdag emberek voltak, a férj rendelt egy Commodore-t, amit már másnap meg is kap.

– Ezt meg 4 000 DM-ért beszámítják a vételárba – tette hozzá.

Feleségem is éppen ott volt, s összenéztünk.

– Kraus úr! – mondtam – Ha Ön nem adja oda a régi autót, hanem készpénzben kifizeti a 22 000 márkás vételárat, akkor ön kap 1 000 DM kedvezményt. Nemde?

– Igen. – válaszolta.

– Tudja mit, Kraus úr? Felezzük meg ezt az ezer márkát! Én itt helyben adok magának 3 500 DM-t a kocsiért!

Kraus úr főkönyvelő volt egy nagy vállalatnál, s így azonnal „leesett nála a húsz fillér".

– Rendben! – mondta, hiszen így összesen 4 500 márka üti a markát.

Egy perc, s máris enyém volt az autó. Reprezentációs kocsi volt, Kraus úrék csak hosszú utakra használták, s ami a lényeg, ragyogóan ápolták, s tartották karban. Nekem is luxus volt.

Ezidőtájt már gyermekeimnek is volt kocsijuk, s az is előfordult, hogy a családnak 3-4 autója volt, persze mind használtak. Az Admiral többször járt Magyarországon, amikor néhány barátom „kikölcsönözte". Sokáig megvolt az autó, mígnem az egyik barátom az egyik ilyen kölcsönzés alkalmával Jugoszláviában összetörte. Anyagi veszteség nem ért, a kár megtérült.

A sok cserebere közt emlékezetes még egy eset, mégpedig a Fiat 128-as sportautó, amit a lányaimnak vettem. Tanulságos történet.

Bleistein úr, igazgató tanító, ugyancsak régi kuncsaftjaim közé tartozott. Egy nap kissé lógó orral érkezett tankolni, s elpanaszolta, hogy a kocsi nem ment át a műszaki vizsgán. A műhely olyan sokat kért a javításért, hogy az már neki nem éri meg, s egyébként is sokáig eltartana, inkább vesz egy másikat. A Fiatnál 800 DM-et ígértek érte, így, ahogy van.

Megmutatta a műszaki vizsga „leletét": korróziós alul, a visszapillantó tükör matt.

Én igen jóval voltam Bleistein úrral, s ha volt rá időnk, gyakran elbeszélgettünk. Így visszaemlékeztem arra, a körülbelül két évvel ezelőtti beszélgetésünkre, amikor olaszországi szabadságáról jövet elmesélte, hogy Torinóban bedöglött a motorja, s a gyárban 3 500 DM-ért vadonatúj motort tettek bele, 99 000 km óraállásnál. Most ez az óra 135 000 kilométert mutatott. Nocsak! – gondoltam, ez szinte „gyermekkor". Ha a Fiatnak megér 800 márkát, akkor nekem is megér annyit! Szó szót követett, s végül nekem adta el.

Hazaérve alátámasztottam, s bemászva a kocsi alá csodálkozva állapítottam meg, hogy két kis lyuk kivételével az alváz nem korrodálódott. Ezeket azon nyomban behegesztettem.

Feleségem pedig nekiállt, hogy belülről is kitakarítsa. A kocsiban pokoli bagószag volt, a padlón megszámlálhatatlan csikk, és töménytelen szemét.

Jól sejtettem: a vizsgáztató mérnök személyes sértésnek vette, hogy valaki ilyen mozgó szemétládát akar levizsgáztatni. Hogy kitoljon vele, alul csavarhúzóval átfúrta az alvázat, s megbuktatta.

Belülről gyönyörűen kitakarítva, szagtalanítva, kívül felpolírozva, ragyogó állapotban, hiba nélkül vizsgáztattam le.

Jelenlegi járgányomat, egy 220-as diesel Mercedest négy éve vettem, ugyancsak véletlenül. Ekkor már nyugdíjban voltam. Egy szombat reggel újságot olvastam, s megpillantottam benne a hirdetést. A megadott számból rögtön tudtam, kiről van szó, ismertem a kocsit is.

– Mi történhetett? – kérdeztem magamtól –, hogy X úr eladja a Mercijét 7 000 márkáért, amikor pedig megér az vagy tízezret is!

– Anyuka! – kiáltottam feleségemnek. – Öltözz azonnal, megyünk Dallauba, X úrhoz.

Nem telt bele fél óra, ott is voltunk. Elsőként érkeztünk, még nem jelentkezett más a hirdetésre.

X úr is megismert. Kérdeztem, mi a helyzet, mert érdekel a kocsi.

– A jobb hátsó fék besült. Ezenkívül télen a feleségem belülről le akarta törölni az ablakot, s a gyémánt gyűrűjével megkarcolta az üveget. De különben rendben van. Ismeri a kocsit, 95 000 km van benne. Én rendesen szervizeltettem, és garázsban tartom.

– Hát persze, tudtam én, hogy miért igyekszem!

– Tudja – mondta X úr – beszámítanák az új autóm árába, de jobban járok, ha készpénzzel fizetek. Tudja mit? Én magát jól ismerem, adjon érte 6 000 DM-ot, de 3 500-ról állítsuk ki a papírt. Ráadásként megkapja az 5 téli gumit, tárcsákkal együtt.

Értettem. X úr építési vállalkozó volt, s mint veszteséget, az egész összeget teljes egészében le tudta írni az adójából. A Mercedes cég ilyen sutyi üzletbe nem megy bele, de én, mint privát... Kinek mi köze hozzá?! Azonnal belementem.

A beteg féket lecseréltem, a bontóban kaptam egy jót 50 márkáért. Az üveget hagytam. Eleinte ugyan nagyon zavart, de lassan megszoktam A látásban nem akadályoz, most 180 000 km van benne, s a motor úgy ját, mint az óra. Már így is megfizetődött.

Sokkal inkább bosszantó, hogy Budapesten többször feltörték, tönkretéve az ajtó zárjait. Elvinni nem tudtak semmit, mert üres volt, elindítani meg csak én tudom. Más országokban is törnek fel, lopnak el autókat, de a nyugati országokban az autótolvajok „művészek". Pillanatok alatt nyitják fel a kocsit, és elvisznek mindent amit találnak, de nem rongálják sem a zárat, sem a karosszériát. A károsult ilyenkor csak magát hibáztathatja, ha hagyott valami értéket a kocsiban. Ezzel szemben Magyarországon a vandalizmus elképesztő, s ha ez így megy tovább, meglátszik majd az idegenforgalom visszaesésén. Akinek a kocsi-

ját egyszer ilyen barbár módon megrongálják, az nem jön ide többet, sőt még másokat is lebeszél a az ideutazásról.

Németországban én a kis népek között élek, így sok negatív véleményt hallok.

Nem értem, hogy a magyar hatóságok ennek a problémának miért nem tulajdonítanak nagyobb jelentőséget, valamint arra is több figyelmet kellene fordítaniuk, hogy az autósok viselkedése a közúti forgalomban egyenesen botrányos. Teljesen hiányzik – kevés kivételtől eltekintve – az, amit vezetői kultúrának neveznek Európában.

Jó néhány évvel ezelőtt Faludy Gyurka 75. születésnapjára voltam hivatalos, Torontóba. Ebből az alkalomból egy neves rendező, David Harley – a Wallenstein dokumentumfilm rendezője – a kanadai állam megbízásából filmet forgatott Faludy Gyurka ugyancsak hányatott és eseménydús életéről, beleértve Recsket is. Ez utóbbival kapcsolatban került szóba az én szökésem története is, amelyben van egy epizód, az úgynevezett „végrehajtó eset", amelyre David mellékesen rákérdezett:

– Hol történt ez pontosan? – Mondom neki.

– Egy Horváth Tibor nevű fényképésznél, a Ferenc körút 44-ben.

– Te! – mondja David. – Itt Torontóban is van egy Horváth Tibor nevű fényképész.

– Lehet – mondom –, gyakori név.

Délben forgatási szünetet tartottak, és David eltűnt egy rövid időre. Mikor megérkezett, nevetve mondta:

– Tíz perc múlva itt a haverod.

És tényleg ő volt: a kis Hori, a Jotyó – ahogy neveztük.

Jött, összeölelkeztünk, majd részletesen elmesélte a náluk történteket. Mindannyian dőltünk a nevetéstől.

Horváth Tibinek Torontóban az Isten jól felvitte a dolgát – olyannyira, hogy a forgatási idő lejárta után meghívott a saját házába egy hétre.

– Te öregem! – mondta egy délután. – Hogy az ördögbe internáltak téged?

Kezdem a mondókát, hogy volt nekem egy Berwald Miklós nevű haverom…

– Te! – szakít félbe Jotyó –, én ismerek egy Berwald Miklóst, de az nem magyarországi, hanem nagyváradi. Én csináltam a lánya esküvői képeit pár évvel ezelőtt. Várj! Előkeresem a címét.

Elő a feljegyzésekkel! Néhány perc múlva meglett a számla, s vele együtt a telefonszám is. Felhívtuk. Kimegy a csengetés, majd egy női hang szól:

– Hallo! Mrs. Berwald.

Már a hangról felismertem: ez Erzsi, Miklós felesége.

– TEL HAY! – köszöntem. Ez volt 1944 őszén a Hold utcai titkos nyomda belépő jelszava.

Egy másodpercnyi döbbent csend, majd jön a válasz:

– TEL HAY! Ki vagy?

– AMHU! (barát) – válaszolom.

Egy meglepett sikoly:

– Csak nem te vagy a Michnay Gyuszi?!

Egy óra múlva már együtt ültünk, ölelve, csókolva egymást.

Én belátom, ennyi véletlen több a soknál, de megvannak a címek, telefonszámok, a történetemben élő személyek élnek, elérhetők, megkérdezhetők, s aki nem hiszi, járjon utána.

Pogány Gyurit 35 évi hosszas keresés után találtam meg Sydneyben. Egy részlet a leveléből:

„Könnyes szemmel olvastam soraidat. Sokat szenvedtünk, sok mindenen mentünk át, de ha minden újból történne, ugyanúgy cselekednék"...

Ezek a sorok méltán jelképezik mindazt, amit Schiller a „Bürgschaft" című csodás barátság-himnuszában megírt.

Pécsi cöger időmben egy nyáron, Harkányban voltunk kihelyezésen. Harkány ekkor még egyáltalán nem volt kiépítve; a tó feneke még homokos volt, és az öltözők faépítmények voltak.

A tó melletti parkban táboroztunk, s időnként lejártunk a tóra fürödni. Egy fürdés alkalmával Király „növendék úr" elvesztette az aranyfogát. Alász plajbász.

Pár nap múlva ismét fürdeni mentünk, amikor is Varga Álmos elkurjantotta magát:

– Na én most felhozom a Király növendék úr fogát!

S azzal lemerült a már akkor is zavaros és büdös vízbe, majd felbukkanva a tenyerében, a homok tetején ott csillogott az aranyfog...

Ugyancsak harkányi emlék: a szőlők között harci gyakorlat közben teleettem magam szilvával, ami rendesen elcsapta a gyomromat, s hasmenésem támadt. Beszaladtam hát egy ott lévő istállóba a dolgomat elvégezni. Utána zavarba jöttem, ugyanis nem volt nálam papír. Sebaj! Hápogó, selymes kiskacsák voltak egy borító alatt. Egy gyors mozdulattal kiemeltem a hápogva tiltakozó kis jószágot, és segítettem magamon. Nem láttam, hogy tettemnek szemtanúja is van, az akkor érkező Szőcs főhadnagy, aki olyan nevetőgörcsöt kapott, hogy alig lehetett csillapítani.

Komolyságát soha többé nem tudta megőrizni, amikor csak elébe kerültem...

Tohonya

Drága barátom, padtársam, állati nagy csibész volt. A sors iróniája, hogy vele is Recsken találkoztam.

Fonyód-Bélatelepen katonásdit játszva táboroztunk. Délelőtt menet- és harcászati gyakorlatunk volt, délután szabadon fürödhettünk a Balatonban. Éjjel fegyveres őrséget kellett adnunk. Egy éjjel Tohonyával ketten adtuk az őrséget a sátrak között. Ahogy állunk egy fa alatt az árnyékban, puskával a vállunkon, a szép holdfényes éjjelen, mit látunk?

A parancsnoki sátorból kitámolyog a félkarú és erősen nagyothalló Péter ezredes úr, és a töltésen át ballag a bokrok közé. Tohonya meglök, felkap egy – a konyhasátor mellé támasztott lapátot és int: menjünk az öreg után. Látjuk, hogy az öreg ép karjával egy fának támaszkodva lekuporodik a dolgát végezni. Tohonya nekem adva puskáját, csak a lapátot tartva csendben az öreg mögé lopódzkodott, és az öreg feneke alá tolta a lapátot. Amikor úgy gondolta, hogy az öreg készen van, a „termékkel" együtt visszahúzta a lapátot.

Az ezredes úr – mint mindenki, aki a természetben végzi a dolgát – automatikusan visszapillantott az eredményre. Igen ám, de nem volt ott semmi! Hol van? Az öreg úr a zseblámpája fényénél kétségbeesetten kereste egy ideig, majd feldúltan visszament a sátrába. Reggelre szemmel láthatóan teljesen belebetegedett, letört, olyannyira, hogy három nap múlva Szőts Muki főhadnagy úrnak önként vallottunk.

Az ezredes úr azonnal felderült a kihallgatás után, meg is ölelt bennünket, mert ugye egy katonaiskolában a szolgálati utat be kell tartani!

Panci bácsi, alsóörsi plébános, hivatalos nevén Juszt István prépost, kedves, angyali, jó humorú, nagy tudású, öreg „oktató barátom" volt Kistarcsán.

– Bizony, az embernek élete során gyakran kell lépést váltani, ha nem akar lemaradni! – ő ugyanis huszártisztből lett pap – majd így folytatta:

– Mikor felvettek az akadémiára, azt mondták, lehet, hogy egyszer hősi halált kell halnom a hazáért! Mikor pappá szenteltek, közölték, hogy eljő a nap, mikor az Úr magához szólít. Mielőtt idehoztak Kistarcsára, azt mondták: itt fogok kifingani!

Panci bácsi amellett, hogy pap volt, nagy tudással rendelkezett, s a szépművészet, a filozófia és az irodalom terén óriási szellemi kincsek birtokában volt, melyet szívesen osztott szét azok között, akik vették a fáradtságot, hogy őt hallgassák. Úgy én, mint még néhány kiválasztott, kik hasznosítani kívántuk az időt, éjszakánként a folyosói napos asztal körül összegyűlve igen sokat tanulhattunk tőle. Én, mint az úgynevezett „öreg" internáltak egyike, igen szerencsés voltam, mivel itt sikerült olyan szellem- és jellemnagyságokkal összeakadnom és összebarátkoznom, mint Rainprecht Tóni, Faludy Gyurka, Pásztor Pista, Kertész Géza stb., kik nemcsak méltósággal és sztoikus nyugalommal viselték sorsukat, de nem hiányzott belőlük a jó adag humor sem. Mi sem állt távolabb tőlük, mint a gyűlölet! „Bocsáss meg nekik Uram, nem tudják, mit cselekszenek!"

Az internáló táboroknak is megvoltak a maguk fura szerzetei. Köztük Andy Beiber jr., korunk nagy moralitája, ahogy azok mondták, akik korábban is ismerték. Hogy milyen buli miatt került Recskre, arra már nem emlékszem, de több aranyköpése íródott be intellektuál internáltak emlékkönyvébe.

– A jatthaverság fogalma nem tévesztendő össze a verébség fogalmával! – avagy:

– A legszebb nő is szellent néha büdöset.

Egy kis történet, melyet Dr. Jónás Pali (JOPA), amerikai egyetemi tanár barátomtól hallottam:

– Képzeld el, egyszer Amerikában elmentem evezni egy tóra. Egyszer csak mit látnak szemeim? Szemben velem Bizser húzza az evezőt, előtt egy rusnya kövér, öreg, ami nő, tele „gagyival". Mellém érve, ő is megismer, széttárja a karját, és azt rebegi: „JOPA, hidd el, ez nehezebb, mint a kőtörés!"

Egy alkalommal Recsken sikerült neki gr. S.J.-vel együtt elcsennie az ÁVO-s kutyák ételvödrét, de rajtakapták, jól megverték és lehordták őket. Akkor így védekezett:

– Felügyelő úr, elnézést, de nem mindenkor jut hozzá az ember, hogy egy moslékosvödörből ehessen egy született S. gróffal!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Vérbajtárs

Akadtak rabok, akik egyetlen alkalmat sem szalasztottak el, hogy a mindenkori állapotokat, történeteket, vélt vagy valós változásokat a legkisebb részletig analizálják. Így közéjük tartozott Pethő Gyuri, aki megállapításait „tisztán látom a helyzetet…" kijelentéssel kezdte. Így vált szólássá, hogy „tisztán látom a helyzetet, akárcsak Pethő Gyuri!"

Bécs, 1970 körül. Egy kedves kis kávéházban a Grabenen vidám női társaság traccsol. A szót Bébi, Dr. Weiss András ősbarátom felesége veszi át, azaz meséli, hogy egyszer hogyan találkoztunk:

– Szóval, ülünk a kávéházban, s én mondom: „Úgy, szóval akkor tisztán látom a helyzetet, akár csak Pethő Gyuri!", s ahogy ezt kimondom, képzeljétek, felugrik a szomszéd asztaltól egy óriás szakállas őrült. Odarohan hozzám, nyakamba borul, ölel, csókol, majd hirtelen sóbálvánnyá merevedve rám néz, s ezt dadogja: „De asszonyom, ön nem lehetett Recsken!"

A Vérbajtárs (Dr. Vér Zoltán) volt.

Bodor Poldi és a lekvár

Poldikám egy időben gyakran járt Németországba üzleti ügyekben. Útja gyakran vezetett felénk, s ilyenkor a hétvégét nálunk töltötte. Szívesen láttuk vendégül, mert szerény, igénytelen, házias és segítőkész embernek ismertük.

Épp átköltözőben voltunk Stuttgartból az új lakásunkba, Zwingenbergbe, de én a felmondási időm lejártáig a régi lakásunkban, Gerlingenben laktam. Egy este betoppan Poldi. Mondom neki:

– Szundíts csak nyugodtan, ameddig akarsz, de nekem korán reggel munkába kell mennem, a kulcsot tedd a lábtörlő alá, ha elmész.

Délután megyek haza, a kulcs a megbeszélt helyen, s az asztalon egy cédula: „Jules! Megettem az üveg lekvárodat, nagyon jó volt. Elnézést!"

Miit? A lekvárt? De hát egy üveg sincs a lakásban, azokat már mind átköltöztettük! Vajon mit falt fel ez az őrült ürge? – morfondíroztam magamban, és elkezdtem keresni az üveget a lakásban.

Meg is találtam az üres üveget, melybe három évvel korábban saját magam készítettem légy- és darázscsapdának maszatot! Poldinak semmi baja nem lett tőle. Be kell látni, hogy a dolgok úgy vannak jól, ahogy történnek, s az embernek néha jó, ha nem tudja mitől hízik! Nemdebár, ugye?!

Dr. Marton József

Jóska nagydarab, joviális kinézetű tag, szegedi parasztszülők sarja és szintén menekült. Jóllehet, bikkfanyelvű, de igen élelmes jogász volt, aki bátran és eredményesen képviselte (szerény obulusok ellenében) jogi ügyekben kevésbé járatos honfitársai ügyes-bajos dolgainak intézését, s ebből szépen meg is élt. Egyszer azonban, hogy-hogy nem, elloptak tőle 1000 dollárt, ami abban az időben igen nagy pénz volt.

Annyira a szívére vette, hogy meg is zavarodott, s ennek látható jeleként a salzburgi Mozart-Platzon prédikációt tartott a galamboknak, öklét rázva, s mellét verve.

Jöttek a mentők, és elszállították a diliházba. Ott aztán pár hét alatt sikerült visszanyernie lelki egyensúlyát, így kiengedték. Pénze azért még volt, de a lakását közben másnak adták ki.

Lényeg az, hogy eljött a munkahelyemre, a „magyar Irodá"-ra, segítenék-e neki lakáshirdetést feladni, mert ő nem ír helyesen németül. Bennem megszólalt a kisördög, s az alábbi hirdetést adtam fel: Akademiker sucht Zimmer in O-Buss Nahe, Dr. Ottmar Kurna a kiadóba.

Jöttek is a válaszok, sőt kapott egyet dr. Ottmar KURHAT névre is. Kapott is lakást.

A legkisebb valami is több, mint a legnagyobb semmi! – ez volt a szava járása.

Iván és a vaddisznó

Meleg nyári éjszaka. Bóbiskolok a hegytetőn a „bunker" bejárata felett. BUMM! BUMM! – hallok két lövést dördülni az alsó bejárat felől. Szent ég, mi lehet?! Fél perc se telik el, csörög a telefon. Iván, a szlovák fiú az, az alsó posztról:

– Istenem! – dadogja. – Agyonlőttem valakit! Hívd az MP-t!

– Biztos?

– Biztosan nem tudom, csak hörgést hallok a kerítés felől. Mit tehettem volna, nem állt meg!

Lecsörtetek a domboldalon. Iván reszketve vár. Óvatosan elindulok a zseblámpával a kerítés mellett. Megvan! Hatalmas vaddisznóra esik a lámpám fénye, már az utolsókat rúgja. Nem csoda, hogy nem válaszolt a „Who is there?" kérdésre! Megyek, s felemelem a telefont. Nem az MP-t, hanem a szolgálatvezető őrmestert hívom, hogy a váltást ne a Jeep, hanem a Dodge hozza.

Másnap vaddisznósült volt ebédre.

A csempész

Éjfélre járhatott a francia határon lévő, fischbachi Depo-ban, ahol a szélső fasor a határ, kerítés tehát felesleges. Hirtelen fény villan az erdei úton. Jön az ügyeletes tiszt, az OD (officer on duty). Hallom a felső posztot:

– Halt! Who is there?

Eltelik két-három perc, fordul a fény. Mi a fene, hozzám nem jön? – morfondírozok magamban. Felbaktatok az ösvényen a felső poszthoz, s jelzek a lámpámmal. Egy lengyel őrmester van szolgálatban ott.

– Panye, mi az? – kérdezem – Elment az OD?

– OD a fenét! – neveti – Csempész!

– Csempész? Na és...?

– Na és! – mondja nevetve. – Én nem vagyok német finánc! Ledobattam vele két ládával a nála lévő pezsgőből, s megmutattam, merre van a kijárat. Aztán szóltam Olsevszkynek telefonon, engedje ki, a „vám" már fizetve...

A Tyukász

Egy este Hefty kovács haverommal „randira" mentünk, s éppen úton voltunk Landau felé az autóval.

– Te! – bök meg Hefty. – Nézd csak, itt előttünk, ez a Tyukász!

A Tyukász egy vagabund krími tatár haver, egy kis tyúkfarm tulajdonosa. Valóban ő az, előttünk megy a kis féltonnás teher-tragacsa, rajta egy hordó, benne lim-lom.

– Cérnaspulni legyek, ha ez a bitang nem „elveszíteni" akarja valahol a szemetet!

– Maradjunk csak le, nézzük, hova tart!

Tisztes távolból követtük. Valóban, pár kilométer után befordult egy erdei útra. Mi túlmentünk az útkereszteződésen, megálltunk, s leoltott lámpákkal vártunk. Kisvártatva rukkol ki a tragacs a főútra. Ahogy eltűnt a kanyarban, mi gyorsan befordultunk az erdőbe. Pár méterre az úttól megláttuk a hordót a fák között.

– Na, most megvicceljük a Tyukászt! – nevetett Hefty. – Gyere!

Bedobtuk a hordót a csomagtartóba, s máris robogtunk egy másik, rövidebb úton a kb. 40 km-re lévő Dahn felé, egyenesen a Tyukász udvarára. Az udvarban a szokott helyére állítottuk a hordót, aztán iszkiri ki! Vagy 100 méterrel távolabb leállítottuk a kocsit, aztán visszalopóztunk, s lestük, mi fog történni. Nem telt bele öt perc, és bedöcögött a kis furgon az udvarra. Kiszáll a Tyukász, szétcsapja a karját, dörgöli a szemét, mikor látja, hogy a hordó ott áll a szokott helyén! Mi persze élveztük, ahogy kétségbeesetten futkosott fel és alá.

Természetesen hamar megtudta, mi is történt valójában, hiszen mi ismerőseinket mind megnevetettük ezzel a történettel, de nem haragudott, sőt ő maga nevetett legjobban a jólsikerült tréfán.

Nelson

Julika lányom fiúja az apja révén angol, az anyja révén német. Az apa és fia, mint én és a lányaim, nagy macskabarátok. Így aztán Nelsonnak, az óriás kandúrjuknak hőstettei mindig jó beszédtémánk. Az apa, Mr. Johnson az US Army Maryland egyetemen tanár, és megunván Nelson csavargó életmódját, 7 éves korában kiheréltette.

Pár hónap múlva, amikor ismét találkoztunk, megkérdeztem, használt-e a műtét?

– A fenét! Épp annyit, ha nem többet kóborol!

Majd tipikus angol közönnyel hozzátette:

– Úgy látszik, átképezte magát szexuális tanácsadónak!

Barna Pista, a makói bikaerős világcsavargó, aki bejárta és végigszeretkezte a fél világot Jugoszlávián át Mexikóig és Vietnámig, menet közben hirtelen, minden átmenet nélkül bukfencet vetett, vagy eldúdolt egy „Höki-böki" nótát, ha rájött a hopsz. Íme, egy pár:

Megy a vízen a hajó,
Be van fogva a hat ló,
Ha leszakad a kötele,
Seggre esnek a lovak.

Avagy:
Sosem felejthetem el a perceket,
Mikor megismertelek;
A lámpás halkan sercegett,
S a mamád libát pucút.
1.
Pszt, jönnek
Hatlábú állatok, szürkék, rémesek, vakok,
Ötök, hatok,
Vállaimban megmozdulnak a karok,
Még nem tudom, mit akarok,
Csak vakarok, csak vakarok, csak vakarok.

2.
És megnyilatkoznak a sírok,
Majd jönnek huszárok,
Majd jönnek a zsírok,
De én csak nyírok, csak nyírok, csak nyírok.

Stuttgart

Baden-Württenberg, úgy is mondhatnám, Svábország fővárosa. A svábok a németek népes családjában a Hausle Bauerek (házépítők), mondhatnám úgy is: hangyák; szemekben legfőbb erény a szorgalom, a munka.

„Schaffe', schaffe' Häusele baue;
nicht dem Mädle nachzuschaue"

(Dolgozni, dolgozni, s nem a lányok után nézelődni!) – gúnyolódnak a többi törzsek. Jóllehet a németek egyéb fajtái is szorgalmasak, de a munkát nem veszik annyira szigorúan, mint a svábok. Jól láthatók az eredményeik is. Míg Stuttgartban 21 órakor kihalt a város, addig Frankfurtban (Hessen), vagy Bajorország fővárosában, Münchenben akkor kezdődik az élet.

A nyelvjárás is különösen spórolós: lenyelik a szóvégeket; a főneveket a beszélt nyelvben kicsinyítő képzős formájukban használják, mint: Hausele, Kälble. Kätze, Gottle – s mint ilyenek, semleges neműekké válnak (das), tehát nincs probléma a „der, die, das"-szal, nincs egyeztetés, stb. Ettől függetlenül, nem könnyű a sváb nyelvjárást megérteni. A rossz nyelvek szerint a svábnak Frankfurtban már tolmács kell. Ha nincs is egészen így, de azért van benne valami.

Öt évet dolgoztam a Stuttgart-feuerbach-i világhírű Bosch cégnél. Itt az előmunkástól felfelé csak svábok voltak, s bizony nem egyszer fordult elő, hogy Kutassy Feri barátomnak vagy nekem kellett a németek között tolmácsolni, ami igencsak mulatságos volt. Íme, egy eset:

Két villanyszerelőnek egy motort kellett leszerelnie. Az egyik manheimi (Pfalz-i), a másik feuerbachi (sváb).

– Karl, hebe mal! (Emeld meg!)

A sváb erre megmarkolja, de nem emeli, mert neki a „heben" „tartani"-t jelent.

– Hebe mal, – ha mondom! – de a sváb csak fogja, és nem emeli. Majd hajba kaptak, mígnem Feri odaszólt:

– Karl! Lupfe mal! – ugyanis svábul a „lupfen" igét használják az emelésre.

Először motortekercselőként dolgoztam, majd később átkerültem az alkatrész raktárba. Ez egy óriási csarnok volt, 52 csomagoló szalaggal, több száz csomagolóval, köztük nők is.

Itt egy csoportban dolgoztam egy rendkívül intelligens, egyetemet végzett, nálam jóval idősebb magyar emberrel: Farnek Mihállyal. Ő jól kiismerte magát a raktárban lévő áruvonalon, én meg az elektromos targoncát kezeltem. Jól összedolgoztunk, és így nagyon jól kerestünk.

Történt egy napon (mégpedig az azt követő napon, hogy Farnek megkapta a német állampolgárságot, nekem már megvolt), hogy a műszak végén a főmester összehívta a népet, és közölte, hogy a munkákkal rendkívül elégedett.

– Herr Neuberger! – szólaltam meg. – Nem csoda, hogy elégedett a munkánkkal, hiszen itt két német is dolgozik. Értetlenül nézett rám, mire folytattam:

– Hát, Herr Farnek, meg én! A többiek vagy svábok vagy Flüchtlingek (menekültek).

Szavaimat nagy derültség követte.

A svábok nemcsak szorgalmasak, de elismerik, ha más is szorgalmas, segítik azokat, akik igyekeznek, bárki legyen is az.

Munkatársaim közül számosan felajánlották segítségüket egy napi ingyen munkára, amikor meghallották, hogy építkezem. Természetesen az étel-italt mi álltuk. Több szomszéd is jött Gerlingenből hasonlóan segíteni. Hálás szívvel gondolok rájuk.

Furcsa emberek a németek. Az idegenekkel szemben túlteng bennük a tartózkodás, mert ugye minden tehén a maga borját nyalja, de hibáik mellett – mint minden népnek – megvannak az erényeik is.

Az NSZK-ban az egyik legismertebb kvíz-műsorvezető egy holland, Rudi Carel. Egy alkalommal az egyik riporter megkérdezte tőle:

– Miben látja a különbséget a hollandok és a németek között?

Rudi igen szellemesen így válaszolt:

– Ha egymás mellé állítunk 100 hollandot és 100 németet, akkor nincs semmi különbség; de egy holland az nem egy német.

Találó! Én nagyon jól kijövök velük. Gondolom, ők is velem.

A munkateremben, ahol dolgoztam, lógott egy felirat:

„Arbeite gern! Arbeite mit Lust!
Dann merkst du gar nicht, dass du musst!"
(„Dolgozz szívesen, dolgozz jó kedvvel, s észre sem veszed, hogy dolgoznod kell!")

Egy másik felirat, ami ugyancsak megszívlelendő: „Mielőtt kinyitod a szádat, kapcsold be az agyadat!"

Nem praktikus a múltat feszegetni. Ami volt az volt, ami meg lesz, az még nincs. Az új német generáció különben is – ami a demokratikus gondolkodást illeti – kifogástalan. Gyermekeim révén többet ismerek, övék a jövő...!

Mindenütt jó, de legjobb otthon. Ez minden bizonnyal igaz. Amin viszont már lehet vitatkozni, hogy hol van jól, legtöbbnyire ott jó, ahol még nem volt ember. Magyarországon csillog az embereknek a szemük, ha Németországról van szó. A németországiak Kanadába, a kanadaiak az Egyesült Államokba vágynak. Az amerikaiak Ausztráliában látnak lehetőséget. Az ausztrálok Új-Zélandba, az ottani jó klímába vágyakoznak, az új-zélandiak pedig Európába, mert az európai kultúra vonzza őket. És ez így megy, körbe-körbe.

Örök törvény, hogy akár itt, akár ott, sehol sem adnak semmit ingyen, s ahol fény van, ott elválaszthatatlanul mellette van az árnyék is. A fényt az ember előbb veszi észre, az árnyékot csak akkor, ha az ráborul. Kétségtelen, Németországban, ahol élek, sok a fény. Minden van, minden kapható – legalábbis elméletben –, de tudomásul kell venni, hogy a kapitalista világban a „valami valamiért" elv érvényesül, sőt uralkodik. Még a szabadság sincs ingyen. Menekültnek lenni nem foglalkozás, hanem állapot. Ahhoz az úgynevezett „jogon" kívül semmi sem tartozik. Az élet feltételeit mindenkinek magának kell megteremtenie, s a lehetőségek sem korlátlanok, törvények szabályozzák azokat is. Úgy is mondhatnám: „minden tehén először a maga borját nyalja", s csak azután jöhet más. Járni senkinek sem jár semmi, csak amiért már megdolgozott. A jóindulat legtöbbször kényszeredett. Egy francia közmondás szerint: „ritka jótevő az, aki nem húz hasznot a jótéteményéből." Ahogy a volt szocialista anekdota mondja: a tanító megkérdezi a

gyerekeket, hogy mi a különbség a szocializmus és a kapitalizmus között. A gyerekek nem tudják, így tanító megmagyarázza:

– A kapitalizmusban az ember az embert kihasználja, míg a szocializmusban ez épp fordítva van!

Az, hogy keleten a helyzet fordult, a fenti tézisben leírt igazságon mit sem változtat.

Hogy érthetőbbé tegyem, mit is értek árnyék alatt, álljon itt egy példa a saját tapasztalataimból azzal a mottóval, hogy mindenkit – még a legóvatosabb embert is – érhet baleset:

Egy időben Eberbachban, egy amerikai érdekeltségű gyógyszervegyészeti vállalatban dolgoztam, három műszakos gépmunkásként. Jól fizettek, mert a technológia fegyelem és minden leképzelhető biztonsági intézkedés betartása mellett is veszélyes munka volt, nem egyszer fordult elő gyógyszermérgezés. A gyár kizárólag zselatin kapszulás gyógyszereket állított elő, övék volt a világszabadalom. A forró, folyékony zselatin nagy tartályokban lógott a levegőben minden gép fölött, s gumicsöveken keresztül folyt a hengerekhez. Amikor az anyag kifogyóban volt, kigyulladt a piros lámpa – akár az autók üzemanyag jelzője –, s ilyenkor segítséget hívva, le kellett cserélni az ürülő tartályt.

Már két és fél éve dolgoztam ott, amikor egy délutáni műszak végén, a váltás előtt nálam kigyulladt a piros lámpa. Szóltam a kollégának, egy Fink nevezetű német fiúnak:

– Gyere! Segíts! – s leengedtem a felvonóval a tartályt, csitt-csatt, én az egyik oldalt, Fink a másik oldalt szerelte. Én egy-két másodperccel korábban lettem kész, s nyúltam az emelő gombhoz.

– Kész! – mondta Fink, s máris nyomtam a gombot. A tartály megemelkedett, majd oldalra billent. Azonnal elereszttettem a gombot, így szerencsére baleset nem történt. A kolléga elfelejtett egy biztosító zárat a helyére tolni. Ám sajnos mindenütt vannak álnok lelkületű emberek, s valaki az esetet „befújta" az üzemvezetőnek. Engem azonnali hatállyal, vétkes gondatlanság miatt elbocsájtottak. Úgy szólt az indoklás, hogy nekem kötelességem lett volna a tartályt körbejárni, meggyőződni arról, hogy minden rendben van, s csak azután megnyomni a gombot, amely indítja a felemelést. Az előmunkás is így foglalt állást, bár

én gyakran segítettem neki ugyanennél a műveletnél, s ő se járta körül, soha, egyetlen alkalommal se a tartályt. Gyáva, szar alak volt. Fink sírt, és kérte, hogy ne engem, hanem őt vonják felelősségre, de bármennyire rendes, becsületes ember volt, nem segíthetett. A vezetőség példát akart statuálni azzal, hogy engem, a három gyermekes családapát – egy héttel karácsony előtt – kitett az utcára. Gondolták, majdcsak megtörlöm az orromat, és keresek máshol munkát. Ez valóban nem volt túl nagy probléma, mert akkoriban igen nagy munkaerőhiány mutatkozott.

Bökte az orromat ez a jellemtelen, gyalázatos eljárás, és a munkaügyi hivatalnál munkanélkülit jelentettem.

Az apósom éppen akkoriban kapott valahonnét egy nagyobb összeget, és így meg tudtuk vásárolni a ház továbbépítéséhez szükséges építőanyagot. Ebben az időben éppen a padlástér kiépítése volt soron. Csakhogy az építkezéshez idő is kell, így aztán munkanélküliként hamarabb befejezhettük az építkezést, mintha állásban lettem volna, s csak műszak után dolgozhatok odahaza.

A munkaügyi hivatal azonban megtagadta a munkanélküli járadék kifizetését, azzal az indokkal, hogy akit saját hibájából küldtek el, annak nem jár, s azonnal ki akartak közvetíteni más állásba. Természetesen nem fogadtam el a határozatukat, és fellebbeztem. Mindez reménytelen lett volna, ha nem vagyok szakszervezeti tag. A gyógyszergyárban nem volt ugyan szakszervezet, de korábbi munkahelyemen, az IG-Metall-nál továbbra is fizettem a vasas szakszervezet tagdíját, s így ez vállalta a költségeket és a jogvédelmemet.

A bíróságon végül megnyertem a pert, az elbocsájtási indokot a bíróság erkölcstelennek nyilvánította, és megsemmisítette, ugyanis a tartálycsere közösen végzendő munkának minősül. Ahogy a mozdonyvezető nem köteles leszállni a vonatról, és ellenőrizni a váltókat, ha a jelzőlámpa szabadot mutat – ami viszont a forgalmista feladata –, vagy mint a létrán álló villanyszerelő is vakon hisz kollégájának, ha az közli, hogy „áramtalanítottam", így én sem voltam köteles a nekem kötelességből segítő munkatársam „kész" állítását nem elhinni, munkáját ellenőrizni. A bíróság egyúttal kötelezte a gyárat a nekem járó hat ha-

vi felmondási idő kifizetésére, és egy éves időtartamra felfüggesztette azt a jogát, hogy részére a munkaügyi hivatal munkaerőt közvetítsen ki. Ez utóbbi tény persze az adott viszonyok között a gyárnak mit sem jelentett.

Végeredményben én jól jártam, ám mindentől függetlenül az eljárás tipikusan kapitalista. Ha nem vagyok szakszervezeti tag, és nincs pénzem, nincs lehetőségem a bírósági eljárás beindítására, akkor, ahogy az ÁVO-n szokták mondani: „a panaszaival forduljon a falnak!"

Akinek ebben a világban nincs akár magán-, akár szakszervezeti jogvédelmi biztosítása, az adott esetben el van veszve.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Utószó

A recski szökés nagy port vert fel, melynek hullámai még ma sem ültek el. Így vált nevem közismertté. Sokfelé hívnak, írnak és beszélnek rólam. Lehetőség szerint kerülök minden feltűnést. Nem az érdemem, a sors hozta így. Én csak eszköz voltam.

Az a tudat, hogy sikerült, s hatása is eredményes lett, nagy megelégedéssel tölt el.

OSZK

Michnay Gyula százados,
a szerző édesapja

Szaliter Szidónia, a szerző édesanyja
(fent középen, fekete ruhában)

OSZK

1000.-Ft-os illetékbélyeg a beadványon leróva.

Budapest Főváros Terézváros Polgármesteri Hivatal

Anyakönyvi Irodája **Osztálya:**

(Tájékoztató és Ügyfélszolgálati Irodája)

1067. **Budapest** VI. **ker.** Eötvös **út utca tér** 3. **szám**

Szám: 9305 /1997.

HATÓSÁGI BIZONYÍTVÁNY

Michnay Gyula Ottó 1033.Bp.III.Benedek Elek u.10. **részére**

(tény, állapot, vagy egyéb adat igazolása)

származás bizonyitása **céljából az alábbiakat**

igazolom: hogy a Budapest VI.kerületben 1918.május 21-én Michnay Gyula Lajos (szül: 1889.augusztus 22.) és Szaliter Szidónai házasságot kötött. A házasságkötés időpontjában a férj lakóhelye:Tomszk(Oroszország) volt.

Ezt a bizonyítványt a Budapest-i VI.kerület 540/1918. folyószám alatti bejegyzése **alapján adtam ki.**

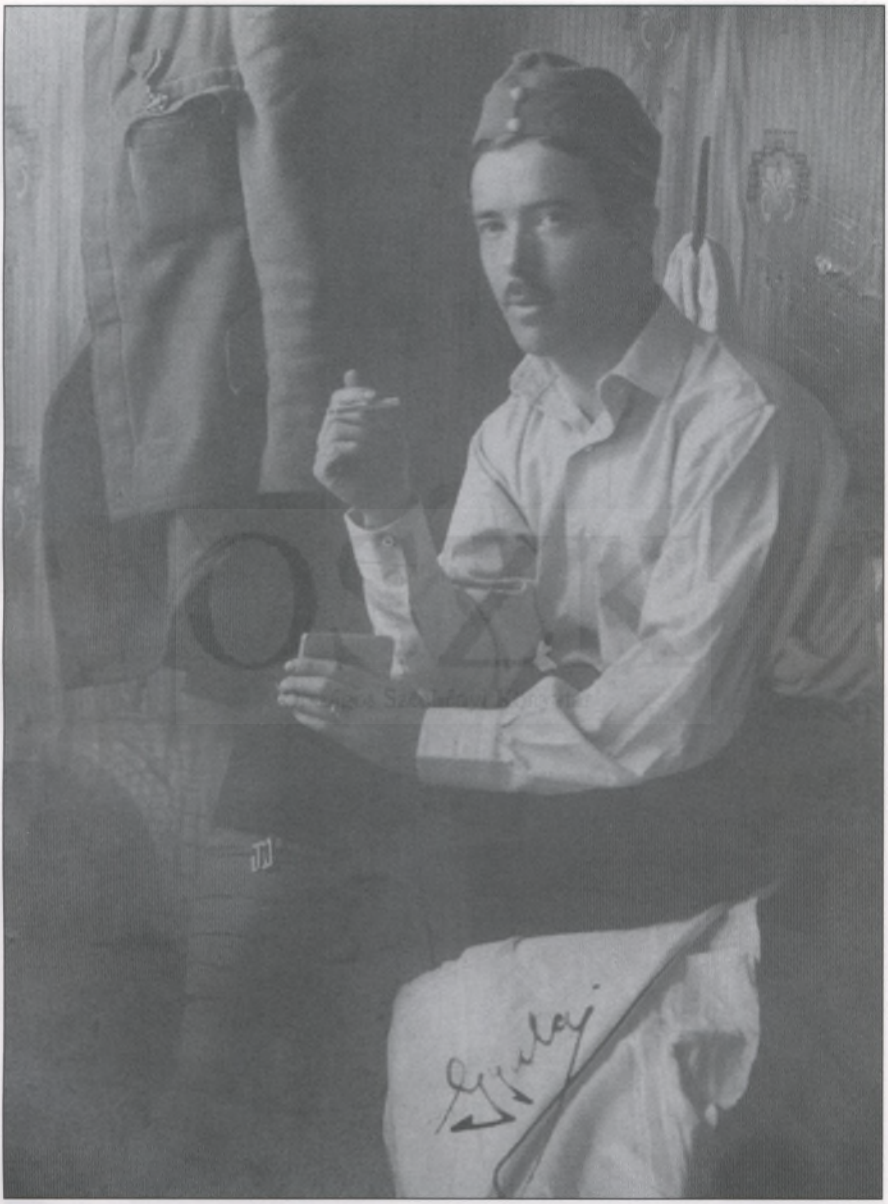
Budapest, 19 97. **év** március **hó** 12 **nap**

P. H.

Kollárné Bagi Katalin
anyakönyvvezető

C. Ker./Ált. 20. r. sz. – PÁTRIA–Nyomell. 2580. 83-991 (C) KmNyV., K.

Hatósági bizonyítvány Michnay Gyula és Szaliter Szidónia távházasságáról

A szerző édesapja a tomszki hadifogolytáborban (1918)

Michele Clemenceau

Michnay Ida, a szerző nagynénje

OSZK

Michele Clemenceau és Michnay Ida esküvője Galántán; középen a Tigris, Georges Clemenceau

A szerző gyermekkori képe

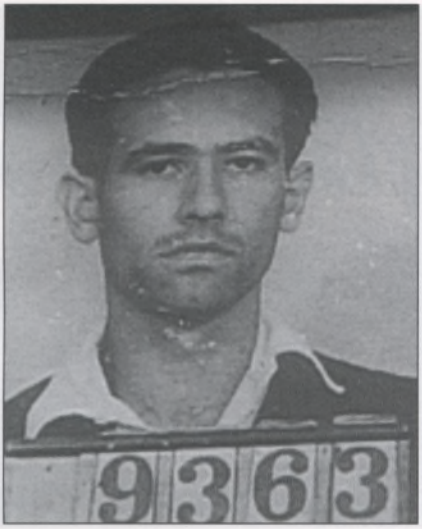
Michnay Gyula fiatalkori képe

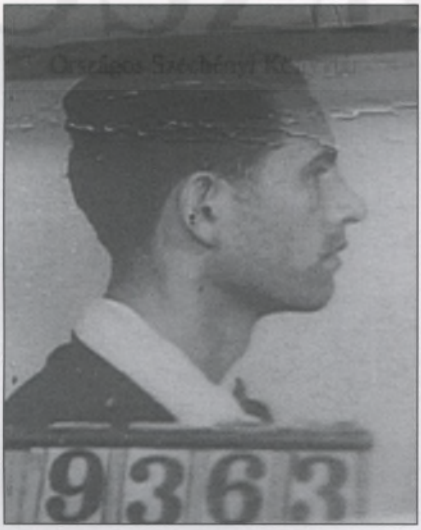

A honvéd főreál hallgatójaként

A Magyar Királyi Zrínyi Miklós honvéd hadapród iskola Pécsett

Az recski szökés után kiadott körözési fotók Michnay Gyuláról

Egykori recski foglyok találkozója Kanadában 1985-ben,
Faludy György születésnapján

Egykori recski foglyok a Mátyás-templomnál
(Mózes Mihály, Michnay Gyula, Kéri Kálmán)

Visszatérés Recskre, ezúttal szabadon

A kép bal oldalán Pogány György, aki segített a szökésben

AZ IGAZSÁGTÉTEL JEGYÉBEN!

Az Országgyűlés határozatainak szellemében a Magyar Köztársaság Kormánya is megköveti Önt és hozzátartozóit a személyes szabadságot korlátozó jogtalan sérelmeket okozó intézkedések miatt.

Az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal a 93/1990. Korm. rendelet, illetve az ezt megelőző 65/1990. MT rendelet alapján ***igazoljuk****, hogy*

MICHNAY GYULA

aki 1922. május 3-án született Budapesten és jelenleg D-6931 Zwingenberg/N, Kohlstatterfeld 12. szám alatt Németországban lakik

és 1947. március 19-től 1950. október 25-ig rendőrhatósági őrizetben, majd 1950. október 26-tól 1951. május 20-ig az Államvédelmi Hatóság által törvénytelenül létesített és fenntartott

RECSKI KÉNYSZERMUNKATÁBORBAN

volt fogva tartva.

Tudjuk, hogy Ön és számtalan társa a szabadság eszméjének szolgálatáért szenvedte el a megpróbáltatásokat. Hisszük, hogy az Önök tettei nem merülnek feledésbe!

Budapest, 1992. december hó

Antall József
miniszterelnök

Az igazságtétel jegyében I.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKE

MICHNAY GYULÁNAK

A MAGYAR ÜGYEK KÜLFÖLDI KÉPVISELETÉBEN VÉGZETT AKTÍV TEVÉKENYSÉGÉÉRT

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND TISZTIKERESZTJE

KITÜNTETÉST ADOMÁNYOZOM

KELT BUDAPESTEN, 1992. ÉVI JÚLIUS HÓ 20. NAPJÁN

Göncz Árpád

OSZK

Az igazságtétel jegyében II.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKE

A RECSKI NEMZETI EMLÉKPARK AVATÁSA ALKALMÁBÓL

MICHNAY GYULA

URAT

ÉLETÚTJA ELISMERÉSEKÉNT

KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKI
ARANY EMLÉKÉREMBEN

RÉSZESÍTEM.

KELT BUDAPESTEN, 1996. ÉVI OKTÓBER HÓ 28. NAPJÁN.

Göncz Árpád

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKE

OSZK

Az igazságtétel jegyében III.

Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke átadja a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjét

A szerző napjainkban

Kiadta: Belvedere Meridionale
6725 Szeged, Hattyas sor 10.
Telefon/fax: 36/62-544-759
http://www.extra.hu/belvederemeridional
E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu
Felelős kiadó: Szegfű László
Kiadóvezető: Jancsák Csaba
Borítóterv: Majzik Andrea
Layout: SPFO
A kiadásban közreműködött: Szabadi Dániel
és Pető Bálint

Készült: a Gyomai Kner Nyomda Rt-ben,
a nyomda alapításának 119. esztendejében.
Felelős vezető: Papp Lajos vezérigazgató.
Telefon/fax: 66/386-211
http://www.lang.hu/gykner.nyomda
E-mail: gykner@lang.hu
E-mail: knergyoma@bekes.hungary.net

ISBN 963 00 7038 3
ISSN 1587-2963

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár